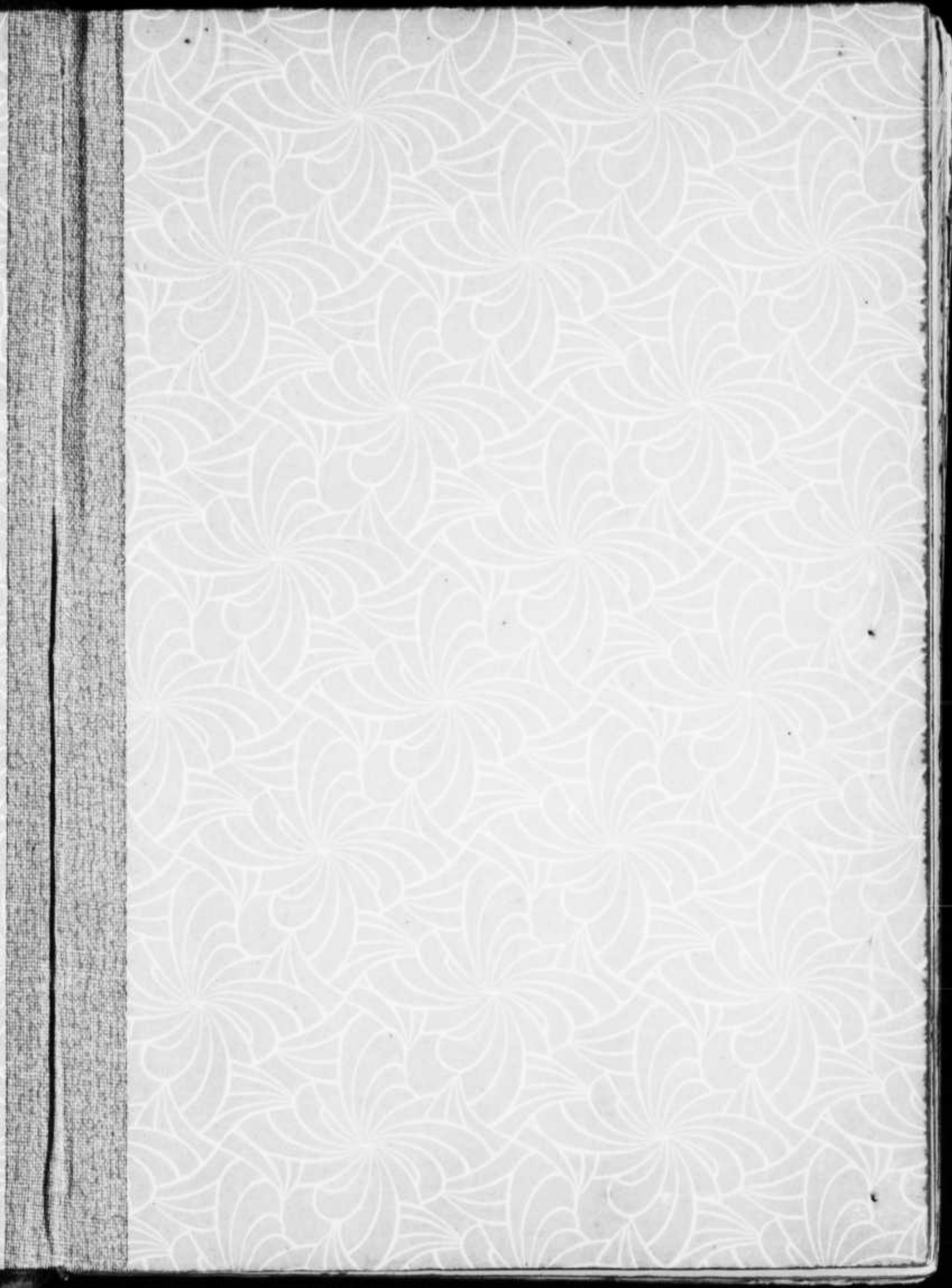
C. HUYGENS,

arwin-Mar

C. HUYGENS.

arwin-Mar

DARWIN-MARX

DARWIN-MARX BERNSTEIN ALS BESTRIJDER VAN EENE NATUUR-PHILOSOPHISCHE LEER

△ △ △ DOOR CORNÉLIE HUYGENS △ △ △

AMSTERDAM - P. N. VAN KAMPEN & ZOON

1901

EEN WOORD VOORAF.

Een reeks artikelen onlangs in „De Nieuwe Tijd" verschenen, onder den titel „Darwin—Marx" werden hier bijeengebracht, aangevuld met eenige beschouwingen over het Neo-Kantianisme — waarvoor de beperkte ruimte van een tijdschrift geen gelegenheid biedt — beschouwingen, die noodzakelijk waren ter karakteriseering van den voormaligen aanhanger der Marxistische theorie: Bernstein, wiens onverwachte terugkeer tot vroegere denkvormen en bestrijding van een natuurphilosophische levensbeschouwing tot deze studiën leidden. Men kan zich dan duidelijker rekenschap geven, welke invloeden het waren, die een man, zich doorkneed wanend in de theorie door hem beleden, noopten een rustelooze tegenstander dier theorie te worden.

Bernstein te weerleggen, of beter gezegd, zijn misvattingen en dwaalbegrippen, ten opzichte van de leer door hem bestreden, in het licht te stellen, was niet mogelijk, zonder diep in te gaan op die grondstellingen zelven en de theorie uit te werken naar eene zijde,

die, hoewel door Marx en Engels zelven vaak aangegeven, tot dusverre nimmer het zwaartepunt van den arbeid der Marxistische theoretici heeft gevormd. En het is m. i. juist dat gemis aan natuurwetenschappelijke verdieping, dat aanleiding gaf tot de verschijnselen die zich heden voordoen.

De Marxistische cultuurleer, wier grondlegger aanvankelijk op den bodem der klassieke Duitsche wijsbegeerte stond, een volgeling van Hegel was, en een van de machtigste elementen van zijn philosophie: de dialectische methode aan hem ontleende, bleef in haar verdere uitwerking te dicht bij de intellectueele strooming, welke Marx in zijn jeugd beïnvloedde, dan dat zij de noodige voeling kon houden met de krachtig oplevende natuurwetenschap, waar zij op grond van hare beginselen bij behoort.

De zoo rijke inhoud der Marxistische onderzoekmethode op zichzelve was oorzaak, dat in de eerste tijden haar opbloei, het gemis aan een natuurbasis zich niet van deed gevoelen, totdat, bij het bereiken van het huidig ontwikkelingsstadium, zij tot zich gaat trekken groepen van den meest uitloopenden aanleg en de meest uiteenloopende beginselen, zich niettemin allen vereenigend in het streven naar het éëne alles overheerschende ideaal: verbetering van de maatschappelijke toestanden.

Na die faze van ontwikkeling had het onvermijdelijke plaats. Het feit, dat velen der aldus tot het nieuwe wereldlicht aangetrokkenen tot de beoefenaren der bespiegelende wijsbegeerte behoorden, en dus van huis

uit der natuurwetenschap verre stonden, had langzamerhand het volkomen natuurlijk gevolg, dat de reeds bedaagde wijsbegeerte, bij gebrek aan eigen bloedsvernieuwing, een poging deed de Marxistische theorie met hare machtige denk-perspectieven zich toe te eigenen.... geheel ten onrechte. Al heeft de Duitsche wijsbegeerte, bij de wieg der jonggeborene ontboden, haar ééne groote gave geschonken, zij is en blijft het kind — het natuurlijk kind — van de moderne evolutie-leer, als zoodanig echter niet door de moeder gewenscht en bijgevolg verstooten.

En dit terugwijzen zal worden volgehouden, zoolang de natuurwetenschap in officieel gewaad blijft tronen in de hooggezaghebbende kringen, waar ongewenschte en verstooten kinderen nu eenmaal geen toegang hebben.

Maar de veel geloochende begint thans langzamerhand een wettige erkenning te eischen, hoofdzakelijk om zich te bevrijden van het gehate weefsel van ideologie, waarmede de bespiegelende wijsbegeerte haar omwikkelt, ten einde haar, aldus vermomd en onkenbaar, onder hare hooge bescherming de officieele sferen binnen te leiden.

Zij wil die vermomming niet, die haar verlamt, haar ontneemt al de bloeiende kracht en schoonheid van haar wezen. En zij rukt onstuimig zich los uit de verstikkende omarming des ouderdoms, die haar is als wilde een vampier zich voeden met haar jeugd, haar rein idealisme, haar goddelijken vrijheidszin.

De nog niet in alle deelen geschoolde en gediscipli-

neerde beweging, welke de natuurphilosophische theorie van Marx tot ondergrond heeft, legt hare pioniers op practisch terrein een zoo zware taak op de schouders, dat velen er toe komen dien ondergrond als bijzaak te beschouwen, en verloren te achten den tijd aan de verdere uitwerking der theorie besteed. De moeitevolle geduldige arbeid van den dag op den dag eischt volgens opvatting van sommigen aller aandacht, aller energie; beter is dus, zeggen dezen, te laten rusten datgene wat voor *de* klasse, om wier wel en wee het gaat, geen verdieping meer hehoeft, aangezien de theorie van Marx *haar weten en begrijpen zelf is.* Maar het gevaar, dat de theorie aldus in een toestand van platonische rust zou verzinken, inboetend hare vitaliteit, dit gevaar wordt gelukkig bezworen door hare tallooze tegenstanders, opkomend één na één in de beweging zelve,en die allen meer wijsgeerig dan natuurwetenschappelijk geschoold zijn — met uitzondering van Bernstein. Deze wordt slechts van verre beïnvloed, dan door dezen dan door genen. Van de ideologische levensbeschouwing dwaalde hij naar die van Marx, van Marx naar de Neo-Kantianen, van hen naar Proudhon, van Proudhon weer naar Lange. Door een der Neo-Kantianen zelven wordt hem dientengevolge met wijsgeerige zachtzinnigheid aangeraden, Kant zelf wat grondiger te gaan bestudeeren.

De dubbele taak, Bernstein te kenschetsen — niet als sociaal politicus, hetgeen elders reeds geschiedde, [1])

[1]) Bernstein und dass socialdemokratische Programm. Eine Anti-kritik von Karl Kautsky.

maar als natuurphilosoof, en in verband hiermede aan te geven de natuurbasis van de economische geschieds-theorie, zal voor velen aan het geheel der beschouwingen iets tweeslachtigs verleenen, het polemisch karakter schadend het wetenschappelijke en omgekeerd. Deze opvatting zal zonder twijfel gegrond zijn. Maar dit euvel te vermijden, en Bernstein zwijgend voorbij te gaan, hadde de studie Darwin—Marx beroofd van de kostbare aanknoopingspunten, die nu èn voor de niet philosofisch of natuurwetenschappelijk ontwikkelden, èn voor hen die een wetenschappelijk betoog ongaarne plegen op te slaan, veel zullen verduidelijken. Bovendien waren het juist de zonderlinge verwarringen van Bernstein, en de totaal ongegronde aanspraken der Neo-Kantianen, die tot dezen arbeid leidden.

Aangezien zoovele *would be* aanhangers der Marxistische cultuurtheorie pogingen doen, om aan een zuivere natuurleer haar ruggegraat te ontnemen, trachten haar zóó te verminken en te verkrommen, dat zij onder hunne behandeling een slap levenloos ding gelijkt, werd het noodzakelijk zich de vraag te stellen: vanwaar dit verschijnsel, vanwaar de wanbegrippen der Neo-Kantianen, die allen als om strijd zich beijveren het Marxisme aan te zien voor alles wat het *niet* is?

En bij eenig nadenken was het antwoord niet moeielijk te vinden.

In de negentiende eeuw, *de* eeuw der natuurwetenschappen in de ruimste beteekenis, alsook de eeuw

van het op ervaringsgronden uitgewerkte eenheidsbegrip van Spinoza, staat de leer van Marx, betrekking hebbende op de menschelijke *cultuur* — die mede een natuuropenbaring is — nog geheel afgezonderd, enkele fragmentarische pogingen, die in deze studie werden opgenomen, daargelaten. Zij staat ook nog geheel afgezonderd van de analytische evolutie-theorie van Darwin, die zij niet alleen aanvult en voleindigt, doch welker synthese zij vormt.

Één der motieven van deze algeheele afzondering is te vinden in de beslist vijandige houding, die de groote epigonen van het Darwinisme uit den aard der zaak tegenover het Marxisme aannamen. Die vijandigheid was, bij sommigen, het gevolg van hun totale onwetendheid omtrent de grondbeginselen dier theorie, doch bij de meesten sproot zij voort uit het besef, dat zij een maatschappelijk-revolutionaire beteekenis heeft, terwijl hun eigen niet minder revolutionaire wetenschap slechts het zuivere natuurleven geldt, en de cultuurvormen als zoodanig ongerept laat.

Hoewel zelven heldhaftige pioniers van een nieuw denkleven op hun eigen terrein, trotseerend alleen, om der waarheid wille, een dreigende macht van tradities en mythen en overleveringen, toch bleven de maatschappij-vormen voor hen geheiligd en onaantastbaar, ook wijl zij niet met hun blik alle levensverschijnselen konden omvatten, evenmin als Marx en Engels de gansche omwenteling op natuurgebied konden verwerken, of op het einde van hun leven nog een afzonderlijke studie konden maken van het natuurwetenschappelijk

Monisme, dat zij anders wellicht later aan het tot zooveel misverstand aanleiding gevend woord „Materialisme" hadden gesubstitueerd.

Darwin, die denk-reus op eigen terrein, beschouwde Marx op een afstand als een idealistisch aangelegd econoom, en vermoedde weinig dat een zijner grootste mededenkers hem „Das Kapital" toezond, welk werk hij ongelezen liet.

Marx daarentegen schatte Darwin op zijn volle waarde, kende zijn arbeid, wees er herhaaldelijk op hoe de Darwinistische theorie de grondslag van zijn geschiedsopvatting vormde, maar werkte die gedachte niet uit. Geheel vervuld met zijn eigen machtig belijnde historische visie, die de menschelijke *cultuur* verklaarde, kon hij destijds niet voorzien, dat de onzelfstandige geesten onder zijn leerlingen, zij die slechts onder een sterken indruk kunnen luisteren en bewonderen en volgen, maar niet zelven verder denken en verder uitwerken, een vast steunpunt behoefden, zonder welk gegeven houvast, zij weer met beslistheid den terugweg inslaan. Nog minder kon Marx voorzien, dat de bespiegelende wijsbegeerte, door hem met een zoo energiek gebaar voor goed op zijde geschoven, zich een halve eeuw later onverhoeds om zijn geestesgewrocht zou kronkelen.

Er was dus tusschen de natuurleer en de haar voleindigende cultuurleer een schijnbare klove, die, ook na Darwin's heengaan, de natuurvorschers en cultuurvorschers bleef scheiden.

En de eersten, zelfs al hadden zij een zeker aan-

tal jaren van hun leven aan de studie van het Marxisme *kunnen* geven, waren toch te diep in hun klasse-inzicht geworteld, om zich tot die studie aangetrokken te voelen. De krasse onkunde bijv. van een geniaal vorscher als Haeckel aangaande de theorie van Marx, is kenschetsend voor al zijn medearbeiders op natuurgebied. In zijn jongste werk over de monistische philosophie verraadt hij die onkunde op bijna elke bladzijde, waarin hij zich verbaast over het zoo verre achterstaan „van de sociale wetenschappen bij de kennis van het natuurleven", zich bedroeft en ergert over ons hedendaagsche strafrecht, over den noodlottigen waan aangaande wilsvrijheid waarop het nog altijd berust. Hij is een veel waarachtiger aanhanger van de Marxistische theorie dan zij, die in Duitschland bij tientallen haar verminken, wijl zij een met zeven zegelen gesloten boek voor hen is. Doch dan, een weinig later, spreekt diezelfde Haeckel spottend over „de socialistische utopieën" waarbij hem klaarblijkelijk een der aardige sprookjes van Bellamy of het „alles samen deelen" voor den geest zweeft.

Waar deze volslagen onwetendheid in dit opzicht van een man als Haeckel te constateeren valt, moeten van hunne zijde de ernstige theoretici uit de school van Marx een zoodanig voorbeeld niet volgen, maar om der waarheid wille tot de natuurwetenschap gaan. Zij moeten niet, zooals in Duitschland soms voorkomt, het natuurwetenschappelijk „materialisme" afwijzen, maar het grondig gaan bestudeeren, zich er ten volle rekenschap van geven, dat dit „materialisme" niet

is een „stofleer”, maar een monistische philosophie, die reeds door Spinoza ons in speculatieve beelding werd voorgespiegeld, en in de laatste helft dezer eeuw op geheel andere gronden en in gewijzigden vorm empirisch werd uitgewerkt.

Er bestaat geen klove tusschen het natuurwetenschappelijk „materialisme” en het historisch „materialisme”. Die meening berust van beide zijden op een onvolledig inzicht — dat alleen kan worden verhelderd van de zijde der Marxisten, aangezien bij hen geen klasse-gevoel en klasse-tradities hun zoekensdrang belemmeren. De biologische wetenschappen zooals zij in onzen tijd vertegenwoordigd worden door een Darwin, een Huxley, een Haeckel, en vóór Darwin door een Goethe een Lamarck zijn evenmin „materialistisch” in den naïef bekrompen zin, die *dualistisch* denkenden aan dat woord hechten, als de leer van Marx in dien zin materialistisch is.

De z.g. suprematie van de „stof” over den geest, die het woord schijnt aan te duiden, of het z.g. vooropstellen dat het denk- en zieleleven niets dan een „werking van de stof” zou wezen, is niets dan een schrikbeeld, te voorschijn geroepen door eigen onwetendheid omtrent de vorderingen der natuurkennis. Dientengevolge zal het gaan van de Marxistische theoretici tot de natuurwetenschap alweer nieuwe banen voor de cultuurleer openen, aan talloozen die er buiten staan een veel klaarder besef geven van den onstuimigen drang die de *materialisten* bezielt, om met terzijdestelling van alle gewoon egoïstische menschelijke drijfveeren, te

lijden en te strijden voor een levensschoonheid, die eerst door generatiën na deze zal kunnen verwezenlijkt worden. Dan zal van de andere zijde ook beter worden begrepen het idealisme van een Haeckel, die in zijn jongste werk, samenvattend den levensarbeid van een halve eeuw, eerbiedig de knieën buigt voor wat hij noemt: „de drieëenheid van het Ware, het Goede, en het Schoone".

I.

„Neen, voor ons kan het slechts wezen voorwaarts! En zoolang ons denken geen nieuwe banen heeft geopend, roepen wij: voorwaarts op den weg ons door Marx en Engels gewezen. Voor afzienbaren tijd schijnt mij een theoretische vooruitgang slechts mogelijk door grootere specialiseering van het onderzoek, door aanvulling van de onafgewerkte deelen der theorie, door verfijning der eenmaal gegeven methode. KAUTSKY.

Nog [1]) steeds schijnt het noodzakelijk te betoogen, dat wat Marx en Engels der wereld voorlegden, niet is een dogma, een afgerond stelsel, maar inderdaad een denk- en onderzoekmethode — een methode, welker toepassing op de tallooze verschijnselen in geschiedenis en maatschappij eigenlijk pas een aanvang heeft genomen.

En juist deze noodzakelijkheid bewijst de nog tallooze tekortkomingen van begrip, zelfs bij geestverwanten, ten opzichte van de Marxistische theorie. Niets schijnt zoo moeilijk als tot haar eigenlijk wezen door te dringen, niets zóó gemakkelijk als zich een parodie, een karikatuur van haar te vormen. Vandaar dan ook dat haar geheel en al te doorgronden, n.l. als methode, beteekent haar aan te hangen, omdat juist zij, wel verre van

1) Aangezien deze studie voor *alle* kringen van lezers bestemd is, zij het mij vergund de enkele niet voor allen verstaanbare woorden, die onmogelijk te vermijden waren, te verklaren of te omschrijven.

onwrikbare stellingen op te dringen, opent eindelooze ruimten voor zelfstandig onderzoek en schier onpeilbare denkensdiepten.

Al hare tot de arbeidersbeweging behoorende bestrijders, d. w. z. zij die haar wel „min of meer" aanhangen, doch haar als theorie wenschen te „verbreeden", te „verbeteren", te „zuiveren" van „dogma's", strijden niet tegen de theorie, maar tegen eigen denkbeeldenverwarring, eigen onzuiverheid van visie. Evenals de primitief geloovige zich beeldt een opperwezen van eigen hersenmaaksel, zoo beeldt de Marxisme-zuiveraar zich de theorie naar eigen begrensd voorstellingsvermogen; zoo dit hersenbeeld er dan wat vreemd en gedrochtelijk uitziet, ligt dit niet aan de theorie, maar aan den beeldenaar zelf.

Men verwondere zich dan ook niet over het verregaand onwetenschappelijke, het evolutie-begrip in het aangezicht slaande pogen van een „willen teruggaan" tot Kant of welken grooten denker ook uit het verleden, die met zijn geestesgewrocht de ideeënstroomingen uit een vorig tijdperk verbond en aanvulde.

Wie aandachtig volgde de klare, glasheldere polemiek van Kautsky tegen Bernstein en de verslagen van het congres te Hannover — en daartegenover de verwarde en meer en meer in het zand verloopende replieken van den „Marx-zuiveraar", kreeg den sterken indruk, dat bij den laatste alle natuurbegrip ontbrak, dat dus inderdaad grootere specialiseering van onderzoek werd gevorderd, juist naar eene zijde der theorie, die door Marx en Engels wel werd naar voren gehaald en gedeeltelijk

uitgewerkt, maar — wijl het zwaartepunt van hun levenstaak elders lag — geenszins in die mate als noodig is, om geesten, die nog halverwege in de webben van oude metaphysische denkvormen verward bleven, een vasten bodem te bieden.

De bespiegelende wijsbegeerte, voorheen de eenige oase voor de intellektueelen, de verfijnden, die aan edeler zielevoedsel dan de grofnaïeve kerkelijke dogma's behoefte hadden, behoudt voor velen nog haar vroegeren luister. En dat reuzengeesten als een Kant en een Hegel in het laatste groote tijdsverloop haar vertegenwoordigden, voorspelt met bijna wiskunstige zekerheid, dat zij nog voor langen tijd haar plaats in het ideeënleven zal innemen. De natuur heeft niet de gewoonte den gang harer verschijnselen, op welk gebied zij zich ook openbaren, met abruptheid af te breken. Slechts een zeer geleidelijk, nauw merkbaar ontaarden en verzwakken kan de speculatieve wijsbegeerte — indien zij bestemd is te verdwijnen — langzaam doen afsterven. Wel is waar, is na Hegel geen bespiegelend wijsgeer van ook maar de geringste beteekenis meer opgestaan, maar de duur van een driekwart eeuw, geeft ons toch nog geen recht te meenen, dat na hem die tak van denken voorgoed zou verschrompelen.

Wat hiervan ook wezen moge, nog zijn het hare grootmeesters van voorheen, die op de minder sterk geëquilibreerde hoofden in de socialistische beweging een overwegenden invloed oefenen, in de eerste plaats op Bernstein zelf, die, evenals een aan Engelsche ziekte lijdend kind, dat ijzeren beugels behoeft om zich recht

te houden, den directen, persoonlijken invloed van de grondleggers der naturalistische geschiedsopvatting bleek noodig te hebben, om beveiligd te zijn tegen allerlei vage, mystieke, burgerlijke, militaristische en wie-weet-welke-nog-meer aanvechtingen, en zijn onder leiding van Engels verzameld gedachten-materiaal logisch te blijven ordenen. Maar naast den afdwalenden Bernstein, den door de kapitalistische wereld verheerlijkten Theseus-Marxdooder, zijn er nog anderen, die aan dezelfde onvastheid lijden, zoodat men niet tegenover een individueel geval staat, maar tegenover een verschijnsel, dat aller aandacht verdient.

Nu bleek het evenwel duidelijk uit de gevoerde polemieken, dat al de naar Kant terugwillenden de moderne natuurwetenschap — in engeren zin de nieuwere geologie en de evolutieleer van Darwin en zijn epigonen — zoo zij haar al kennen, niet genoegzaam hebben verwerkt, om van de diepste grondslagen van het Marxisme zich volkomen rekenschap te kunnen geven.

Niet voor allen is de studie van die natuurbasis noodzakelijk. Voor wie de naturalistische historie-opvatting was als een reddende vuurbaken in de chaos der voormalige geschiedschrijving, of zooals voor het natuurkrachtig proletariaat, als een *weten*, als een voelen aan den lijve dag aan dag van hare ijzerharde waarheden, behoeft niet bij een Darwin of Huxley of Haeckel ter schole te gaan, behoeft nergens naar een houvast te zoeken. Maar wij weten hoe moeilijk na te speuren zijn de tallooze wegen langs welke òf de intellectueelen òf de gevoelsapostelen, afkomstig uit

de burgerklassen, tot de Marxistische levensvisie zijn gekomen. De ziele-processen, welke een zich antagonistisch stellen tegenover de voorheen eigen klassen vooragaan, zijn even ingewikkeld en samengesteld als ons cultuurleven zelf, en zouden alleen te begrijpen zijn in verband met de kennis van elke meestal verborgen individualiteit op zichzelve. Soms is er slechts een nauw merkbare invloed, soms zijn er felle levensstormen noodig, om iemand te drijven tot een revolutionair zien en willen. Doch zoolang — eenmaal de hoog opgezweepte golven van gevoel of gewaarwording bedaard — die vaste wetenschappelijke grondslag ontbreekt, die een gemoedsdrang tot een kalme maar onwrikbare overtuiging vormt, zoolang is reactie en afdwaling mogelijk. En die rotsvaste basis van het Marxisme, die natuurbasis, die alleen de proletarische klasse van huis uit kent en begrijpt zonder eenige studie, omdat alleen zij aan die weggecijferde en veelgeloochende natuur vlak tegenover staat — die natuurbasis is alleen te vinden bij Darwin.

Het gemis aan natuurkennis openbaart zich tevens in de onklare, onzuivere voorstelling van het dialektisch karakter van de evolutiewetten in natuur en maatschappij, welke de gevoerde polemiek overal verraadt. In een overigens zeer belangrijk artikel over Kant en Lange — van Nicolaï Verdajew [1]) — die zich toch beslist tegenover de Neo-Kantianen plaatst, komt dit

[1]) Friedrich Albert Lange und die kritische Philosophie in ihren Beziehungen zum Sozialismus, von Nikolaï Verdajew. *Neue Zeit*, 5 Mai 1900.

sterk uit. Niet minder sterk dan bij al die terugwillers naar vroegere denkers uit verleefde tijdperken. Zij begrijpen blijkbaar niet, dat de arbeid van een Kant slechts zijn groote waarde behoudt als onmisbare schakel in de grootsche ideeën-ontwikkeling en in verband met het geestesleven van zijn eeuw, inzonderheid als terugslag op de materialistische school in Frankrijk. Evenmin schijnen zij te begrijpen, dat een geniaal denker als Kant, levend in deze eeuw, de eeuw der natuur-openbaringen, de eeuw van een Darwin en Spencer en Marx, in een geheel andere richting zou hebben gewerkt dan in zijn tijd. Zijn eerste machtige proeven op natuurgebied, in overeenstemming met Laplace, geven te meer recht dit aan te nemen.

Een tweede kenmerk van onzuiverheid van begrip bij de Neo-Kantiaansche Marxisten is hun onbezweken individualisme, hun dualisme, de onbewustheid aangaande het streng oorzakelijk verband der dingen, waarvan dat terugwillen een uiting is. Het is een herleving van de burgerlijke ideologie, die zien doet de groote individualiteiten als profeten, als de bewuste leiders van een onbewuste mensch-kudde, inplaats van ze te beschouwen als de verschijningsvormen van de grootsche wereldontwikkeling, waartoe het schijnbaar nietigste individu-atoom het zijne bijdraagt. Evenmin als de natuur — zoo ongeveer als een persoon die zich in de richting zou hebben vergist — op hare schreden terugkeert naar vroegere overwonnen biologische vormen, evenmin keert de wetenschap of de wijsbegeerte. of welke tak van onderzoek ook, terug naar oude verleefde denk-

vormen, die onmisbare schakels vormden in een vroeger ideeënverband. Wel kunnen individuen teruggaan in hun ontwikkeling. Hiermede bewijzen zij niet de vergissingen van een halve eeuw van denken, maar alleen hun eigen onmacht om hun tijd bij te houden.

Niet achterwaarts, maar voorwaarts, altijd hooger op de trap van het geestelijk leven, elke nieuwe trede rustend op een vorige trede. Doch wanneer de diepste ondergrond van een theorie ontbreekt, of althans voor velen onzichtbaar is, kunnen sommigen op zekere hoogte duizelig worden. Die duizeligheid bij Bernstein, zich inzonderheid uitend in zijn verwarring ten opzichte van determinisme, zijn zonderlinge opvattingen van een onvrije vrijheid en vrije onvrijheid van wil, doen hem heimweevol terugblikken naar Kant, naar de veilige haven van het bespiegelende. Waar de wetenschap hem den adem beneemt, en hem de phenomenale [1]) wereld plotseling met een zekeren argwaan doet beschouwen, wil hij terug naar de noumenale [1]) wereld van Kant. Dáár behoeft men niet verder te zoeken. Dáár is een aanvaarden in zoete weemoedspeinzing voldoende. Kautsky voorspelt Bernstein in zijn laatste artikel niet alleen een teruggaan naar Kant en Lange en Proudhon, maar ook tot Bastiat. Waarom zou hij daar echter stilhouden? Waarschijnlijker is het te achten, dat, de kreeftenphilosophie hem eenmaal onder

[1]) *Phenomenale* en *Noumenale* wereld.
De wereld zooals die erkenbaar is voor onze menschelijke zintuigen en de niet voor ons erkenbare of bovenzinnelijke wereld, door de Kantiaansche philosophie als hypothese gesteld.

hare macht krijgend, hij pas onder de beschermende schaduwen van Golgotha tot staan zal komen. Dáár zal hem de eer te beurt vallen door de bourgeoisie, als haar redder, nog geestdriftvoller te worden toegejuicht.

Doch laten wij hopen, dat, waar er onder de Duitsche geestverwanten enkelen zijn, door hem, krachtens zijn vroegere prestaties nog eenigszins beïnvloed, deze hem niet tot daar zullen volgen, maar hun aandacht zullen wijden, meer dan tot dusverre, aan de nog onvolkomen uitgewerkte deelen der Marxistische theorie, derhalve aan de natuurzijde, waar zij logisch onaantastbaar is. Alle aanhangers van de evolutie-leer van Darwin, die zich van Marx afwenden, zijn inconsequente Darwinisten. Eerst monisten [1]), worden zij op een gegeven oogenblik dualisten zonder dit zelfs te bemerken. Zoo'n onbewust monistisch dualisme of dualistisch monisme vertoont zich bij alle Neo-Kantiaansche Marx-zuiveraars.

Hiermede wil geenszins gezegd zijn, dat de bestaande zoekensdrang naar het raadsel van het zijn, naar het voor ons verborgen diepere wezen der Natuur, na den arbeid van Darwin en Marx zijn reden van bestaan zou hebben verloren. Die drang schijnt te veel tot het geheel der geestelijke verschijnselen te behooren, dan dat men zich dien althans binnen afzienbaren tijd kan wegdenken. Maar niet in oude verleefde vormen, in nieuwe vormen en op den grondslag van een monistische wereldaanschouwing zal een latere wijsbegeerte zich kunnen

[1]) *Monisme:* eenheidsbegrip, in tegenstelling van *dualisme* het aannemen van een geestesleven buiten het oorzakelijk verband der natuurverschijnselen,

ontplooien. Spinoza, die groote moderne apostel van het eenheidsbegrip, heeft in de eeuw vóór Kant reeds bewezen dat dit mogelijk was. Latere denkers, staande op anderen ideeënbodem, zullen met nog sterker bewustheid zich in monistische richting kunnen bewegen, weer nieuwe banen voor ons openen.

Doch zoolang die nieuwe banen er nog niet zijn, kunnen wij, om met Kautsky te spreken, nog lang voorwaarts gaan op den weg ons door Marx en Engels gewezen, steeds meer uitwerken hun theorie, naar alle zijden ons duidelijker rekenschap geven, hoe het Darwin was, die, zonder het in de verste verte te vermoeden, steen voor steen de fundamenten opbouwde voor de dialectisch-naturalistische geschiedenistheorie, die de opstijgende natuurklasse in haar wereldstrijd ook moreel zoo krachtig zou maken.

* * *

Darwin en Marx hebben ons gegeven de twee gezichtspunten van één en dezelfde natuurtheorie, aangezien de menschengeschiedenis ook is een natuurverschijnsel, een der vele manifestaties van de natuurwetten. M. a. w. de menschenmaatschappijen zijn stukken natuurleven, door de cultuur gewijzigd of veredeld. Ieder Marxist is dan ook uit den aard der zaak een overtuigd Darwinist, daar de Marxistische theorie in den grond slechts is een voortzetting, een verder doorvoeren van de leer van Darwin in de menschelijke samenlevingen. Maar hieruit volgt niet, dat ieder Darwinist is een overtuigd Marxist; in

geenen deele. De geheele kapitalistische wereld, de officieele wetenschap aan het hoofd, staat in slagorde tegenover de naturalistische geschiedstheorie geschaard. De consequenties van de evolutie-theorie van Darwin aanvaarden in geschiedenis en maatschappij, is der heerschende bourgeoisie vrijwel onmogelijk.

Dit verschijnsel vormt op zichzelf reeds de waardemeter der natuurphilosofische wereldbeschouwing. De mensch, die in onze cultuurmaatschappijen leeft en streeft uitsluitend in de sferen van het intellect, mist in zijn dagelijksch bestaan en handelen alle voeling met de natuur en is geworden ideoloog, d. w. z. ontkenner van zijn natuurwezenheid. De arbeidsverdeeling, die eerste schrede tot cultuur, die het „zijn" van de maatschappelijke groepen zoo verschillend maakt, vormt derhalve een totaal verschillend „bewustzijn" of denkleven. De arbeidsverdeeling heeft, in den loop van duizenden eeuwen, eenige van die maatschappelijke groepen ongemerkt van de natuur afgeschoven, als het ware weggedrongen, aangezien het geheel ingewikkeld arbeidsproces met zijn ontelbare trappen en geledingen — van het allerruwste grofste handwerk tot den meest subtielen hoofdarbeid — de cultuurmenschheid ook in denk-trappen verdeelde, naar gelang bestaan, arbeidsgewoonten hun zien en begrijpen bepaalden. Zij die de fundamenten uitmaken van den hoogen cultuurbouw, welke de ideëele afspiegeling is van het arbeidsproces: de arbeiders, die met handen- en spierenkracht aan den schoot der natuur dag aan dag ontwringen hare producten, en die producten de

allereerste bewerking doen ondergaan, staan vlak bij de natuur, bijna even dicht als de wilde menschenrassen en natuurvolken, die ook de gereede natuurgaven tot zich nemen. Deze natuurkrachtige menschengroepen zijn zich dan ook volkomen bewust natuurschepselen te zijn. Maar de groepen, die de allerhoogste torens van den cultuurbouw bestegen, zijn zóó ver van de natuur verwijderd geraakt, dat het bewustzijn natuurschepselen te wezen hun ten eenemale ontbreekt. Zij meenen in vollen ernst in de wolken te zweven, zien nimmer de basis van hun torenverhevenheid en loochenen die, loochenen elk verband met aarde en natuur. Tusschen die twee uitersten, tusschen torens en fundamenten bevinden zich ontelbare verdiepingen, de bewoners van elke verdieping, naarmate zij meer of minder van de aarde verwijderd zijn, naarmate de natuur voor hen zichtbaarder of onzichtbaarder is, anders denkend, anders voelend, anders beoordeelend hun verhouding tot die natuur.

Dit verklaart de *ideologie* der bovenste en heerschende groepen, n.l.: de ontkenning van den natuur-oorsprong niet alleen van hun ideeën- en gevoelsleven, maar van alles en alles wat het hooger mensch-zijn vormt.

En niet alleen is voor de torenbewoners meer en onzichtbaar geworden hun natuur-oorsprong, zij zijn eindelijk gaan vergeten het arbeidsproces zelf, dat hen zoo hoog verhief. Zoo kan in het grootsche Alpenland, in de hooge ijs- en gletscherwereld, de tourist de illusie hebben ver boven het aardsche te zijn verheven, wanneer hij de wolken, inplaats van boven zijn hoofd,

in de laagte ziet drijven, als fijne dampsluiers omwevend het granieten rotsgevaarte waarop hij staat, onzichtbaar makend de zoo moeitevol beklommen hoogte, hem gevend de begoocheling zonder basis te zweven in de oneindigheid.

En zij die niet zoover gingen van het arbeidsproces en den hen dragenden cultuurbouw met al zijn verdiepingen te loochenen, deden iets anders. Zij erkenden met zekere nederbuigende welwillendheid dat het er inderdaad *was*, maar verklaarden tevens het te beschouwen als iets minderwaardigs, als iets absoluut laags, waarmede de hooger aangelegde mensch geen rekening had te houden.

En toen er dus, ook als verschijningsvorm van het opgistende in de wereld van den arbeid, een man opstond, die, zich niet latende verblinden door de eeuwenlange wolkenillusie van niet tct de aarde en het natuurverband te behooren, dien heelen hoogen cultuurbouw afdaalde, begrijpend dat er een basis moest zijn, om die basis van nabij te onderzoeken; en toen hij na dit onderzoek aan de wereld verkondigde dat zijn vermoeden juist was geweest, toen bleken slechts enkele menschengroepen naar hem te luisteren, zij die het dichtst bij hem waren. Doch verder gaande met zijn onderzoek, aantoonend dat het economisch proces, dat de arbeidsbasis, wel verre van hun aandacht onwaardig te zijn, vormde de eeuwig rijke, voedende bron van heel het zijn en bestaan ook als torenmensch, van heel hun denken en zieleleven, hun wetenschap en wijsbegeerte en hoogste intellects-

openbaringen, verwekte hij een storm van verontwaardiging onder de toren-ideologen. Men vond hem eenvoudig krankzinnig. De een noemde hem een lage stof-aanbidder, en de ander noemde hem de grootste fantast en droomer die er ooit bestaan had. Zij die daar zoo dicht bij den hemel troonden, zouden hun gansche zijn en wezen te danken hebben aan die leelijke, donkere, duistere poel van het lagere daar in de diepte, in plaats van aan den reinen, blauwen aether van hun eigen verheven denkenssfeer. Die man was niet alleen waanzinnig, hij pleegde heiligschennis aan het edelst menschelijke, hij was een maag- en darmvergoder, hij scheen te meenen dat de materie, de lage, ziellooze materie, de wereld beheerschte, hij die poogde te ontkennen, dat juist zij, de torenbewoners het waren, die, hun geestesopenbaringen ontvangen uit den hooge, in milden overvloed uitstortten als een kostbaar manna over al wat daar rondkrioelde in den voor hen onzichtbaren afgrond, over al datgene dat zonder hun weldaden immers niet zou kunnen bestaan.

En de onvermoeide bevruchters van de cultuur, de natuurkrachtige groepen, geworteld diep in de aarde en het volle arbeidsleven, zij hoorden ook wat die ééne man verkondigde, maar het wekte niet de minste bevreemding bij hen op. Zij hadden eigenlijk nooit anders begrepen dan dat. Alleen verwonderden zij zich dat iets zóó tastbaar eenvoudigs nog moest verklaard worden als iets nieuws. Immers zij zelven vormden dien door de torenmachtigen zoo totaal geloochenden ondergrond. Zij voelden het aan den lijve, uur aan uur,

dat de trappen langs welke de ideologen zoo hoog opstegen, gebouwd werden met hun afgebeulde verminkte lichamen, dat zij met hun vrouwen en kinderen, slaven van het arbeidsproces, vormden als een levende pyramide, dienend aan anderen om te kunnen zich verbeelden in naïeven cultuurhoogmoed, dat eigen kracht hun vleugels had verleend, en dat de oorsprong van hun langzaam verworven cultuurbewustzijn niet kon aangewezen worden, zonder ontzettend lage materialistische neigingen te verraden.

En de bewoners van de vele tusschenverdiepingen hoorden natuurlijk ook wat die ééne man zeide, en weifelend wendden zij den blik beurtelings naar beneden en naar boven. Want hun stelling bracht mede, dat zij èn de wolken èn de aarde onderscheidden, derhalve konden loochenen noch het eene, noch het andere. Zoo kozen zij partij nu eens voor de wolkenmenschen, dan weder voor de aardemenschen, naarmate individueele neigingen of belangen of een min of meer zelfstandige denkensmogelijkheid hen bewoog.

* * *

Zoo is de leer van Marx gegrond op de kennis der natuurwetten. En dat hij en Darwin, op de helft dezer eeuw, nagenoeg tezelfdertijd hun natuur-theoriën uitwerkten (Marx nog eenige jaren vroeger) is wel een bewijs, dat wetenschappelijke ontdekkingen ook natuurverschijnselen zijn, die, in verband met de geheele wereldontwikkeling, op zekere momenten van de geschiedenis in verschillende cultuurlanden te gelijk bij

geniaal aangelegde individuen tot openbaring komen. Men kan dan ook geen consequent aanhanger zijn van de theorie van Darwin, zonder de door hem aangegeven lijn door te trekken tot de geschiedenis tot de menschelijke samenlevingen, die lijn vast te houden als een leiddraad in den historischen doolhof, waarin de geschiedschrijvers tot dusverre slechts in den blinde konden zoeken en rondtasteu.

De Darwinist-ideoloog, d. w. z. de inconsequente Darwinist, volgt den Engelschen natuurvorscher gewillig het gansche natuurgebied door tot aan den natuurmensch, doch juist op het belangrijke oogenblik dat de *cultuurmensch* voor zijn geestesoog oprijst, spreekt hij haastig een „tot hiertoe en niet verder" uit, en vlucht met afgewend gelaat voor het hem verblindende licht. Waar het 't natuurleven geldt, neemt hij stellingen aan, die hij onmiddellijk overboord werpt zoodra hij komt te staan voor de logische consequenties dier stellingen in het maatschappelijk leven. De natuurwetten, hem door Darwin verklaard, blijven voor hem abstracties [1]) waarmede hij, in zijn cultuurmenschelijken hoogmoed, meent te hebben afgerekend, zoodra hij diens werken dichtslaat, niet begrijpend, hoewel Darwin het toch overal duidelijk genoeg zegt en aantoont, dat wat hij openbaarde aangaande het ontstaan der soorten, aangaande de langzame geleidelijke ontwikkeling niet alleen van de organen maar ook aangaande de geestelijke vermogens, evenzoo gelden voor de menschsoort. Welbeschouwd gelden zij in nog veel sterker mate voor de mensch-

[1]) Afgetrokken begrippen.

soort. Immers alleen bij den mensch heeft die trapsgewijze geestelijke opklimming een zoo ontzaglijke vlucht genomen. De opklimming van de eerste menschachtige wezens, zonder gearticuleerde spraak, geheel levend en bestaande als dierwezens, m. a. w. de mensch uit het tertiaire tijdperk, dus nog voor de eerste steenperiode — de opklimming van dien menschvorm tot aan den hoog ontwikkelden cultuurmensch van heden, vormt derhalve de voor ons zichtbare synthese [1]) van de leer aangaande den oorsprong der soorten. Al het gebeuren in de geschreven geschiedenis en in de cultuurmaatschappijen bevestigt stap voor stap de Darwinistische theorie.

Eerst de organische opklimming van de laagst georganiseerde schepselen: van de eencellige amoebe tot aan het hoogst organisme: de mensch. En daarna na die organische, en daarmede gepaard gaande geestelijke, opklimming, nog een voortdurende opklimming van de psycholcgische vermogens — eerst van den tertiairen mensch tot aan den natuurmensch, vervolgens van den natuurmensch tot aan den cultuurmensch.

Tot de meest volmaakte specialisatie der organen geklommen, is het dus alsof een enkel orgaan: de hersens, het vermogen behouden dat opklimmingsproces nog te vervolgen, zoodat daaruit de logische conclusie kan worden getrokken, dat het menschelijk intellect — want de evolutie staat niet stil — nog een gansch ontwikkelingsstadium voor zich heeft. Vandaar de ontzaglijke waarde van den arbeid van Darwin ook

[1]) Samenvatting.

ten opzichte van de geestelijke vermogens, welker ontwikkeling en opklimming, zooals hij aantoont, gehoorzaamt aan dezelfde evolutie-wetten als de organische opklimming.

Hieruit volgt met ijzeren noodwendigheid, dat die wetten — waar de cultuurmensch in de geschiedenis verschijnt — wel *in den vorm* waarin zij zich openbaren, maar nooit in wezen kunnen veranderen, dat de groote ontwikkelingslijn, door Darwin opgespoord en gevolgd, niet plotseling bij den cultuurmensch afbreekt om dan in de wolken zich te verliezen, maar integendeel in de geschiedenis en in de cultuursamenlevingen scherp en duidelijk wordt doorgetrokken.

Waar de moderne naturalisten uit de school van Darwin en Marx, door hun niet-begrijpende tegenstanders, steeds worden beschuldigd het geestelijk en moreel zijn weg te cijferen, zijn zij het juist, die, in hun ontzag voor de grootsche ideeënwereld, aanhoudend naar de voedende bron van dat zich steeds verder ontwikkelend ideeënleven zoeken. Zij zien, hoe dat geestesleven steeds andere vormen aanneemt, dat er een aanhoudende bevruchting plaats heeft, doende uitbotten voorheen nooit gedroomde schoonheden van gevoel en gedachte, nieuwe heerlijke schakeeringen van hoop en wil, dit alles diep geworteld in den bodem van het wordende, en zij rusten niet voordat zij gaan doorgronden de natuurwetten, waaraan die ideeënontwikkeling gehoorzaamt.

De mensch leeft en denkt niet buiten het streng oorzakelijk verband der dingen, maar blijft natuur-

schepsel, in wezen gelijk — hoe hoog zijn intellect hem ook verhief — aan alle schepselen in velden en wouden. En juist dit, wel verre van hem te verlagen, bewijst integendeel zijn grootheid, zijn meerderheid, de hooge vlucht van zijn geest. Hij blijft natuurwezen, geworteld in de voorwaarden van zijn bestaan. Maar het geestesleven, uit dat aardbestaan zich ontplooiend, omvat de oneindigheid. Die machtige wiekslag heeft echter niet één individu te danken aan zichzelven, maar aan erfelijkheidsfactoren in verband met de cultuur door de vele menschengeslachten vergaard. Zijn hooge geestelijke vlucht is de resultante van de cultuur van duizendtallen van eeuwen. Die gansche som van opgestapeld cultuurvoedsel wordt in synthetischen vorm aan het kind in onze cultuurlanden gegeven — *althans aan het kind in enkele maatschappelijke sferen.* Kreeg het kind van dat cultuurvoedsel niets, dan kreeg het ook niets menschelijks, dan werd het geen mensch in de ideëele beteekenis van dat woord. Een kind bijv. geboren in onze cultuurlanden, dat men van de wieg af, dus reeds als zuigeling, onder de Eskimo's of Vuurlanders of Zuid-Australische negers zou laten grootbrengen, zou geheel en al terugzinken tot de trap van wildheid waarop die rassen staan. De geestelijke eigenschappen, door het kind geërfd van de ouders, zouden in die omgeving van natuurmenschen vormen aannemen, zich ontwikkelen, in verband met zijn milieu. Sterker nog — wanneer men een klein kind van de wieg af in velden en wouden liet verwilderen — gesteld dat in een tropisch klimaat en met het

noodige voedsel binnen zijn bereik zoo iets mogelijk was — zou dat kind niets menschelijks behouden, spraakloos blijven, op handen en voeten zich voortbewegen, geen *menschelijk* bewustzijn kunnen verkrijgen, kortom in enkele jaren geheel en al tot den dierlijken toestand terugvallen. Men heeft hiervan authentieke bewijzen door Darwin en andere natuurvorschers opgesomd [1]).

Het feit, dat de mensch leeft en werkt in gemeenschap met zijn medemenschen, verandert niets aan zijn natuurwezenheid, ja zelfs zijn hoogste denkleven verandert daaraan niets, omdat het denkleven en zieleleven, ook van den cultuurmensch, geworteld is en blijft in zijn economisch bestaan, in het arbeidsproces dat hem tot cultuurmensch vormde. Dat denk- en zieleleven kan zich alleen verder ontwikkelen, door de manier waarop de mensch werkt in de natuur, door de verhouding waarin hij dientengevolge tegenover de natuur komt te staan. Voortbrengende arbeid is niets anders dan wijziging van die natuurverhouding. Volken, die nog op de laagste trap van wildheid staan, wier taal zich slechts begint te vormen, en die maar tot vier kunnen tellen, produceeren niet, doen niets anders dan de gereede natuurgaven tot zich nemen. Zoo zij die natuurvoortbrengselen al eenige bewerking doen ondergaan, is die bewerking zoo primitief mogelijk. Vandaar ook het primitieve van hun ideeënleven,

---

[1]) „Darwin's biologische werken" bewerkt door Dr. P. Winkler en Dr. Hartogh Heys van Zouteveen. Afl. 47. pag. 221 e. v.

hun gemis aan onze ingewikkelde maatschappelijke vormen, aan onze cultuur. De allerlaagste menschenrassen hebben, op enkele uitzonderingen na, slechts één ideologisch kenmerk: hun godsdienst, hun geloof aan het ongeziene — dat geloof bij allen geworteld in vrees — vrees voor de natuurmachten, die hen geheel beheerschen omdat zij niet kennen de wetten, waaraan zij gehoorzamen.

Bij de volken, die reeds tot de periode van barbaarschheid zijn gestegen, heeft de bewerking der natuurgaven zich ontwikkeld. Dit doet de arbeidsverdeeling en de meer ingewikkelde maatschappelijke en ideologische vormen ontstaan. Door de arbeidsverdeeling, en het daarmede gepaard gaande ruilverkeer, nadert men tot de beschaving.

Engels, op het voetspoor van Morgan, neemt de volgende indeeling aan:

Tijdperk van wildheid: dat van het zich toeeigenen van gereed zijnde natuurvoortbrengselen. Wat door menschen vervaardigd wordt, zijn slechts werktuigen om die natuurvoortbrengselen te kunnen bemachtigen.

Tijdperk van barbaarschheid: veeteelt en akkerbouw, de ontwikkeling van methoden ter productie door middel van de menschelijke actie.

Beschaving: Tijdperk van de ontwikkeling van een hoogeren vorm van productie, industrie en kunst.

Gaan wij nu de grondbeginselen na van de moderne evolutie-theorie, volgen wij aan de hand van Darwin de reeds vermelde ontwikkelingslijn van zijn eersten oorsprong af, d. w. z. van de laagste organismen af

langs de ladder der levende schepselen, opwaarts, dan zien wij, dat waar Darwin gekomen aan de uiterste grens van zijn gebied nl: tot de natuurvolken, daar noodwendig zijn arbeid afbrak, Marx, volgens geheel dezelfde methode, dien arbeid in de cultuurmaatschappijen voortzette.

II.

Alvorens nader op de Darwinistische en Marxistische theorieeën in te gaan, is het, ter voorkoming van de gewone woords- en begripsverwarring niet overbodig, bij het *eenheidsbegrip*, dat later vooral door Haeckel[1]) zeer schoon is uitgewerkt, kortelijk stil te staan.

Het is, zooals de ervaring dagelijks bewijst, slechts weinigen leeken of half-leeken op natuurwetenschappelijk gebied gegeven, deze grondgedachte van de moderne evolutie-theorie: het absoluut één zijn van organisme en geest — of om met de theologen te spreken van lichaam en ziel — in hare waarachtige beteekenis op te vatten en te verwerken. Vandaar het aanhoudend struikelen over het woord „materie" of „materialistisch", waarbij steeds uit het oog wordt verloren, dat dergelijke termen veelal zeer gebrekkige hulpmiddelen zijn om onze gedachten uit te drukken. Hier kan gelden de bekende uitspraak van Spencer in

---

1) „Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft", 1892.

„Die Welträthsel" Studiën über Monistische Philosophie, 1900.

zijn „First Principles": „*Stof en geest* zijn slechts *woorden*, waarmede wij het teeken aanduiden van het ons onbekende dat aan beiden ten grondslag ligt." Niet minder duidelijk drukt Haeckel zich dienaangaande uit: „Men zou voor het woord *materialisme* even goed *spiritualisme* kunnen nemen. Het woord doet er niet toe, want wij weten niet eens wat stof of wat materie is. Wij kennen alleen maar de werkingen er van." Voor wie gansch en al in zich heeft opgenomen het eenheidsbegrip door een Darwin, een Huxley, een Haeckel, een Spencer zoo glorievol beleden: het begrip dat de dingen of verschijnselen, die wij menschen, om ons voor elkaar verstaanbaar te maken, noemen geest en materie, slechts zijn de voor onze menschelijke zintuigen bestaande verschijningsvormen van een en hetzelfde — van wat wij Natuur noemen, vallen weg alle tegenstellingen, door de menschelijke verbeelding te voorschijn geroepen. Voor den consequent doordenkenden monist of eenheidsaanhanger is de eenheid van alle levensopenbaringen, de eenheid ook van natuur en mensch, zoo volmaakt, dat voor hem de gewone geijkte begrippen van stof en geest, van lichaam en ziel, van „uitwendige" of „inwendige" natuurkrachten of natuurwerkingen, als tegenstellingen, *in absoluten zin bedoeld*, wegvallen. Die terminologie is natuurlijk nog noodzakelijk ter karakteriseering van de dingen van het verschijningsleven. Er bestaat vooralsnog geene andere, om, in dit aanvangsstadium van een nieuw tijdperk der menschelijke ontwikkeling, zich voor elkander verstaanbaar te maken en verder te

kunnen streven. Er heeft, onder den invloed der moderne evolutie-leer, een ontzaglijke worsteling plaats tusschen oude afstervende en nieuw ontwakende bewustheidsvormen — een worsteling, waarop latere geslachten zullen terugblikken, zooals wij terugblikken op de geestelijke evolutie van de 16e en de 17e eeuw en die alleen door het reliëf der Historie scherp kan worden belijnd voor allen. Die worsteling, zoo grandioos zich voordoende aan de pioniers van het komende, doch chaotisch en angstwekkend in de oogen van de individualistisch begrijpenden, wier denkleven nog geworteld is in een vroeger tijdperk van weten, weerspiegelt zich in kleinere trekken in het op speculatief terrein meer en meer verouderend geharrewar over twee *woorden*, die voor den modernen natuurfilosoof één enkel begrip vertegenwoordigen — de eindelooze haarkloverijen over eene z.g. „materialistische" of „niet-materialistische" levensbeschouwing. De eigenaardige wijze, waarop inzonderderheid zich noemende Neo-Kantianen en Hegelianen van hunne „wijsgeerige" hoogten op de z.g. „materie-menschen" neerblikken, of wel verklaren, dat „het materialisme het standpunt (is) van den onnadenkenden mensch die den schijn verwart met het wezen" [1]), verkrijgt iets deerniswekkends in de oogen van hen die verwachtten, dat *dit* standpunt althans voor de min of meer philosofisch of natuurwetenschappelijk ontwikkelden een overwonnen standpunt kon heeten.

[1]) Zie „Ontwikkeling." Redacteur Dr. Van den Bergh van Eysinga. Juli 1900.

De overtuigde dualisten of aanhangers van het anthropomorphe [1]) godsbegrip, aanbiddend een scheppend of willend of richtend wezen buiten of boven het heelal, blijven volkomen consequent, wanneer zij de verschijningsvormen door ons genoemd *stof* en *geest*, in twee scherp afgescheiden orden van verschijnselen splitsen. Zij zijn ook volkomen consequent, wanneer zij spreken van „inwendige" en „uitwendige" natuurkrachten, wanneer zij huiveren van „materialisme" (lees monisme), wanneer zij bijv. Darwin aanduiden als iemand „wiens onderzoekingen geen ander doel (schenen) te hebben dan het ontstaan van alle levensvormen te verklaren *uit een toevallig spel van uitwendige krachten*" [2]), waarbij hun redeneeringen over het Marxisme van geheel denzelfden geest zijn doortrokken. De aard van het bewustzijn van dualistisch begrijpenden brengt mede, dat de werken van monistisch denkenden, hoe vlijtig zij wellicht ook bestudeerd worden, voor hen onverstaanbaar zijn en blijven.

Volkomen inconsequent daarentegen is het voortdurend hinken op twee gedachten van hen, die met overtuiging de monistische Darwin-theorie aanhangen, en desniettemin met onbezweken ijver platgetreden paden bewandelen, nog steeds met de meest ouderwetsche verontwaardiging als censoren optreden tegenover een *„naïeve stofleer,"* [3]) niet begrijpend, dat na den

---

[1]) Anthropomorphisch: Menschvormig.

[2]) *Recht of Macht*, Frederik van Eeden, Tweem, tijdschrift Maart 1899.

[3]) *Het Volk*, 30 Juli, Bijblad. Dr. Van den Bergh van Eysinga.

arbeid van Darwin en Marx en hunne epigonen alleen nog in het brein der censoren zelven zoo'n „naïeve stofleer" als een stoffig spinneweb is blijven hangen.

Waar wij weten — om slechts één voorbeeld te nemen — dat de plant- en dierwereld zoo nauw aan elkaar verbonden zijn, dat de knapste natuuronderzoekers de juiste grens niet kunnen aangeven, terwijl de plantaardige organismen, hoewel onder eenigszins andere levensvoorwaarden bestaande, aan geheel dezelfde ontwikkelingswetten onderworpen zijn als de dierlijke organismen. Waar wij bovendien weten dat — om met Huxley te speken — „er een aanhoudende circulatie is tusschen de z.g. bezielde en onbezielde wereld, een voortdurende vorming van organisch leven uit anorganische stof, en een even voortdurende terugkeer van de stof van levende wezens tot de anorganische wereld, daar komen wij tot de conclusie, bij den eersten aanblik vreemd schijnend, dat de Materie, vormend de levende wereld, indentisch is aan die van de anorganische wereld." [1])

De dualist, die deze en dergelijke bladzijden bij de moderne natuurvorschers opslaat, krimpt bij die voor hem „grof materialistische uitingen" huiverend ineen. Den eenheidsaanhanger daarentegen, die, na een aandachtige studie, er den waarachtigen zin van heeft leeren doorgronden, zijn ze een lafenis. Hij voelt zijn ontzag voor de eindelooze harmonie der natuuropenbaringen nog stijgen, beseft het armzalige, het klein-

---

[1]) Biological Works. Deel II.

menschelijke van elk absoluut oordeel tegenover het groote Leven, waarvan de beoordeelaar zelf slechts een verschijningsvorm is.

In verband met het alles omvattend eenheidsbegrip kan o. a. tot nadenken stemmen het feit, dat het plantenrijk, zoo nauw verwant aan de laagste vormen van het dierenrijk, een natuurtaak heeft te vervullen, waarvan alle organische wezens op aarde afhankelijk zijn, nl. het maken van protoplasma, de „stof" of „substantie" die het levensbeginsel uitmaakt. „Er is," zegt Huxley, na den ademhaling en den bloedsomloop en de cellenwerking bij sommige planten te hebben nagegaan, „een essentiëel verschil tusschen planten en dieren in hun hoogere vormen. Planten hebben het vermogen, nieuw protoplasma te fabriceeren uit het delfstoffenrijk, terwijl dieren dat niet kunnen, en het geheel gereed gemaakt tot zich moeten nemen. De oorsprong van het protoplasma vinden wij derhalve bij planten. Zij bouwen op de levensstof. Zij zijn de accumulatoren of verzamelaars van de levenskracht welke de dieren distribueeren of verspreiden." — „In waarheid" vervolgt hij eenige bladzijden verder, „kan men zeggen, dat voor den helderziende het schijnbaar nietigste natuurverschijnsel is als een venster waardoor men het Oneindige kan leeren aanschouwen."

Van welk een hooge opvatting van alles wat is, van alle verschijningsvormen, getuigen dergelijke woorden van den grooten natuurvorscher, vergeleken bij het grof-naïeve van pogingen, om te willen uitmaken of wat de mensch in zijn onkunde „*materie*" noemt,

in laatste instantie is te rangschikken onder de verschijnselen van lagere of hoogere orde. De menschelijke individu, die zich bewust is een zekere dosis der algemeene cultuur-ontwikkeling te hebben verwerkt, mist in dezen tijd het *logisch* recht, om van eenige natuuropenbaringen te verklaren, dat zij in absoluten zin ondergeschikt zijn aan andere natuuropenbaringen. Het menschelijk bewustzijn of kenvermogen zelf is geheel en al afhankelijk van diezelfde natuur, waaraan het physiek organisme en de zoogenaamde materie te danken is. Het *ignorabimus* van Dubois Reymond, door antagonisten van het eenheidsbegrip vaak zegevierend aangehaald, kan juist dienen als wapen tegen hen, die den verschijningsvorm door den mensch als „materie" aangeduid, meenen te kunnen karakteriseeren. Men weet niet eens wat „stof" is. Met behulp van de atoom- en moleculen-hypothese tracht de mensch zich eenigermate hare wondervolle werkingen te verklaren.

Haeckel, in zijn laatste werk over Monistische Philosophie, waarin hij o. a. de nog zoo geheimvolle eigenschappen der substantie behandelt, wijdt een der afdeelingen aan de eenheid der „Wahlverwantschaft" [1]) in de gansche natuur, en wijst op het elkaar aantrekken of afstooten der elementen, wat reeds door Empedocles in de vijfde eeuw vóór onze Christelijke jaartelling werd erkend in zijn leer aangaande „Het liefhebben en haten der Elementen."

„Deze principiëele eenheid in de natuur verkrijgt

[1]) Wahlverwantschaft: onderlinge aantrekkingskracht.

haar empirische of ervaringsbevestiging door de belangwekkende vorderingen der Cellulair-psychologie, waarvan wij de hooge beteekenis pas in de laatste dertig jaren hebben erkend. Wij gronden daarop onze overtuiging, dat reeds den atomen de eenvoudigste vorm van gewaarwording en wil eigen is — of beter gezegd: de gevoeling (Aesthesis) en de neiging (Tropesis), alzoo een universeele *„ziel"* van den meest primitieven aard. [1])

Deze opvatting nadert de monistische levensbeschouwing van een Spinoza, voor wien *Materie* en *Energie* slechts de twee onafscheidelijke attributen waren van een en dezelfde alles-omvattende substantie.

Spinoza, die de natuur zag als een in en door zichzelve openbarende kracht, nam in de zeventiende eeuw reeds ideëel het hoog wijsgeerig standpunt in, waarvoor later de moderne evolutie-theorie het voetstuk bouwde. Het z. g. geestelijke openbaart zich voor *ons kenvermogen* alleen in en door het z. g. stoffelijke, en omgekeerd het stoffelijke alleen in en door het geestelijke, aangezien er voor ons, zonder bewustzijn en zonder zintuigen, geen stof zou bestaan of te erkennen zou wezen. Bovendien is de begrensdheid van het menschelijk bewustzijn en het altijd betrekkelijke der zintuigelijke waarneming, door Kant vooropgesteld, door de geheele moderne wetenschap met Darwin aan het hoofd bekrachtigd. Haeckel spreekt altijd van *het voor ons erkenbare* en van het subjectieve van alle menschelijke kennis.

---

[1]) „Die Welträthsel" Bl. 259.

Darwin wijst er voortdurend op, hoe geheel van den aard der zintuigen afhankelijk is de voorstelling, die wij ons van de werkelijkheid vormen. Waar er tal van schepselen bestaan, „voor wie," zooals Darwin het uitdrukt, „de wereld noodwendig een geheel andere wereld moet zijn dan die welke wij kennen." Waar een eenigszins andere constructie van oog of oor ons geheel andere dingen moet doen hooren en zien dan thans; waar ook de tastzin zoo geheel afhankelijk is van organische eigenschappen, daar weten wij, dat wij zelven ons een werkelijkheid *scheppen*, derhalve dat wij ons slechts *zeer willekeurige* begrippen kunnen vormen van Geest en Stof en te eenemale onbevoegd zijn die begrippen *in absoluten zin* als karakteristieken te bezigen.

Zelfs Moleschott „die platte botte materialist" dien men welvoegelijkheidshalve niet noemen mag, zegt in zijn veel verafschuwden „Kreislauf des Lebens":

„Daar zinnelijke aanschouwing gebonden is aan de organen, die de indrukken der z.g. buitenwereld verzamelen, is alle kennis betrekkelijk. Zal bijv. het raderdiertje dat een oog bezit, hetwelk slechts uit een hoornvlies bestaat, geen andere beelden der voorwerpen in zich opnemen dan de spin, die bovendien lens en glaslichaam bezit? Daarom is het weten o. a. van het insekt — de kennis van de werkingen der buitenwereld ten aanzien van dit weten — een ander weten dan het menschelijk weten. *Ons weten is dus alleen een weten voor onszelf.*"

Waar dus de na Büchner meest verachte „materialist" dezer eeuw woorden neerschreef, die de Königs-

berger wijsgeer, indien hij nog leefde, niet zou aarzelen mede te onderschrijven, is o. a. Lange die beweert: „Het materialisme neemt hardnekkig de phenomenale wereld onzer zintuigen voor de wereld der werkelijke dingen" beslist bezijden de waarheid. Hiernaar zijn ook eenigszins af te meten de ontzaglijke misvattingen en dwaalbegrippen, die mede ten aanzien van het wetenschappelijk *monisme* heerschende zijn.

De aanhanger van het eenheidsbegrip, die, na voorafgaande wijsgeerige studiën, later bij de groote natuurvorschers ter schole ging, is overtuigd, dat het voor den mensch absoluut onmogelijk is iets anders te leeren kennen dan zijn organische bewerktuiging hem veroorlooft, bepaalt zich derhalve tot het bestudeeren der *voor hem erkenbare werkelijkheid* — die werkelijkheid waarin hij krachtens den aard van zijn zintuigen en zijn bewustzijn leeft, werkt, zich ontwikkelt en zich wijzigt. Hij *bedoelt*, wanneer hij van de werkelijkheid en de natuurverschijnselen spreekt, nooit anders dan de *phenomenale* wereld hem door zijn bewustzijn geopenbaard, en speurt in *die* werkelijkheid de wetten na, waaraan de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van alle natuurschepselen onderworpen is. „Das Ding an Sich" laat de monistisch denkende rusten. Zooals Huxley het op zijn geestige wijze uitdrukt: „Daar Kant nooit moede wordt ons te verzekeren, dat wij nooit iets aangaande het „Ding an Sich" te weten kunnen komen, is zijn verklaring, dat het geheel vrij is in dien zin, dat het buiten de wet van oorzaak en gevolg blijft, voor ons niet zoo heel belangrijk!"

Zoo ook blijft „de, volgens Hegel, zich schuilhoudende ziel der objectieve werkelijkheid” buiten het oorzakelijk verband der ons bekende verschijnselen. De bespiegelende wijsbegeerte zal waarschijnlijk steeds pogen tot *haar* wezen door te dringen. Dit is haar volste recht. De moderne natuurwetenschap bepaalt zich inmiddels tot *onze* werkelijkheid, spoort na de drijfkrachten, welke in de voor ons kenbare Natuur aan het werk zijn. En in *die* Natuur, die zelfs het idealisme van een Fichte ons niet kan ontnemen, zijn voor de monistisch begrijpende alle verschijnselen in wezen één, doch in hun openbaringsvormen verschillend.

III.

Lezen wij de hoofdstukken door Darwin in zijn „Oorsprong der Soorten" gewijd aan de instincten of geestelijke vermogens der dieren, en, in een zijner latere werken, aan het geestelijk leven bij den mensch, dan zien wij in de allereerste plaats, dat bij laag georganiseerde schepselen het geestelijk leven ook op een lage trap blijft, en zich ontwikkelt naarmate het organisme hoogere ontwikkelingsfazen doorloopt, zoodat het „bewustzijn" altijd bepaald wordt door het „zijn" of anders gezegd: de lichamelijke en geestelijke vermogens in wezen tot dezelfde orde van verschijnselen behooren, derhalve een *éénheid* vormen.

En nu berust, volgens zijn theorie, de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling der soorten op de wetten der variabiliteit nl. op het ontstaan van individueele variëteiten of verscheidenheden, die in den strijd om het bestaan door de natuurlijke teeltkeus worden behouden en bestendigd.

Het ontstaan van individueele geestelijke variëteiten, [1])

[1]) Het ontstaan van *organische verscheidenheden* zullen wij, als voor onze beschouwingen niet noodzakelijk, in dit artikel onbesproken laten.

is afhankelijk van, staat rechtstreeks in verband met de levens- en bestaansvoorwaarden, waaraan de individuen eener soort onderworpen zijn. Het kunnen derhalve genoemd worden economische invloeden in de ruimste beteekenis, zooals invloeden van gebrek of overvloed van voedsel, van beschutting of het gemis daarvan, beschermende of bedreigende klimaat-invloeden, gesteldheid van den bodem enz. die niet alleen op het ontstaan van individueele geestelijke variëteiten inwerken, maar ook beslissende factoren zijn in den bestaansstrijd, derhalve met de verschillende elementen der natuurlijke teeltkeuze een eenheid vormen. De sterkst georganiseerden of meest geschikten of best aangepasten zullen in den strijd overwinnen, doordien zij, in een gegeven natuurverband, het beste en meeste voedsel, tot zich kunnen nemen, de beste en doeltreffendste beschutting kunnen veroveren of tot stand brengen, in een woord, onder de gunstigste voorwaarden verkeeren om in leven te blijven en zich voort te planten.

Zoo zullen, om eenige voorbeelden van *verscheidenheid van instinct* te noemen, de nesten van vogels van geheel dezelfde soort verschillen, naar gelang het klimaat en de landstreek door hen bewoond. Darwin haalt aan natuuronderzoekers, die constateerden vele opmerkelijke verschillen bij de nesten van dezelfde vogelsoort in de Noordelijke en Zuidelijke Vereenigde Staten. Die verschillen van nestenbouw zijn het gevolg van aanvankelijke individueele variëteiten van instinct, te voorschijn geroepen door het milieu en de levensvoorwaarden — variëteiten die, zoo zij voordeelig zijn

voor de soort, en de beschutting doeltreffender maken, door de natuurlijke teeltkeus behouden en langzamerhand tot soorten bekrachtigd worden.

Evenzoo weten wij, dat op onbewoonde eilanden vogels zoo mak en onbevreesd zijn, dat men ze bijna met de hand kan vangen. Worden zulke eilanden later door menschen ontgonnen, dan doet zich het verschijnsel voor, dat het wantrouwen der vogels zich langzamerhand ontwikkelt, totdat zij in schuwheid de vogels in onze cultuurstreken gaan evenaren. Dat instinct van schuwheid door de omstandigheden bij eenige individuen ontstaan, is dus door de natuurlijke teeltkeus behouden (want alleen de meest schuwe exemplaren of variëteiten konden zich voortplanten) en tot een blijvend instinct geworden.

Zoo ook gaat Darwin in bijzonderheden na het instinct van de koekoek — die zooals men weet haar eieren niet in eigen nest legt en uitbroedt, maar vreemde nesten daarvoor kiest.

De oorzaak van die parasitische gewoonte heeft hij ontdekt. De koekoek legt haar eieren met groote tusschenpoozen, soms van twee dagen. Gesteld dat zij vier eieren legt, dan zou het eerste ei zeven dagen vroeger uitkomen dan het laatste. Dit zou haar noodzaken te blijven broeden, zonder in staat te zijn het eerste uitgekomen jong te voeden. Ook zouden die jongen van verschillenden leeftijd in hetzelfde nest zeer ten nadeele komen van de laatstgeborene en zwakste. Dientengevolge is het verworven instinct van de koekoek gunstig voor de soort, daar zij altijd een ei legt

in een nest van kleinere vogels, zoodat de grootere sterkere jonge koekoek alle voedsel verorbert, en al spoedig zijn z. g. broeders en zusters verdringt, hen zelfs het nest uitwerpt. Hierin zien wij den bestaansstrijd in de natuur in een zijner scherpste vormen.

Darwin toont aan, hoe het instinct van de koekoek zeer langzaam en geleidelijk verworven is, daar er in Amerika soorten bestaan, die wel degelijk hun eigen nesten maken en zelven hun jongen uitbroeden, die toch ook van ongelijken leeftijd zijn. Dus geeft het voorbeeld van de Europeesche koekoek ons te aanschouwen een variëteit van instinct, die door teeltkeus zich heeft bestendigd, waarbij natuurlijk tal van overgangen bestaan. Een merkwaardig voorbeeld van natuurlijke teeltkeus, alsook van aanpassing aan en vervorming naar de omstandigheden, is, dat de Europeesche koekoek, die haar eieren in een ander nest legt, zeer kleine eieren heeft, zoodat het vogelpaar in dat nest niet schrikt van dat ééne groote ei, maar het argeloos met zijn eigen eieren uitbroedt. De Amerikaansche koekoek daarentegen, die zelve haar eieren broedt, heeft zeer groote eieren, hoewel de vogel zelf niet grooter is dan de Europeesche.

„Eenige soorten van de *Molothrus*, een zeer verschillend geslacht van Amerikaansche vogels, aan onze spreeuwen verwant, hebben dezelfde gewoonte als onze koekoek, en zijn merkwaardig *„in de trapsgewijze volmaking* van hun instincten". [1])

---

[1]) Het ontstaan der soorten. Blz. 310 e. v.

Eenige hoofdstukken wijdt Darwin aan de bijen, aantoonend hoe er vele graden van arbeidsbekwaamheid bestaan tusschen de verschillende bijensoorten. Hem hierbij op den voet te volgen, zou ons te ver leiden. Stippen wij slechts aan, dat hij telkens door voorbeelden, en ingevolge tallooze proeven door hem met ontwikkelde honigbijen genomen, bewijst dat geringe wijzigingen van instinct werden te voorschijn geroepen door veranderingen in de levensvoorwaarden.

„Op die wijze kan het verwonderlijk instinct van de honingbij worden verklaard, namelijk doordat de natuurlijke teeltkeus gebruik heeft gemaakt van tallooze opvolgende geringe wijzigingen van een minder volmaakt instinct. De beweegreden van de natuurlijke teeltkeus tot dat alles is niets anders geweest dan het besparen van was. Die zwerm welke de geringste hoeveelheid was noodig had, en dus de grootste hoeveelheid honig kon bijeenbrengen en bewaren, was natuurlijk het voorspoedigst en heeft zijn nieuw verkregen instinct om was te besparen, overgebracht op jonge zwermen [1], welke op hun beurt wederom de beste kans zullen hebben gehad, om den bestaansstrijd met goed gevolg te voeren."

Zoo ook krijgen gevangen en tam gemaakte dieren,

---

[1] Voor diegenen onder de lezers die wellicht over de onderzoekingen van Weissmann gelezen of er van gehoord hebben, zij hier opgemerkt, dat Darwin hier geenszins bedoelt de eenvoudige overerving van verkregen eigenschappen, maar het ontwikkelingsproces op geheel andere wijze verklaart.

onder geheel andere economische omstandigheden geplaatst, langzamerhand geheel andere instincten en geestelijke vermogens dan wanneer zij in natuurstaat leven. Vaak gaat hun geestelijk vermogen achteruit (zooals bij konijnen) terwijl ook hun organismen, zooals een ieder weet, belangrijke wijzigingen ondergaan. In zijn „Het varieeren der huisdieren en cultuurplanten" is Darwin in alle bijzonderheden hierop ingegaan, steeds weder, zoowel bij de kunstmatige als de natuurlijke teeltkeus, in het licht stellend de grondgedachte van zijn theorie: dat individueele variëteiten, die het geheele ontwikkelingsproces leiden, te voorschijn worden geroepen door oorzaken, welke direkt met de economische voorwaarden van hun bestaan verband houden. Bij de tamgemaakte soorten, is het de wil of de keuze van den fokker die ingrijpt. Bij de natuursoorten is het de bestaansstrijd, door middel waarvan de natuur hare keuze doet. Zooals Darwin het uitdrukt: „vermeerdert u, verandert u, strijdt, opdat alleen de allersterksten leven en de zwaksten sterven."

Alle ontwikkeling in de natuur heeft dus tot voorwaarde, tot hefboom den bestaansstrijd of het economisch zijn.

Bij de primitieve organismen heeft die bestaansstrijd, ingevolge den aard van het bewustzijn, de meest primitieve vormen. Bij de hoogere diersoorten, zooals bij vogels en mieren en bijen, berust die strijd reeds op geestelijke factoren nl. op het met die geestelijke factoren verband houdend arbeidsproces, dat regelt of bepaalt alle onderlinge verhoudingen; dat òf individuen

tegenover individuen, òf groepen tegenover groepen, òf soorten tegenover soorten zwakker of krachtiger doet zijn.

Hier vangt dus aan de groote ontwikkelingslijn, door Darwin in zijn „Oorsprong der Soorten" aangegeven, en die van de eerste eencellige wezens geleidelijk tot de hoogere en hoogste diersoorten wordt doorgetrokken.

Bij het laatste hoofdstuk van dat werk afgebroken, wordt diezelfde ontwikkelingslijn in zijn later werk [1]) weer opgevat en volgens dezelfde methode de menschsoort aangelegd.

Darwin gaat thans uit van de stelling, dat het verschil in de geestelijke vermogens bij de hoogere dieren en de menschen is alleen quantitatief, niet qualitatief, dat er derhalve geen fundamenteel verschil bestaat, alleen een verschil van meer of minder. In verband hiermede legt hij uitvoerig uit, hoe alleen het gangbaar spraakgebruik op dieren uitsluitend het woord *instinct* en op menschen uitsluitend het woord *geestelijk vermogen* of verstand toepast. Even als bij alle hoogere diersoorten de handeling of actie wel degelijk van hun verstandelijk vermogen of hun gedachtengang afhangt, evenzoo verricht de mensch vaak handelingen, waaraan geen denken kan voorafgaan. Èn menschen èn dieren kunnen derhalve bewust, d. w. z. na overleg, of onbewust d. w. z. zuiver instinctmatig, zonder voorafgaand overleg handelen. Voorbeeld: het instinct van zuigen bij het pasgeboren kind, het luid schreeuwen

[1]) De Afstamming van den Mensch.

bij een vermeend of werkelijk gevaar, enz. enz. „Ongetwijfeld,” zegt hij, „is er een ontzettende geestelijke afstand tusschen de hoogste aapsoort en den minst ontwikkelden wilde. Maar een veel sterker geestelijk verschil bestaat tusschen een der laagste vischsoorten, bijv. de slakprik, en een der hoogste aapsoorten.” En Haeckel betoogt, dat het geestelijk verschil tusschen de laagste vischsoort en het hoogst georganiseerde dier of insekt — zooals bijv. een bij of mier — veel geringer is dan het geestelijk verschil tusschen den laagsten wilde en den hoogst ontwikkelden cultuurmensch. [1])

Het is volgens de groote natuurvorschers derhalve slechts een verschil van graad, niet van hoedanigheid.

Dan gaat Darwin in den breede na alle geestelijke en moreele vermogens en aandoeningen zooals: oplettendheid, verbeeldingskracht, geweten, plichtbesef, opoffering, schoonheidsgevoel, toewijding, liefde, energie, overleg, combinatie-vermogen, godsdienstig gevoel, bijgeloof, nieuwsgierigheid, verwondering, wraakzucht, angst, ijdelheid, schaamte, berouw, vreugde, geluk enz. enz. Al deze en dergelijke aandoeningen en vermogens,

---

[1]) Ter voorkoming van misverstand ook te dien opzichte, is het wellicht raadzaam hier een volzin van Darwin uit het derde hoofdstuk van zijn werk over De Mensch woordelijk te citeeren: „Het onderzoek naar de wijze waarop de verstandelijke vermogens zich het eerst bij de laagste organismen ontwikkelden, *is even hopeloos*, als dat naar *den eersten oorsprong van het leven*. Dit zijn vraagstukken voor de verre toekomst, als zij zelfs ooit door den mensch zullen kunnen worden opgelost.”

door hem achtereenvolgens in alle bijzonderheden nagegaan, bestaan bij de hoogere diersoorten in meer of minder ontwikkelden vorm, naar de mate van hun organisch zijn en naar gelang de voorwaarden waaronder zij bestaan; waarbij vooral in 't oog is te houden het verschijnsel, dat het verstandelijke in veel hoogeren vorm zich openbaart wanneer het sociaal levende dieren zijn, omdat het sociaal instinct, geboren uit en gevoed door de bestaans- en beschermingsbehoeften eener soort, de eerste schrede vormt tot een hoogere sfeer van geestelijke ontwikkeling dan anders mogelijk ware, wijl nu een begin van plichtbesef, hulpbetoon: derhalve *zedelijkheid* zich openbaart.

Daarna volgt Darwin de aangegeven lijn bij eenige wilde menschenrassen, het allerlaagst staande op de ladder der menschwezens, wier taal zich slechts begint te ontwikkelen, en die maar tot vier kunnen tellen. Vervolgens nadert hij de hooger staande natuurvolken, reeds uit de perioden van wildheid tot de barbaarschheid [1]) geklommen, aantoonend, hoe steeds de bestaansvoorwaarden, derhalve de *bestaansstrijd* welken die volken te voeren hadden, de geestelijke vermogens tot ontwikkeling brachten; hoe die geestelijke en moreele evolutie geheel afhankelijk was van klimaat, geografisch midden, vruchtbaarheid of onvruchtbaarheid van den bodem, kortom, van alle mogelijke natuurinvloeden direct werkend op het economisch zijn, dat op zijn beurt weer bepaalde de sexueele en maatschappelijke vormen.

[1]) Zie indeeling van Morgan in het vorige artikel.

Dit verklaart het zoo groote verschil in zeden, in gevoelen en denken bij alle volken en rassen op onze planeet. Dit verklaart, waarom op sommige plekken der aarde zedelijk en zelfs godsdienstig worden geacht vormen en gebruiken, die onze beschaving ten diepste verafschuwt, zooals kindermoord, oudermoord, kannibalisme, ja zelfs het opeten zijner ouders, volgens godsdienstige voorschriften o. a. bij de Batakkers in eere; of het levend begraven van zieken en ouden van dagen die hulpbehoevend worden. Bij wilde volkstammen, die moeite hebben hun dagelijksch voedsel aan een stiefmoederlijke natuur te ontworstelen, die woeste, koude, onvruchtbare streken bewonen, wier economisch zijn zoo primitief mogelijk is, of bij volken die nomadisch leven, kunnen deze en dergelijke ideologische vormen, zoo geheel in strijd met ons cultuurbewustzijn, geacht worden te behooren tot dezelfde orde van verschijnselen, door Darwin langs de verschillende trappen van het dierleven in alle bijzonderheden nagespeurd.

IV.

De Engelsche natuurvorscher trok derhalve in zijn achtereenvolgende werken de groote ontwikkelingslijn, van het eencellig organisme af, met ijzeren consequentie door tot aan den *natuurmensch*. Dáár gekomen, tot de uiterste grens van zijn gebied, werkte hij zijn theorie niet verder uit.

Wel waagde hij zich aan enkele verkenningen op cultuurhistorisch terrein, doch zonder eenige vastheid van methode, aarzelend rondtastend als iemand wien plotseling het gezichtsvermogen heeft begeven. Bij dat onzeker pogen van den op natuurgebied zoo zelfbewusten vorscher, om de werkingen van „de natuurlijke teeltkeus" systematisch door te voeren tot de geschreven geschiedenis, wordt men gewaar een zekere verwarring, een verbijsterd staan tegenover de cultuurverschijnselen, beseft men zijn onmacht, om op deze gewijzigde en ingewikkelde openbaringsvormen van de natuur zijn gegeven methode van onderzoek toe te passen.

Desniettemin wordt het door hem beproefd, peilt hij

even met het dieplood van zijn natuurbegrip o.a. de Grieksche beschaving en haar ondergang, doch treedt dan haastig weder terug, zijn fijn bewerktuigde wetenschappelijke voelhorens blijkbaar kwetsend aan de ontzaglijke hinderpalen daar voor hem oprijzend.

Weinig vermoedde hij, dat reeds sedert eenige jaren een Duitscher zijn levensarbeid voleindigde, opsporend de wetten beheerschend de *cultuurontwikkeling*, de historische wording. Hadde zijn eigen reuzentaak hem niet geheel in beslag genomen, en ware hij inzonderheid bevrijd geweest van de zwaar wegende klasse-invloeden, die op natuurgebied bij hem niet konden gelden, doch op cultuurgebied zijn visie belemmerden, hij hadde, zich met volkomen objectiviteit in den arbeid van een Marx verdiepend, wellicht een intensen intellectueelen wellust gekend. Het waren diezelfde klasse-invloeden, die ook het maatschappelijk bewustzijn van zijn groote medestanders en volgelingen: een Spencer, een Huxley, een Haeckel te veel determineerden, om hen voor de economische geschiedsopvatting ontvankelijk te doen zijn. Dientengevolge bleven zij allen Marx verre staan, leverend het bewijs, hoe de grootste revolutionairen op het gebied der natuurwetenschap absoluut ontoegankelijk kunnen zijn voor een *maatschappelijk-revolutionaire* opvatting, wijl juist dáár vóór alles klasse-invloeden het bewustzijn bepalen.

Zoo kon het gebeuren, dat zelfs een Darwinist als Haeckel een „bourgeois-darwinist" werd, de consequentiën van zijn levensarbeid voor het cultuurleven niet vattend. Zoo kon het gebeuren, dat, zooals Dr. Wolt-

mann [1]) mededeelt, Charles Darwin aan Marx een banaal briefje schreef, om hem voor de toezending van „Das Kapital" te bedanken, en dat werk ongelezen liet. Zoo kon het gebeuren, dat Herbert Spencer een hoogst verontwaardigd schrijven zond aan den socialist Enrico Ferri, naar aanleiding van diens bekend en voortreffelijk geschrift, waarin hij Marx-Darwin-Spencer als drieëenheid behandelt. Ook het vruchteloos pogen van den zoo genialen natuuronderzoeker Huxley op historisch en maatschappelijk terrein, zijn moeitevol zoeken naar een vaste methode van *cultuurverkenning*, dat in al zijn sociologische essays zich openbaart, bewijst, dat de arbeid van Marx hem ten eenemale onbekend was. En juist Huxley's wijze van zoeken, die hem telkens onbewust de denkperspectieven van Marx zeer dicht doet naderen, wekt telkens het verlangen hem te kunnen geven op historisch gebied een zelfde grandiose visie als de Darwinistische theorie hem op natuurgebied schonk.

Ook in de geschiedenis en de cultuurmaatschappijen het economisch leven en de bestaansstrijd *de* groote stuwkracht ter ontwikkeling. Ook in de cultuurmaatschappijen, op den bodem van het arbeidsleven, een rustelooze worsteling, waarvan de hefboom is het steeds ingewikkelder arbeidsproces. Ook in de cultuursamenlevingen een teeltkeuze *in wezen* volkomen gelijk, doch *in vorm* verschillend van de natuurlijke teeltkeuze. De wijze waarop die teeltkeuze zich openbaart in de

---

[1]) Die Darwinistische theorie und der Socialismus 1899.

menschenmaatschappijen met hare zoo saamgestelde verhoudingen — welke nader te onderzoeken het einddoel dezer beschouwingen zal zijn — is even ver verwijderd van hare oorsprongsvormen, als de cultuurmensch zelf van zijn dierlijke voorouders verwijderd is.

De bourgeois-darwinisten, in hun ruw-mechanische toepassing van den elementairen dierlijken natuurstrijd op de menschelijke samenlevingen, een toepassing, die, oppervlakkig beschouwd, *schijnt* te wettigen het eeuwig voortbestaan der huidige economische concurrentie, trachten zoodoende het in dit éene tijdperk heerschende produktiestelsel buiten de wetten eener voortdurende verwording te plaatsen, en zien bovendien geheel voorbij het natuurfeit, dat bij *sociaal levende* diersoorten geen scherpe bestaanskamp van individu tegen individu plaats grijpt, dat integendeel bij dierenmaatschappijen de individuen gemeenschappelijke belangen hebben. De parallel door hen getrokken tusschen dierensamenlevingen en menschensamenlevingen mist derhalve elke wetenschappelijke basis. Darwin zelf dacht er dan ook niet aan, zijn natuurbegrip op die grof-elementaire wijze het cultuurleven aan te leggen. Maar de werkingen der natuurlijke teeltkeus bleven voor hem onzichtbaar, omdat hij den cultuurmensch ideëel te dicht bij de natuur plaatste. Ook Buckle, een der voorgangers van Marx, had dit gedaan. „Wanneer wij onderzoeken, welke machtige invloeden van de natuur op het menschelijk geslacht werken, dan vinden wij vier soorten: het klimaat, de voeding, den bodem, en de natuurverschijnselen." [1])

[1]) Buckle's Geschiedenis der Beschaving. Inleiding.

Hiermede gaf hij wel de juiste richting van onderzoek aan, maar eensdeels kon hij in zijn tijd, en vóór Darwin, de menschengeschiedenis nog niet aanschouwen als een stuk gewijzigd of veredeld natuurleven zelf, met zijn strijd en zijn teeltkeuze in cultuurvorm, niet zien de menschenmaatschappijen als manifestaties van het natuurproces; anderdeels vermocht hij er zich geen rekenschap van te geven, dat wat hij noemt de „natuurinwerking" op den mensch niet was direct, maar indirect. De hoofdfactor in het leven der cultuurvolken: het arbeidsproces, dat met zijn arbeidsverdeeling, zijn technische productie-krachten en zijn hoog gewelf van bezits- en rechtsvormen, tusschen de natuur en den cultuurmensch staat, werd door hem niet als *de* stuwkracht gezien.

De vele moderne vorschers, die, reeds lang vóór Marx, de menschengeschiedenis beschouwden als geleid door determineerende krachten, de velen die, zooals o.a Montesquieu, aannamen vaste wetten voor de beschavings-ontwikkeling, niet alleen onafhankelijk van den wil der individuen maar die integendeel het menschelijk willen in een bepaalde richting leidden, erkenden nog niet wat men zou kunnen noemen de *werkelijkheidselementen* daartoe door de natuur opgeroepen. Zij vergaten een verbindingsschakel, en het was die schakel: het arbeidsproces — die er door Marx werd tusschengevoegd. Aan dat arbeidsproces gaf hij al zijn aandacht. Dit proces was in laatste instantie afhankelijk van de natuur, van klimaat, bodem, ras-invloeden, natuurverschijnselen. Maar de cultuurmensch was weder het geestelijk product van

het arbeidsproces, m. a. w. van de bestaansvoorwaarden, de bezitstoestanden, de klasse-verhoudingen en klassestrijden door dat proces in het leven geroepen.

Even als Darwin in het natuurleven, ontdekte Marx de wetten, welke dien strijd en den op dien strijd berustenden vooruitgang beheerschen. Ook in het cultuurleven ontstaan aanhoudend individueele geestelijke variëteiten, die, beter aangepast aan wat op den bodem van het economisch leven uitbottende en groeiende is, overwinnen het verouderende en ondergaande, en nieuwe geestelijke lijnen ontwerpen in de richting van wat komende is. Evenzoo geven in het natuurleven nieuw opkomende organische variëteiten onder de individuen eener soort, een nieuwe organische ontwikkelingslijn aan.

Dat nieuw uitbottend gedachtenleven, dat eerst wordt aangegeven door die enkele variëteiten, die eenzaam en onbegrepen blijven te midden van de zich aan het oude vastklampende wereld, en later machtige stroomingen gaan vormen, bloeit op uit het zich steeds ontwikkelend productieproces, dat de elkaar opvolgende generaties en menschengroepen in altijd nieuwe, voorheen ongekende verhoudingen tot elkander plaatst.

Elke nieuwe ontdekking, elke belangrijke uitvinding van technische hulpmiddelen, elke aanwending van nieuw begrepen natuurkrachten kan onberekenbare gevolgen hebben voor de productie en derhalve voor de maatschappelijke en ideologische vormen van een gemeenschap. Want alle mogelijke onderlinge menschenverhoudingen zijn in werkelijkheid *economische* ver-

houdingen, hebbende voor den mensch een ideëele en vaak idealistische afspiegeling. Niet alleen wetten, niet alleen politiek en recht en zedelijkheid, zelfs de innigste familiebanden zijn in onze cultuurlanden de ideëele weerkaatsing van het economisch zijn. Het monogamisch huwelijk bijv. met zijn bindende wetten, is slechts de uitdrukking van het individueel bezit, van de mogelijkheid voor den vader, kostwinner, om dat individueel bezit aan zijn eigen kinderen na te laten, waardoor het door alle generaties heen kan worden bestendigd. Vóór de ontwikkeling van den individueelen eigendom en het dáárop gegrond *vaderrecht*, was in de eerste achtereenvolgende *natuurperioden*, welke de mensch doorliep, het sexueele leven individueel vrij, op enkele beperkingen na, betrekking hebbende op de bloedverwantschap, beperkingen die destijds, naar alle waarschijnlijkheid, de ideëele verschijningsvormen vertegenwoordigden van de natuurlijke en sexueele teeltkeus, in die perioden nog in volle natuurwezenheid geldend.

De vrouw, door het privaat-bezit en de daarmee verband houdende productiewijze, sedert tientallen van eeuwen onderdrukt, was onder een toestand van gemeenschappelijken eigendom, zooals die in de tijden der familieverbanden heerschende was, economisch en derhalve maatschappelijk en sexueel even vrij als de man, wijl mannen en vrouwen economisch gelijk stonden, of beter gezegd, wijl destijds *de economische minderwaardigheid* van de vrouw — als mededingster van den man — *zich nog niet had kunnen openbaren*. Waar vrouwen en mannen, in plaats van zooals thans

concurrenten te zijn, werkten voor de familiegemeenschap, zonder dat een ruilmiddel, of welke waardemeter ook, de meerdere of mindere ruilwaarde van hun arbeid aan het licht bracht, kon er geen *economische* overmacht bestaan. Of er in de oerperioden van het menschdom een physieke overmacht of heerschappij van den man bestond, is niet met zekerheid uit te maken. Wel doen de onderzoekingen van anthropologen en ethnologen, ten opzichte van zoovele thans nog levende wilde- en natuurvolken — waar de vrouw in een toestand van totale ondergeschiktheid verkeert — dit waarschijnlijk achten. In de cultuurlanden evenwel, waar het lichamelijk recht van den sterkste heeft uitgediend, is de heerschappij van den man, als direct uitvloeisel van het individueel bezit, een zuiver *economisch* verschijnsel, niet kunnende verdwijnen dan met datgene wat die heerschappij in het leven riep.

Zoo ook waren de verschillende graden van bloedverwantschap in de vroegste tijden — en zelfs nog onder de organisatie der moeder-gentes [1]) — in hun huidige *juridische* beteekenis onbekend. Vaders en kinderen, broeders en zusters, neven en nichten en verdere verwanten vertegenwoordigen onder onze cultuur slechts de wettelijke erkenning van economische rechten en verhoudingen. Het gezin op monogamischen grondslag is niets anders dan een economische eenheid, welker geestelijke afschaduwing een ideale eenheid *kan* wezen, die echter algemeen als overbodig wordt

---

[1]) Engels. „Der Ursprung der Familie enz. . ."

beschouwd. Blijft derhalve, zooals veelal gebeurt, de ideale eenheid achterwege, de economische eenheid staat niettemin onwrikbaar vast, tenzij de wet haar verbreekt. Dan, maar ook eerst dàn, is de eenheid ontbonden.

Waar daarentegen een ideale eenheid tot stand komt, *zonder* economischen grondslag, wordt die door de gansche samenleving waardeloos verklaard. Alleen de economische eenheid kan haar de maatschappelijke wijding geven.

De economische grondslag is derhalve in de cultuur-maatschappijen het één en alles, zelfs waar het de meest persoonlijke aangelegenheden geldt. Wie één oogenblik de alles domineerende kracht van het economisch zijn uit het oog verliest, is maatschappelijk vernietigd.

Dit verschijnsel is alleszins verklaarbaar, aangezien het economisch proces vormt den oorsprong van de gansche cultuur.

In den grijzen oertijd of voorhistorischen tijd, toen de mensch, nauwelijks aan zijn dierlijken oorsprong ontwassen, en staande vlak tegenover de natuur, met behulp van eenige ruwe primitieve werktuigen, zich toeeigende de gereede natuurproducten, bestond er wel een economisch leven of arbeidsleven, maar geen economisch proces, en derhalve ook geen geestelijk proces als stuwkracht ter ontwikkeling. De geestelijke vooruitgang van het menschdom was in dien natuurtoestand nog onderworpen aan de wetten der natuurlijke en sexueele teeltkeus in hun meest primitieven

vorm, even als de organische en geestelijke ontwikkeling in de dierwereld, Geen verschillend geestelijk-zijn, d. w. z. geen verschillend *groepenbewustzijn* kon zich destijds nog openbaren, aangezien het weinig ingewikkeld arbeidsleven nog geen verschillende groepen met tegen elkaar indruischende belangen vormde. Geen ander dan een *individueel* verschil van bewustzijn en geestesaanleg was mogelijk. Vandaar het ontbreken van een strijd van groepen binnen de gemeenschap. Elke geestelijke strijd toch, als voorwaarde ter ontwikkeling, postuleert *verschil van bewustzijn.*

Toen begon op te komen — ook als natuurverschijnsel en krachtens dezelfde natuurwetten welke de soort-ontwikkeling en de arbeidsverdeeling der organismen beheerschen — een begin van arbeidsverdeeling onder de menschen, toen er technische hulpmiddelen werden uitgevonden om de natuurproducten te vervormen, en een zekere geoefendheid en speciale vakkennis noodzakelijk werden, toen ingevolge daarvan langzaam en geleidelijk ontstond het persoonlijk bezit, de waren-productie, een ruilmiddel om de waren te ruilen, en eindelijk het metalen ruilmiddel: *geld*, toen gingen de menschelijke samenlevingen verliezen alle heerschappij over hun eigen producten en waren. Een arbeids- en ruil- en productieproces ontwikkelde zich als een natuurkracht — welke het dan ook inderdaad was, — vormde een schakel tusschen de natuur en den mensch, de oude primitieve grondwettige natuurtaak met haar bestaansstrijd en haar teeltkeuze overnemend. M. a. w. de natuurkrachten en natuurwetten

gingen van toen af in het leven der cultuurmenschen zich openbaren *in* en *door* dat productieproces, even als zij in meer elementairen vorm zich openbaren in het arbeidsproces der bijen- en mierengemeenschappen, in het arbeidsproces der koraal-bouwers, even als zij zich, voor ons menschelijk bewustzijn, openbaren in al de grandiose verschijnselen van den cosmos.

En dat menschelijk arbeidsproces, gevolmachtigde als het ware van de natuur, werd een kracht, een altijd groeiende, een reuzenkracht, waar tegenover de cultuurmensch ging staan, evenals de eerste menschsoorten tegenover de kracht der elementen: als ontwetende, als machtelooze.

Die productiekrachten, door hemzelven: zijn uitvindingen en wetenschappelijke ontdekkingen *in onbewustheid* ontketend — want slechts zelden kan een uitvinder of ontdekker van de verstrekkende en vaak alles revolutioneerende gevolgen van zijn arbeid zich rekenschap geven — keerden zich met de kracht der natuurelementen tegen enkele maatschappelijke groepen, verwoestingen aanrichtend onder hen die onbeschermd bleven, bevoordeelend daarentegen enkelen, die bij machte waren zich te beschutten of ze te exploiteeren, doch de cultuurmenschheid in haar geheel domineerend, wijl zij niet wist welke vaste wetten aan die krachten ten grondslag lagen.

Het ontdekken van die wetten beteekent derhalve den overgang van het onbewuste tot het bewuste, beteekent voor de toekomstige cultuurmenschheid het gaan maken van haar eigen geschiedenis, niet meer

zooals voorheen in onwetendheid, niet meer zooals voorheen in angstig opzien tegen een almachtig, wetteloos, grillig bestuurder, maar bewust zich regelend, zich plooiend naar die geopenbaarde grondwetten.

Wel blijft de menschheid er afhankelijk van, d. w. z. afhankelijk van de ontwikkelingslijnen der cultuur, in denzelfden zin als zij afhankelijk is van den loop van maan en sterren, van de zich opvolgende jaargetijden, van warmte of koude, van overstroomingen of aardbevingen of vulcanische uitbarstingen, van regen en storm en hagel en bliksemslag, maar erkennend, begrijpend, zich bewust wordend de revolutionaire voortstuwende krachten van het arbeidsproces, zich bij steeds voortgaande ontwikkeling en bewustwording meer en meer er tegen wapenend, of ze exploiteerend ten bate van het geheel, evenals men reeds zoovele voorheen onbekende krachten en natuurwetten begrijpt en aanwendt.

Overgaan van het *onbewuste* tot het *bewuste*, beteekent derhalve niet het overgaan van den mensch tot een toestand van wilsvrijheid in absoluten zin; het beteekent niet het gaan staan tegenover de zich van nu af ontwikkelende economische krachten in de verhouding van overwinnaar tot overwonnene, als zegevierende tegenover een lang weerbarstige doch eindelijk ten onder gebrachte macht. Het beteekent niet een zegepraal in dien zin, alsof het voor de natuur een „onttroond-zijn" beteekende, aldus door hare schepselen te worden begrepen en geëxploiteerd. Een zoodanige voorstelling kan alleen opkomen bij hen, die, ondanks

een zekeren drang naar monisme, toch het ideeën- en geestesleven plaatsen buiten het voor ons erkenbare verband der dingen; die uit 't oog verliezen, dat het ontstaan van de menschsoort op deze planeet, en de altijd hoogere geestelijke wording dier soort, van de natuur zelve slechts een der milliarden verschijningsvormen vertegenwoordigt. Het is slechts in en door de natuur, d. w. z. in en door haar gevolmachtigde: het arbeidsproces, dat de geestelijke vermogens der menschen zich verder ontwikkelen, doch nooit kan die ontwikkeling verder gaan dan het wezen zelf der natuur het gedoogt.

In verband met de voortstuwende kracht van wetenschappelijke ontdekkingen en uitvindingen en van het zich moeten aanpassen aan het nieuw ontdekte — wat aanvankelijk door de individueele geestelijke variëteiten wordt belichaamd — is het een alleszins verklaarbaar verschijnsel, dat in de menschelijke samenlevingen — sedert het klassenkarakter er zich ontwikkelde — derhalve sedert de opkomst der cultuur — slechts enkele klassen of groepen het bewustzijn hebben gehad dier klassen of groepen het bewustzijn hebben gehad noodig, om die wetenschappelijke ontdekkingen als *waarheden* te erkennen, terwijl andere groepen ze uit den aard der zaak voor absurditeiten verklaarden, en ze uit alle macht bestreden. Dit verschijnsel, dat, door alle cultuureeuwen heen, zich onder bijna gelijke vormen voordeed, ligt in de logisch doorgevoerde lijn der ontwikkeling, vormt reeds op zichzelf de schitterendste bevestiging van de Darwinistische en Marxistische theoriën, die het zoo verschillend bewustzijn van soorten en groepen, ook van menschengroepen aantoonen.

De arbeidsverdeeling, zooals die zich o.a. bij mieren en bijen openbaart, vormt daar reeds een verschillend bewustzijn, bij den mensch oneindig sterker zich afteekenend door de tallooze economische verwikkelingen, de bezitsverhoudingen en al de ideologische vormen voor hem daaraan verbonden, zich veel sterker afteekenend door zijn hooger geestelijk zijn, dat aan die arbeidsverdeeling tallooze trappen en geledingen geeft, en dat ook de individueele vormen van het menschelijk bewustzijn: het zoo verschillend zien, voelen en begrijpen — tot in het oneindige vermenigvuldigt.

Elke wetenschappelijke ontdekking, die een revolutionaire beteekenis heeft, werkt dientengevolge verschillend in op de verschillende groepen, naarmate zij er door benadeeld, of bedreigd, of bevoordeeld worden. Dit vormt *het wezen zelf* van den strijd op den huidigen economischen bodem der cultuursamenlevingen, dien strijd, die de hefboom is van den vooruitgang.

Zonder arbeidsverdeeling geen belangenverscheidenheid; zonder belangenverscheidenheid geen verschillend bewustzijn; zonder verschillend bewustzijn geen strijd; zonder strijd geen ontwikkeling.

Vandaar, dat elk nieuw gewichtig gebeuren in de wereld van wetenschap en productie door alle verschillende maatschappelijke groepen, welke door de economische toestanden in klassen zijn ingedeeld, verschillend wordt beoordeeld en begrepen, terwijl bovendien ook nog de individueele aanleg in tallooze schakeeringen zich doet gelden. Dat verschil van klassebewustzijn, voor de burger-ideologen zoo volstrekt

onbegrijpelijk, belichaamt *een natuurwet*. Elk afzonderlijk klasse-bewustzijn vormt als het ware een afzonderlijken spiegel, waarin het gebeurde zich op geheel eigen wijze reflecteert. Dat juist vertegenwoordigt de weergalooze rijkdom van het geestelijk proces.

Om een eenvoudig voorbeeld aan het natuurleven te ontleenen: Gesteld dat diersoorten Darwin konden bestudeeren, zoo zouden die soorten, die in een strijd op leven en dood waren gewikkeld met nieuw opkomende en sterkere variëteiten — derhalve staande in het aanvangsstadium van hun teruggang — de theorie geheel anders opvatten en begrijpen dan genoemde variëteiten, welke zich met behulp van Darwin's theorie juist sterker bewust worden hun kracht en toekomstige zegepraal. Want dè drang tot zelfbehoud — dat allereerste artikel van de grondwet der Natuur — verloòchent zich nimmer, ook niet in het ideëele. Inzonderheid in onze Christelijk-individualistische samenlevingen woedt die ideëele drang met bijna elementaire kracht. Tot het erkennen van waarheden, die eigen toekomstige klasse-ondergang beteekenen, heeft de natuur tot dusver nog geen geestelijke zintuigen aan hare schepselen gegeven. De uitzonderingen op dien regel bevestigen haar slechts, of 'wel behooren tot de boven vermelde geestelijke variëteiten. Enkele wijsgeerige en godsdienstige secten mogen in fanatisme, of in afzondering van het eigenlijke leven, naar *verneinung* of verloochening van de zelfheid streven, in de volle levende, woelende, strijdende menschenwereld heerscht vóór alles de drang tot zelfbehoud. Volgens dienzelfden natuurdrang of natuur-

wet is het onmogelijk zich ooit geheel in het klassebewustzijn van den tegenstander te verplaatsen. Dit geldt ook in zekere mate voor het politiek of godsdienstig groepenbewustzijn, maar het klasse-bewustzijn is oppermachtig. Dit blijkt telkens, wanneer, op een oogenblik van scherpe botsingen, alle politieke en godsdienstige antagonisten hun geschillen voorbijzien, om als één man zich te scharen tegenover den *klassetegenstander*. Immers dáár is een *alles* beheerschende economische kracht als natuurwet aan het woord.

Hetzelfde verschijnsel doet zich voor bij de vrouw uit de bourgeoisie, waar het geldt haar strijd om wettelijke en maatschappelijke gelijkstelling met den man. Werd haar inzicht niet geheel beheerscht door haar *klassebewustzijn*, zij zou zich rekenschap geven zoowel van de historische oorzaken die haar bij den man achterstellen, als van die welke haar nopen den huidigen strijd te voeren. Doch de burger-feministe begrijpt noch het verleden noch het heden en ziet dus ook niet de te volgen richting. Verblind door haar klasse-ideologie vermoedt zij niet, dat het eenige wat haar omlaag houdt in onze cultuursamenlevingen is haar *economische* minderwaardigheid, gebleken door haar eeuwenlange concurrentie met den man. Het verdwijnen van het economisch recht van den sterkste, of het persoonlijk bezit, beteekent derhalve de verwezenlijking van hare in de laatste eeuw opgekomen zelfstandigheidsidealen.

In plaats van in volle klaarheid van visie mede te werken met de evolutionaire krachten, die niet alleen de bevrijding van den arbeid, maar ook de bevrijding

van haar geslacht inhouden, staat de burger-feministe nog in de rijen der reactie, wijl haar klassebewustzijn, sterker dan alles, haar streven bepaalt. De proletarische beweging, die bekampt het éénige wat haar verdrukt, blijft zij verre staan, aldus onbewust vertragend de historische ure harer bevrijding. Het is alleen de vrouw in de geheel bezitlooze klassen, bij wie èn klasse-gevoel èn sexe-fierheid in onzen tijd ééne richting kunnen volgen. Van haar zal dus eenmaal een groote kracht kunnen uitgaan, terwijl de vrouw uit de heerschende klassen, het spoor meer en meer bijster wordend, ten slotte elk politiek wapen haar geschonken zal bezigen, om vóór het behoud van het economisch recht van den sterkste of het persoonlijk bezit en dus tegen zichzelve te strijden.

Het lid van een door de economische werkingen eeuwen lang bevoorrechte en omhoog gebeurde klasse *kan* niet begrijpen, voelen en denken als het lid van een door de economische werkingen eeuwenlang benadeelde en onderdrukte klasse. Hoe zou de kat zich kunnen verplaatsen in het bewustzijn van de muis, de spin in dat van de vlieg? Hoe zou de bourgeois-kapitalist zich kunnen verplaatsen in het bewustzijn van den proletariër-loonslaaf? Evenmin kan natuurlijk het omgekeerde geschieden.

Tegenover den fellen strijd, gegrond op dat zoo verschillend bewustzijn onder de groepen, den fellen strijd gegrond op de onwrikbare overtuiging der opkomenden van hun toekomstige zegepraal, vormt de hardnekkige tegenstand der ondergaanden — gegrond

op een even onwrikbare overtuiging van eigen klasse-bestendigheid — een noodwendigen factor in den ontwikkelingsgang der geschiedenis. Vandaar dat, alle eeuwen door, elk dieper doordringen tot het wezen der dingen, elk nieuw zien en begrijpen, dat een omwenteling voorbereidde, tot zulke ontzettende worstelingen het sein gaf, met zooveel energie werd bestreden door hen, van wier tijdelijke, doch, volgens hun klassebewustzijn, altijddurende macht en voorrechten, dat nieuw begrijpen het einde aantoonde..

In dien cultuurvorm openbaarde zich tot dusverre in de geschreven geschiedenis de werking der grondwettige natuurkrachten.

* * *

De historische ontwikkeling, sedert de opkomst der cultuur, d. w. z. sedert het arbeidsproces als gevolmachtigde van de elementaire natuurkrachten zich openbaarde, berust derhalve op de vorderingen van onze kennis ten aanzien van de tallooze verschijningsvormen van de natuur, de voortdurende ontdekkingen van nieuwe productie- en omvormingsmiddelen, berust derhalve op de uitingen van het menschelijk intellect of vernuft, op wat — ondanks de onbewustheid der uitvinders aangaande de beteekenis en de gevolgen van hun arbeid — genoemd kan worden *„geestelijke factoren"*, factoren zich, krachtens het menschelijk wezen en zijn, onmiddellijk omzettend in wat genoemd wordt *„stoffelijke"* dingen: technische middelen, werktuigen, scheikundige verbindingen, nieuwe aanwending van

natuurvoortbrengselen, welke „stoffelijke" dingen, door hun volstrekt determineerende werking op het geestelijk leven of het ideeënleven, den vooruitgang bepalen.

Geen machtiger bewijs voor de *eenheid* in wezen van de natuurverschijnselen, dan deze ontwikkeling. Na den arbeid van Darwin en Marx en van allen die uit hun school zijn gesproten, kan dan ook een „naïeve stofleer" niet anders meer bestaan dan als een parodiaal getinte hersenschim.

Het nieuw geestesleven, opbloeiend uit de eeuwigdurende economische verwording, wordt aanvankelijk aangegeven of voorbereid door geestelijke variëteiten, zich beter aanpassend dan anderen aan wat de opkomende arbeidvormen, met hun ideologische afschaduwing, eischen. Die individueele geestelijke variëteiten zijn òf wel de wetenschappelijke ontdekkers en uitvinders zelven, òf wel de eene nieuwe geopenbaarde waarheid aanhangende, en zich scherp tegen de oude wereld afteekenende, revolutionair willenden, die te allen tijde feitelijk of ideëel behooren tot de door het arbeidsproces benadeelde klassen, en op een gegeven moment tegen de machthebbende klassen stelling gaan nemen. Die geestelijke variëteiten ontstaan derhalve op den bodem van het altijd vergroeiend economisch leven, worden als het ware te voorschijn geroepen door nieuwe technische krachten, door economische omstandheden, die de verschijningsvormen zijn van het zlch langzaam maar gedetermineerd omwentelende in het productieleven.

Evenzoo worden, volgens Darwin, in het natuurleven

geestelijke variëteiten te voorschijn geroepen door soms zeer geringe veranderingen in de levens- en bestaansomstandigheden: voeding, beschutting, weersgesteldheid enz., waaraan de individuen eener soort onderworpen zijn. Bovendien neemt hij aan, dat de zich openbarende variëteiten door tal van onmerkbare kleine afwijkingen moeten zijn voorafgegaan.

Het in 't cultuurleven, door tal van voorafgaande wegbereiders, lang verzameld en opeengehoopt wetenschappelijk, vaak revolutionair materiaal — aanvankelijk niet als zoodanig erkend — wordt, wanneer de tijd er voor aanbreekt, door een buitengewone en synthetisch aangelegde individualiteit gekneed tot een voorheen ongekenden vorm, die het een maatschappelijke beteekenis doet verkrijgen. Dàn beginnen klasse-bewegingen, reeds lang in het verborgen omwoelend enkele lagen, zich af te teekenen, eerst in onbestemde, later in scherper lijnen, winnen langzaam doch steeds in dialectischen ontwikkelingsgang aan kracht en omvang onder de tot dusverre misdeelde groepen, en onder hen die, door hun aanleg en aspiraties, ideëel tot die groepen behooren.

De beweging wordt steeds sterker. De door het arbeidsproces omhoog gebeurden: de torenmachtige klassen, in het eerst dergelijke woelingen zoo diep beneden hen geenerlei aandacht waardig keurend, later zich verwonderend, nog later voelend den bodem onder hun voeten wankelen, niet begrijpend het eigenlijke van wat er geschiedt, klampen zich met des te meer hardnekkigheid aan hun voorrechten vast, volkomen te goeder trouw in hun vaste overtuiging, dat alles

wat het bestaande zou omwentelen, beteekent de vernietiging van het hoogste en beste goed door de menschheid vergaard — de vernietiging van deugd, zedelijkheid, gerechtigheid, kunst, schoonheid.... volkomen te goeder trouw in hun overtuiging, dat zij zelven en zij alléén, met al hun privilegiën — kerkelijke en klasse-privilegiën — met hun klasse-gezag en heerschers-overmacht, vertegenwoordigen, belichamen dat hoogste en beste goed der menschheid, meenend in volle oprechtheid dat hun klasse-ondergang zou beduiden den ondergang der gansche beschaving, meenend, door te onderdrukken met alle kracht het vreemde, nieuwe, onbegrepene en gevreesde, te worstelen niet voor het heil van hun eigen klasse maar voor het heil van de geheele cultuurmenschheid.

Dit juist vormt *den aard van hun klasse-bewustzijn*, dit vormt hun visie, hun strijdkracht, de felheid van hun tegenstand, welke tegenstand in het evolutie-proces *noodzakelijk* is, om de kracht der zoo diep onderdrukten op te wekken. Door dien tegenstand worden de zoo lang vertrapten geprikkeld, geoefend, gedisciplineerd, geschoold, in staat gesteld eenmaal te vervullen de taak, hun door de historische evolutie op de schouders gelegd.

Het absoluut verschil van bewustzijn der teruggaande en opstijgende groepen, in hun door het verleden gevormde overtuiging tegenover elkander geplaatst, maakt het grandioze uit van den cultuurstrijd, zich door middel van het arbeidsproces tot dusverre in dien vorm openbarend.

Door wie de klassenworstelingen aldus worden gezien en begrepen, verliezen zij elk persoonlijk-antagonistisch karakter, als vertegenwoordigende een der elementen van de altijd stuwende wereldkrachten.

De ontwikkelingskamp, in den meest elementairen vorm verschijnend onder de lagere organismen, een hoogere faze intredend bij de diersoorten, waar een begin van arbeidsleven bestaat, nòg sterker zich manifesteerend waar de arbeidsverdeeling intreedt, neemt, na tallooze overgangstrappen, in het menschenleven eindeloos gecompliceerde vormen aan, verband houdend met het zoo eindeloos samengesteld leven van den cultuurmensch en de tallooze geledingen van de arbeidsverdeeling.

Evenals de natuur, voor ons menschelijk bewustzijn, hare wondere verscheidenheid openbaart in den kleuren- en vormenrijkdom van het plantenrijk, in de nog veelal onnaspeurlijke eigenschappen van het delfstoffenrijk, tot welker mysteriën de mensch ternauwernood begint door te dringen, zoo ook toont zich het oneindige van haar wezen in al de schakeeringen van des menschen geestes- en zieleleven, in de fijne subtiliteiten van gevoel, die zijn actie-leven bepalen, waarbij de elementaire natuurdrang, schuilgaande onder de hoog opgestapelde ideologische vormen van het cultuurleven, niettemin de grondtoom blijft. Inzonderheid bij de hededaagsche klasse-bewegingen openbaart de drang tot zelfbehoud zich soms in een zoo eigenaardige schier ontastbare gedaante, dat hij in wezen onherkenbaar wordt. Bij sommige der geprivilegieerde groepen doet hij

zich voor in den vorm van plotseling sterker wordende ethische aandriften, van nieuwe vormen van medegevoel, van een ontwakend humanitair streven, ten aanzien van de misdeelde maar langzamerhand aan kracht winnende groepen. Dit vertegenwoordigt mede een wijze van aanpassing aan wat groeiende is.

Wat de misdeelden zelven betreft, zij zien het wezen van den strijd, krachtens hun natuurbewustzijn, in volle klaarheid, wijl zij de natuur het dichtst staan. En voor hen rijst op een ideaal van vrijheid en een zekerheid van zegepraal, die in de zware worsteling die hen wacht, de krachtigsten onder hen tot heldenmoed en doodsverachting prikkelt. Dit verschijnsel heeft zich in alle groote onwentelingsperioden herhaald.

Het komende weerspiegelt zich bovendien, naarmate de cultuur de ideolologische vormen vermenigvuldigt, in het bewustzijn der steeds feller elkaar bestrijdende klassen eener samenleving op zoodanige wijze, dat elke overwinning der opstijgenden door sommige groepen in de teruggaande klassen gezien en begrepen wordt als het resultaat van eigen nobel willen, van een geheel vrijwillig afstaan van tal van voorrechten, van een willen uitstorten van weldaden over de maatschappelijk misdeelden, waarbij zij meenen, dat die nieuwe moraliteitsdrang, hun voorheen in dien vorm onbekend, plotseling uit den hooge op hen neerdaalt. De opkomende, heftig worstelende groepen daarentegen beseffen, dat die hier en daar ontspruitende ethische behoeften der bevoorrechten slechts vertegenwoordigen den drang tot zelfbehoud, wijl anders scherpe en gevaarlijke botsingen

zouden ontstaan. Zij zijn zich bewust alles te danken te hebben aan eigen krachtsinspanning, en elke concessie den gezaghebbenden tegen wil en dank te hebben afgedwongen.

Onder deze algemeene, slechts ruw aangegeven, lijnen voltrekt zich de in der menschen samenlevingen immer voortwoedende natuurstrijd, waarbij de rassenkampen, de worstelingen tusschen stammen en volken, de groote, wereldgolvingen, beurtelings opbeurend en neerdrukkend, aangeven voor alle volken een tijd van opkomst, bloei, volbloei, om, nadat het hoogtepunt is bereikt, als alles wat volbloeid is, weer langzaam af te sterven en onder te gaan — plaats te maken voor wat gedurende dat ondergangstijdperk en — krachtens de dialectiek der natuur — *door middel van* het ondergaande — is ten leven gewekt.

* * *

De krachtsvorming van het nieuw opkomende, door middel van den geboden tegenstand, vormt derhalve in natuur en geschiedenis het hoofd-element van „de natuurlijke teeltkeus", den naam door Darwin in zijn „Oorsprong der Soorten" gegeven aan de zegepraal van den sterkste of „het recht van den sterkste".

De sterksten, of de lichamelijk en geestelijk best aangepasten, of, zooals Spencer het uitdrukt: „de meest geschikten" overwinnen in den strijd de zwakkeren of minder goed aangepasten aan sfeer en omstandigheden.

Wat in de gansche natuur: bij de geologische verschijnselen, bij de „stof"-verbindingen, in de plant- en

dierenwereld en in de menschenwereld vóór alles zich doet gelden, is derhalve de overwinning van wat het sterkste is.

Maar de zoo ingewikkelde vormen, waarin dat „recht van den sterkste" in de huidige cultuursamenlevingen zich openbaart, bleven, vóórdat Marx zijn onderzoekmethode den maatschappijen had aangelegd, voor de cultuurmenschheid onzichtbaar.

De natuurwetenschappelijk geschoolde bourgeois-darwinisten, ingevolge hun maatschappelijk bewustzijn, overbrengend hun natuurvisie op de menschengemeenschappen, zien het ingewikkeld cultuurleven als een zoo primitief mogelijken wedstrijd, zoo ongeveer als een troep wolven of jakhalzen, die in de wouden zich een buit betwisten, waarbij het ruilmiddel *geld* de rol van klauwen of tanden, of welk tot het organisme behoorend wapen ook, heeft overgenomen.

De aanhangers der organische sociologie daarentegen, niet zoozeer natuurwetenschappelijk als wel wijsgeerig geschoold — waaronder vooral een Schäffle, een Fouillée, een Guyau zijn te noemen — zagen elke menschelijke samenleving als een dierlijk organisme, zich ontwikkelend volgens de lijnen der organische arbeidsverdeeling; en met behulp van de cellentheorie construeerden zij zeer vernuftige analogieën, die, hoewel getuigend van een wat al te weelderige fantasie, toch blijken gaven van ernstige, nauwgezette pogingen om het diepere wezen der maatschappelijke werkingen op het spoor te komen. Genialiteit van vinding is die methode niet te ontzeggen, en zonder den arbeid van Marx ware

die school, waarvan Auguste Comte de grondlegger is, nog langen tijd een eerste plaats in het ideeënleven blijven innemen. En dit te meer, wijl daarin vcor het begrip klassenstrijd, in zijn revolutionaire beteekenis, geen plaats was, zij zekere optimistische neigingen scheen te wettigen, en derhalve op „ethisch" aangelegde naturen een groote aantrekkingskracht oefende.

De Darwinistische theorie, die sedert het verschijnen van „De afstamming van den Mensch" de menschsoort uit hetzelfde oogpunt als de hoogere diersoorten behandelt, drong de organische sociologie als methode naar den achtergrond, wijl de eerste, oppervlakkig beschouwd, *schijnt* te verklaren het heerschend economisch stelsel, *schijnt* te wettigen voor alle verdere tijden, zoowel de geweldspolitiek naar binnen tegenover de steeds wassende arbeidersbeweging, als de roof- en moord-politiek naar buiten, onder den naam van koloniale oi expansie-politiek gevolgd en gehuldigd. Het intens individualistisch bewustzijn der thans nog machthebbende klassen wordt daardoor in elk opzicht bevredigd.

De onderlinge worstelingen toch tusschen de naties, zoowel als de koloniale veroveringstochten van die mogendheden, die nieuwe wereldmarkten voor hun producten zoeken te openen, of die krachtig genoeg zijn om in den wereldwedstrijd hun wil steeds wet te doen zijn, openbaren nog het recht van den sterkste in volle primitieve natuurwezenheid. Bij die volkerenworstelingen de Darwinistische grondstelling na te speuren, is een uiterst dankbare taak; de bourgeois-Darwinisten hebben daar geen tegenspraak te duchten.

Niemand, in de huidige periode van kapitalistische uitspattingen, kan meer de oogen sluiten voor het feit, dat, op het gebied der wereldpolitiek, Macht het eenige Recht is. Het kapitalisme, op het hoogtepunt van zijn ontwikkeling, openbaart het brute geweld van het sterkste woestijndier, dat zich werpt op alles wat zwakker is dan hij, om zijn bloeddorst te bevredigen.

Minder eenvoudig is het, de werkingen der natuurwetten na te speuren in de menschelijke samenlevingen. Ook daar is het recht van den sterkste of de natuurlijke teeltkeuze heerschende, maar onder zoo ingewikkelde vormen, en inzonderheid in een zoo langzaam, de eeuwen omvattend, tempo, dat wie — zooals de bourgeois-Darwinisten — hare werkingen en resultaten zich voorstellen als van dag tot dag zich openbarend, of wel als parallel loopend met het in onze samenlevingen woedend *economisch* recht van den sterkste, zooals zich dat bij den dagelijkschen geld-wedstrijd vertoont, ten eenemale het spoor bijster worden.

Even als er voor het ontstaan en de langzame vorming van een nieuwe blijvende diersoort soms eeuwen worden gevorderd, evenzoo heeft de natuur, d. w. z. hare gevolmachtigde het arbeidsproces, *eeuwen noodig om een nieuwe geestelijk hoogere menschsoort te vormen.*

Deze natuurphilosofische grondstelling is voor allen, die zich een klare voorstelling van haar vormen, als vastgeklonken aan de geschiedenistheorie van Marx.

„De geschreven geschiedenis der menschenmaatschappijen is tot dusverre geweest de geschiedenis der klassenstrijden."

Deze aanvangswoorden van het Kommunistisch Manifest geven in hoofdlijnen aan de grootsche cultuurontwikkeling. De maatschappelijke worstelingen: deze, de eeuwen overbruggende, natuuropenbaringen, te willen terugleiden tot de proportiën van het dagelijksch economisch en politiek geharrewar tusschen de individuen van een zelfde generatie, te willen aannemen, dat de natuurlijke teeltkeuze, die in het natuurleven werkt met overgangen zóó geleidelijk en onnaspeurlijk, dat, volgens Darwin, een *zichtbare* natuurvariëteit — eerste verschijningsvorm van een nieuw ontstaande soort — slechts het gevolg kan wezen van tallooze voorafgaande *onzichtbare* variëteiten in vorm of organische structuur — dit te doen, kan slechts het werk wezen van ideologen en individualistisch begrijpenden, die de individuen, ieder op zichzelf, beschouwen als oorsprong en einddoel tevens, in plaats van ze te beschouwen als atomen die — hoewel ieder atoom vormt een individualiteit op zich zelf — behooren tot een complex van verschijnselen, bestemd om in de algemeene ontwikkeling hun taak te vervullen.

Vandaar dat het zoeken der burgelijk-denkende Darwinisten naar de werkingen der natuurwetten in de menschelijke samenlevingen tot dusverre onvruchtbaar bleef. Als natuurvorschers stonden zij onpartijdig tegenover de natuurverschijnselen, doch hun *klasse-bewustzijn* deed hen uit den aard der zaak blind blijven voor de diepere beteekenis der *historische* verschijnselen.

Zij meenden in vollen ernst, dat *het geld*, een ruilmiddel, niet zelden door eenige gewaagde speculaties of wel-

gelukte beurs-zwendelarijen in iemands bezit komend, bovendien niet inherent of verbonden aan den mensch en vaak de laagste en diepst gezonken individuen in enkele dagen of weken macht en invloed gevend, een ruilbaar ding, gaande van hand tot hand en even spoedig verliesbaar als verkrijgbaar — zij meenden dat dit ruilmiddel inderdaad beteekende kracht of meerderheid of zegepraal in natuurwezenlijken zin, terwijl het niets beteekent een sociale schijnkracht, die, in plaats van te sterken, integendeel de intensieve sterkte of natuursterkte *op den duur* vermindert.

De burgerlijk-denkende Darwinisten meenen in vollen ernst, dat het bezit van iets wat den mensch geheel ontheft van voortbrengenden of natuurarbeid, hem derhalve berooft van een natuurkrachtig element, hem in waarheid doet stijgen, in plaats van te begrijpen, dat de natuurlijke teeltkeuze, in Darwinistischen zin, op den duur zich doet gelden juist daar waar geen *economische* kracht of schijnkracht aanwezig is. Het is de stijgende geldmacht en machtsuitoefening, die, na een zeker aantal generaties, het zekerste decadentiemiddel is, zooals de geheele geschiedenis dit van de antieke beschaving af bewezen heeft.

Te verwarren economische kracht met intensieve kracht, is het zekerste middel, om de werkingen der natuurlijke teeltkeuze in de cultuurwereld nooit op het spoor te komen.

Het *economisch* recht van den sterkste is, sedert de opkomst van den persoonlijken eigendom, zeer zeker heerschende geweest. Het doet zich gelden in de

samenlevingen van uur tot uur. Het openbaart zich in de verhouding tusschen de geslachten. Het openbaart zich in het dagelijksch wederkeerend klein-gewriemel tusschen de individuen van een samenleving. Daar herhaalt zich inderdaad in cultuurvorm het dagelijksch en uurlijk klein-gewriemel om een kleine of grootere buit tusschen de individuen van een zelfde diersoort in de natuur.

Maar dit moet niet verward worden met het overwinnen van de sterkste of geestelijk best aangepaste soorten door Darwin bedoeld, niet met het de eeuwen omvattend ontwikkelingsproces, door hem in zijn werken ons voorgelegd. Zoo ook kon alleen de ontdekking der langzame geleidelijke historische klassenvormingen en klasse-worstelingen of klasse-ondergangen en overwinningen de *cultuurontwikkeling* en hare wetten openbaren.

En bij die klasse-vormingen en ondergangen is de economische macht of onmacht zeer zeker een beslissende factor, doch juist in tegenovergestelden zin als de bourgeois-Darwinisten meenen. Het erfelijk geldbezit of de erfelijke machtsuitoefening en het geheel onttrokken zijn aan de natuur, het zich verwijderen van de natuur, het gaan beklimmen van de gezagstorens, door de natuurkrachtigen gebouwd, ontzenuwt en verzwakt *na vele generaties* dermate, dat ontaarding onvermijdelijk volgt.

Dit lot ondergingen dan ook in de geschiedenis alle volken, alle klassen, alle familiegeslachten, die eerst langzaam en door eigen kracht opgestegen — even langzaam, met snelle opflikkeringen nu en dan, hun eigen ondergang bewerkten.

Zoo werd door Marx de menschengeschiedenis in groote trekken voor ons ontrold. Zoo schetste Engels het door weelde en genotzucht en gezagsmisbruik ontzenuwde, het, zijn wereldprovincies steeds meer geld afpersende, ondergaande Romeinsche rijk, waar voortbrengende arbeid veracht werd, waar de arbeidende groepen — de basis vormend van den topzwaar wordenden bovenbouw — slaven waren, verstoken van alle maatschappelijke rechten, en die derhalve geen opstijgende, bloedvernieuwende klasse *konden* vormen, zooals de huidige arbeidende klasse dit vermag, als bestemd zijnde de verdere historische ontwikkeling te belichamen.

Zoo ging onder de Grieksche beschaving, waar ook de handeldrijvenden en produceerenden geen vrije burgers maar slaven waren. In die rijken moesten dus — zooals Engels het uitdrukt — de „onbeschaafde" natuurkrachtige Barbaren, nog staande in hun oeroude gentes-organisaties, zonder staat en zonder klassen, de noodige vernieuwing aanbrengen.

Zoo ging, na de middeleeuwen, de kerkelijke heerschappij als klasse onder, terwijl de landbouwende en nijvere bevolking, gehard en geschoold door de eeuwenlange worstelingen tegen de onderdrukking der landbezitters, als voortbrengers en stedevormers geleidelijk opstegen. Onder nagenoeg gelijke vormen werkt de natuurlijke teeltkeuze in het huidig geschiedkundig tijdperk, nu weder een lang onderdrukte, geharde, natuurkrachtige massa opstaat — een nieuwe klasse, die, dank zij de op haar beurt heftig tegenstand

biedende bourgeoisie, zich oefent, zich disciplineert, en zoodoende geschikt wordt voor haar komende wereldtaak.

En wat van die klasse, rechtstreeks als het ware aan de moederaarde ontsproten, de *intensieve* kracht vertienvoudigt, dat is haar volslagen gemis aan *economische* kracht.

Dáár werd door den goudgod niet kunstmatig omhoog gebeurd, wat ontaard was, daar werd niet kunstmatig gelijk gemaakt wat niet gelijk *kon* wezen. Dáár kon de macht van het geld zich niet doen voortplanten, wat niet tot voortplanting geschikt was, daar kon derhalve de natuurlijke en sexueele teeltkeus in nog bijna ongewijzigden vorm, ook onder de individuen, zich doen gelden, daar kon geen paring van fortuinen in plaats van paring van gezonde levenskrachtige individuen plaats hebben. De lichamelijk of geestelijk zwakken en ontaarden, in de klassen der economisch machtigen zorgvuldig gekoesterd en gekweekt, en, met behulp van alles wat de wetenschap vermag, in 't leven gehouden en zich vaak nog voortplantend, gingen in de natuur-klassen onder. Zelfs de meest elementaire hygiënische voorschriften zijn daar onbekend. In den onmeedoogendsten vorm zijn daar de werkingen der natuurwetten te aanschouwen, ook wijl in verband met de onzettende vermenigvuldiging in die sferen, de zware bestaansstrijd de vernietiging vanvelen inhoudt en alleen de allersterksten doet overblijven.

Het moeitevol, inspannend, het alle physiek en moreel weerstandsvermogen oefenend bestaan der economisch-

onmachtigen, vormde dientengevolge over de geheele cultuurwereld een arbeidsmassa, een arbeidsreus, die het gansch maatschappelijk gebouw op de schouders torst en op een gegeven historisch moment, wanneer zijn geestelijke en moreele kracht zal gaan evenaren zijn natuurkracht, met een Simson-beweging de parasitische klassen zal kunnen afschudden.

Of die beweging een geleidelijk of een spontaan en gewelddadig karakter zal hebben, zal natuurlijk geheel afhangen van den tegenstand door de reactie geboden. Het zijn nimmer de stuwende, doch steeds de reactionaire krachten, die bloedige omwentelingen in het leven roepen.

Bij die geleidelijke krachtsvorming van den arbeidsreus was en is derhalve een teeltkeuze aan het werk, onmeêdoogender dan die in velden en wouden. Ongerekend de ontzettende oorlogsslachtingen, waar vaak, even als in de natuur, bij een opstand der elementen zelfs de besten en krachtigsten den dood vonden, zijn millioenen der economisch machteloozen ondergegaan, gaan nog dagelijks onder in al de moordholen der industrie, waar de allereerste eischen van levensmogelijkheid worden veronachtzaamd, waar een menschenleven even weinig telt als het leven van een aardworm door een tuinschop doorgehakt. Bovendien zijn millioenen zoo niet lichamelijk, zedelijk ondergegaan in de gevaarlijke of uitputtende bedrijven, waar, ingevolge de kapitalistische uitbuiting, de drankzucht de meeste slachtoffers maakt, waar duizenden en nogmaals duizenden vrouwen tot de prostitutie worden

gedreven uit honger. Alleen de moreel allersterksten zijn in die dagelijksche moeitevolle worsteling behouden gebleven.

En uit de sferen van die behouden geblevenen en moreel allersterksten recruteeren zich thans de bewuste georganiseerde groepen in de proletarische klassen, vormend de stuwende krachten in de arbeidersbeweging. Daarachter bevindt zich nog een gansche onbewuste, ongeorganiseerde, uitgebreide massa, waaruit ook slechts geleidelijk de geestelijk en moreel hoogststaanden zullen kunnen opstijgen.

Dit gebeureu in alle cultuurlanden, in wezen eenvormig, doch naar gelang klimaat, bodem, ligging, raseigenschappen op het arbeidsproces inwerken, op verschillende wijzen en in een sneller of langzamer tempo zich manifesteerend, verklaart de verwarde voorstellingen, welke burgelijk denkende demokraten, zooals Bernstein, zich dienaangaande vormen. Bernstein, die telkens uit hun verband gerukte en verkeerd door hem begrepen citaten van Marx en Engels aanhaalt, om hun toe te schrijven denkbeelden, die lijnrecht met hun historische visie in strijd zouden wezen, Bernstein schijnt zich niet te kunnen denken een proletariaat, d. w. z. een door het kapitaal steeds meer uitgebuite, steeds meer bezitloos wordende massa, terwijl die massa toch *tezelfdertijd* aan de wereldbeweging steeds meer elementen schenkt, die georganiseerd en geschoold door de ontzettende tirannie van het kapitalisme, zich voorbereiden op wat de toekomst eenmaal van de proletarische klasse eischen zal.

„Naarmate," zegt Marx hieromtrent woordelijk, „het getal der kapitaalmagnaten afneemt, die alle voordeelen van dat tijdperk van sociale evolutie usurpeeren en monopoliseeren, groeit de ellende, de onderdrukking, de slavernij, de vernedering, de uitbuiting maar tevens groeit de tegenstand van de arbeidersklasse *die steeds talrijker wordt* en zich steeds meer disciplineert en organiseert *door de werkingen zelven* van de kapitalistische voortbrenging."

En eenige regels hooger over de veel geciteerde „Onteigening der onteigenaars":

„Die onteigening geschiedt door het spel der immanente wetten van de kapitalistische productie, die leidt tot de centralisatie der kapitalen....

„De kapitalistische productie wekt ten leven haar eigen negatie met die noodwendigheid, die de natuuromwentelingen kenmerkt."

Aangezien Bernstein elk natuurbegrip ontbreekt, spartelt hij hulpeloos tusschen deze en dergelijke volzinnen rond, eindelijk te hulp roepend een „ineenstortingstheorie" en een „verarmings-theorie," om daarna met een zekere energie tegen zijn eigen verzinsels te gaan argumenteeren.

Hij kan zich blijkbaar niet het begrip vormen van een proletarische massa, in alle landen bestaande uit verschillende lagen en sferen, welke aan voortdurende verschuivingen onderhevig zijn.

Uit de kringen van de in 't klein produceerende burgerij en van de neringdoenden heeft door den groei van groothandel en groot-industrie een geregeld afdalen

plaats naar de totaal bezitloozen of loonarbeiders. En al moge vaak ook het omgekeerde geschieden, al mogen loonarbeiders wel eens tot kleine patroons of neringdoenden zich opwerken, zelfs honderden van dezulken in eene samenleving, laten de kapitalistische tendenz: centralisatie van kapitaal en bedrijf, en vermeerdering der bezitloozen, ongerept. Individueele gevallen, hoe talrijk ook, en tijdelijke reacties vermogen niet *een natuurwet* te niet te doen.

„De immanente wetten van de kapitalistische productie" veroorzaken tevens aanhoudende verschuivingen, ook van de middenklassen tot de loonklassen. Uit den z.g. middenstand, waar het geërfd bezit langzaam maar zeker verdwijnt, recruteert zich het intellectueel proletariaat, of het „geleerd proletariaat", meer en meer in loondienst tredend bij de groote kapitalistische ondernemingen, naamlooze vennootschappen enz. als directeuren, administrateuren, ingenieurs, technici, rechtsgeleerde adviseurs, beambten hoog en laag, evenzoo loondienst verrichtend aan de inrichtingen van onderwijs als onderwijzers, leeraren en hoogleeraren, of in de redactiebureaux der kapitalistische pers. Nog geeft dat intellectueel proletariaat — *gedwongen dit om den broode te doen* — zijn krachten, zijn arbeid aan het kapitaal, aan de van dat kapitaal rechtstreeks afhankelijke wetenschappelijke lichamen. Maar niettemin behooren de meesten feitelijk en ideëel: door hun geestelijke behoeften en aspiraties *nu* reeds tot de arbeidersklassen, tot de zich steeds uitbreidende bezitlooze massa, die massa verrijkend, niet alleen quantitatief,

maar ook qualitatief. De aanhoudende verschuivingen tusschen de klassen, die dagelijks onder onze oogen plaats grijpen, en door Marx in de geciteerde woorden zoo duidelijk mogelijk worden aangegeven, belichamen tevens de huidige werkingen der natuurlijke teeltkeuze in cultuurvorm.

Want ook de geestelijke variëteiten, ontstaande in de sferen *der bezitters*, geen bevrediging vindend in hun eigen klasse, vervuld met aspiraties en idealen lijnrecht in strijd met het streven en de verwording dier klasse, doch zich geheel aanpassend aan wat alom op den arbeidsbodem ontkiemende is, verlaten hun eigen ondergaande klasse, om de zoo moeitevol opstijgende groepen te gaan versterken, en met die groepen den zwaren wereldkamp mede te strijden.

Even als in de natuur een tot ondergang bestemde soort teelt de variëteiten zelven, die haar eenmaal in den strijd zullen overwinnen, evenzoo teelt een ondergaande klasse zelve de variëteiten, die gaan versterken de groepen, bestemd de komende historische periode te verwezenlijken. Zoo werkt, krachtens de immanente natuurwetten, alles aan eigen ondergang.

Uit *alle* economisch verdrukte sferen heeft een onophoudelijke toevoer plaats naar het proletariaat, overtreffend het getal diergenen, die door *de toenemende tirannie* van het kapitaal en *zijne zich steeds vermenigvuldigende uitbuitingsmethoden* ten ondergang zijn gedoemd. Slechts de *allersterksten* vermogen in die totaal uitgebuite groepen zich aan den druk te ontworstelen.

Wanneer Bernstein — waar het de theoretische

zijde van het Marxisme geldt — in plaats van angstvallig te peuteren aan eenige door hem niet begrepen of *niet meer* begrepen uitspraken, en angstvallig te wikken en te wegen eenige volzinnen van Marx en Engels, die hem toeschijnen contradictoire verklaringen te bevatten, trachtte zich op natuurwetenschappelijk terrein wat meer te ontwikkelen, zou hij wellicht zijn tot de bourgeois-klasse terugkeerend bewustzijn nog tot staan kunnen brengen, op dat terrein terugvinden den moreelen steun, hem voorheen door de grondleggers der theorie zelven verstrekt, en nog eenmaal de economische geschiedenis-methode gansch en al in zich kunnen opnemen.

Al werd door Marx het een of ander onderdeel der theorie, voor oppervlakkig denkenden of onvoldoend ontwikkelden, wat minder duidelijk geformuleerd, zelfs al werd het tempo van de economische omwenteling wat te snel gedacht, de wetenschappelijke theorie als zoodanig kan daardoor niet worden aangetast. Evenmin kan een enkele misrekening de theorie van Newton of Copernicus aantasten.

Wie het evolutie-begrip in zijn volle beteekenis in zich heeft opgenomen, weet, dat de grondleggers van een nieuwe methode van onderzoek geen profeten zijn, maar geniaal aangelegde individuen, die, wanneer de historische ontwikkeling een nieuw stadium intreedt, meestal reeds vroeger verzameld en voor hen gereed liggend materiaal in nieuwe vormen gieten, en op maatschappelijk of wetenschappelijk terrein naderende omwentelingen aanduiden.

Hoeveel verdieping en verduidelijking hun arbeid moge behoeven, hun zijn en leven en werken is in de eerste plaats als natuurverschijnsel te betrachten. Hun arbeid als zoodanig heeft een symptomatische beteekenis.

Alleen de dualist of individualist, die het profetendom nog niet is ontwassen, kan nog blijven stilstaan bij enkele volzinnen, daar waar het geestesgewrocht, als geheel, in het gansche zien en begrijpen van een tijd een ommekeer brengt en een nieuwe historische periode voorbereidt.

Dat Bernstein op natuurwetenschappelijk terrein *alleen reeds door zijn opmerking aan het adres van Plechanow* een werkelijk vermakelijke onkunde verraadt [1]), kan hem op zichzelf genomen niet compromitteeren, aangezien het zwaartepunt van zijn werk als sociaal-politicus elders ligt. Maar dat hij, zóó armzalig toegerust, den moed heeft een naturalistische geschiedstheorie aan te durven, dat is inderdaad een voor den schrijver zelf allerbedenkelijkst verschijnsel te achten. Hetzelfde geldt uit den aard der zaak voor zijn opvatting van de dialectiek van Marx, door dezen aan Hegel ontleend, en die zonder de voorlichting van het noodige natuurbegrip voor hem en voor de meesten een doode formule zal blijven.

---

[1]) „De Voorwaarden tot het Socialisme." Bladz. 9 laatste regels van de noot:

„Maar," zegt Bernstein, „indien Belfort Bax in plaats van een uitdrukking, waaraan een verkeerde beteekenis gehecht kan worden, een niets beteekenende uitdrukking kiest, dan overtroeft hem naar den anderen kant G. Plechanow die, in zijn „Bijdragen tot de geschiedenis van het Materialisme" voor de geschiedenisopvatting van Marx aanspraak maakt op den naam *„monistisch."* Waarom dan maar niet liever meteen *„Simplistisch"?" !!!!!*

V.

Dat een grondige kennis van de theorie van Darwin, en eenig begrip van de vorderingen der natuurwetenschap in het algemeen, klaarheid van visie aangaande het Marxisme kan geven aan hen, die, hoewel zich reeds ontworsteld hebbende aan de klasse-tradities der bourgeoisie, toch nog binnen een cirkel van dualistische voorstellingen gevangen bleven, dit werd in de vorige hoofdstukken uitvoerig betoogd. Dat dit betoog echter niet onvoorwaardelijk en voor een ieder geldt, bewijst o. a. Dr. Woltmann, die, niettegenstaande een ernstig-willen-Marxist-zijn — zij het dan ook een *„gelouterd"* Marxist — en niettegenstaande een algeheel doordringen in de Darwinistische theorie, niettemin aangaande de philosofische grondstellingen van de economische geschieds-opvatting een pijnlijk-verrassende onzekerheid verraadt.

In zijn reeds vroeger genoemd belangrijk geschrift [1]), belangrijk in zooverre, dat hij van bijna de geheele literatuur: Darwin-Marx een overzicht geeft, wordt men op bijna elke bladzijde vreemd getroffen door des

[1]) „Die Darwinistische Theorie und der Socialismus."

schrijvers *eigen* onvastheid van methode, zoodra hij, naar aanleiding van de door hem vertolkte meeningen en opvattingen van anderen, zijn persoonlijk gevoelen geeft.

Ofschoon overtuigd aanhanger van de moderne evolutie-theorie, en derhalve logisch gedwongen *monist* te wezen, ook bewerend en stellig meenend een aanhanger van het eenheidsbegrip te zijn, vervalt hij aanhoudend en blijkbaar onbewust tot een dualisme, dat menig modern theoloog hem zou kunnen benijden. Op andere oogenblikken echter wordt hij weer streng monistisch.

Men oordeele:

„Bebel vat de verhouding van het Darwinisme tot het socialisme op als een zuiver theoretisch vraagstuk, terwijl het toch alleen door willende en handelende menschen geschieden kan, dat de maatschappelijke toestanden anders worden. *Want dáárin bestaat toch ten slotte de revolutionaire kracht van het socialisme, dat de menschen zich niet aan de gegeven toestanden aanpassen, doch de toestanden aan hun doeleinden aanpassen.*" [2]) Bl. 46.

---

[2]) Deze en volgende aanhalingen uit genoemd werk hebben geenszins ten doel het af te breken. Daarvoor bevat het te veel verdienstelijke bladzijden, en doet te weldadig aan de wetenschappelijke ernst des schrijvers, zoo sterk contrasteerend met de verregaande oppervlakkigheid en onkunde op natuurwetenschappelijk gebied, waardoor Bernstein zich onderscheidt. Maar het boek als geheel geeft een ongezochte aanleiding om, waar het hoofddoel dezer beschouwingen is de Marxistische theorie nader uit te werken en te verduidelijken, op de naturalistische grondstellingen een nog helderder licht te werpen. (Alle cursiveeringen zijn van mij.)

Hier wordt dus dualistisch gedacht, wordt m. a. w. het menschelijk willen en streven buiten het oorzakelijk verband der dingen gesteld, het menschelijk bewustzijn als het ware geplaatst tegenover de evolutionaire werkingen. Immers *de revolutionaire kracht van het socialisme* ligt juist in zijn *natuurnoodwendigheid*, waardoor het menschelijk bewustzijn gekneed wordt.

Eenige bladzijden verder weerlegt de schrijver Kautsky.

„Voor een diepere evolutionaire beschouwing hebben beide theorieën (Marxisme en Darwinisme) natuurlijkerwijze iets met elkaar uit te staan. Want wanneer de mensch uit den dierlijken toestand zich heeft ontwikkeld, *zoo moeten in laatste instantie dezelfde algemeene natuurkrachten, zij het ook in gewijzigden vorm, in zijne geschiedenis voortwerken.*" Bl. 61.

Volkomen juist. Marx zelf hadde het niet scherper kunnen formuleeren.

Maar op een andere plaats wordt geheel onverwachts de dualistische geest weer over Dr. Woltmann vaardig.

„De concurrentie onder de menschen weder tot *een natuurlijk* d. w. z. *een aan de menschelijke cultuur beantwoordend levensbeginsel te maken*, is de taak van het socialisme. Wijl het den arbeider weder met zijn arbeidsmiddelen vereenigt, legt het de basis tot een industrieelen en productieven wedstrijd van persoonlijke eigenschappen, die den de ontwikkeling bevorderenden bestaanstrijd in de dierwereld meer nabij komt, en een volmakingsmiddel vertegenwoordigt, terwijl de commercieele wedstrijd om dingen en plaatsen in de warenvoortbrengende kapitalistische maatschappij,

een oorzaak van ontaarding en ellende is." Bl. 80.

Hier wordt van „ontaarding" en „ellende" gesproken op een wijze, alsof het geheel kapitalistisch tijdperk in de geschiedenis een op-den-verkeerden-weg-geraakt-zijn van de menschheid beteekent! Hier ware dan toch, *in een natuurwetenschappelijk werk*, de plaats aangegeven, om in het licht te stellen, hoe die „ontaarding" en „ellende" zijn te beschouwen, als de zekere ondergangsteekenen van een klasse, en als de uitbloei van een stelsel, dat eenmaal een noodwendige schakel in de historische ontwikkeling vertegenwoordigde; aangezien, zonder deze kapitalistische schakel, de maatschappij zich nooit hadde kunnen ontwikkelen in de richting waarin wij haar heden zien bewegen.

Te sterker treft een zoodanige onvastheid, na de uiteenzetting van de taak, welke de schrijver zich, blijkens de inleiding van zijn werk, ten doel stelt:

„Het hoofddoel van mijn onderzoek en de ondergrond van alle verdere speciale uitingen, is derhalve de gedachte, om van de Darwinistische theorie der organische dieren- en menschenontwikkeling en de Marxistische theorie der sociaal-economische ontwikkeling (lees cultuur-ontwikkeling) *de gemeenschappelijke biologische basis te vinden*, op welke alleen de verhouding van het Darwinisme tot de vraagstukken der sociale politiek kan worden behandeld." Bl. 7.

Dr. Woltmann heeft die opgave welke hij zich stelde niet vervuld, en er ook niet toe bijgedragen aan de bestaande verwarring op dat terrein een einde te maken, integendeel. In plaats van, krachtens den titel

en de inleiding, *en ook krachtens zijn eigen natuurbegrip*, het socialisme als verschijnsel *te verklaren*, gaat hij in de laatste afdeeling van zijn werk de beweging op sociaal-politische en ethische gronden *verdedigen*, gaat hij betoogen wat het socialisme wil en niet wil, welke ethische overwegingen de sociaal-demokratie tegenover het liberale stelsel in het gelijk stellen, alsof het socialisme een meer of minder goed overlegd plan van ethisch aangelegde personen ware. De *wetenschappelijke ontleding* gaat over *in een politiek* en *zedekundig betoog*. En inzonderheid het verschil van bewustzijn, vormend den hoeksteen van de Marxistische theorie, schijnt hem geheel te ontgaan, aangezien hij totaal *„onbegrijpelijk"* vindt *„den tegenstand van sommige geleerden."*

„Het is even onjuist gedacht, de klasse-vormingen tot de arbeidsverdeeling als tot de werkingen van een sociale teeltkeuze terug te voeren." Bl. 391.

Deze volzin is o. a. gericht tegen Marx, waar deze zegt: „Kasten en gilden komen voort *uit dezelfde natuurwet*, welke de afscheiding van planten en dieren in soorten en ondersoorten regelt." Kap. Bl. 349.

En dan vervolgt Dr. Woltmann:

„De geschiedenis is niet zoo licht te rechtvaardigen(!) en niet zoo vol harmonie, dat, in den strijd van klassen, rassen en individuen, de overlevenden altijd de betere en edelste zijn en hun adel voortplanten."

In de eerste plaats is het duidelijk, dat de schrijver van de geciteerde woorden van Marx niets begrijpt. Marx bedoelt natuurlijk, dat de kasten en gilden,

resultaten van het arbeidsproces — derhalve van de zich in gewijzigden zin openbarende natuurkrachten — dezelfde wetten vertegenwoordigen als de verdeeling in soorten en ondersoorten bij de dierenwereld dit doet.

En wanneer Dr. Woltmann schrijft van *„rechtvaardigen"* alsof natuur en geschiedenis voor de rechtbank van het menschelijk oordeel *gerechtvaardigd* moeten worden, is hij tamelijk ver van het „hoofddoel" waarover hij Bl. 7 schreef, afgedwaald.

En aan het slot van het werk:

„De onbevooroordeelde vorscher, ten opzichte van de menschelijke samenleving, vindt het onbegrijpelijk, dat zekere geleerden van wetenschappelijk standpunt het socialisme trachten te bestrijden. Het kritisch socialisme heeft over 't geheel in zijn beginselen een vasten grondslag, en hoezeer het ook nog in bijzonderheden correctie en uitwerking behoeft, zoo is het toch niet te betwijfelen, dat zijn fundamenteele eischen *noch met de wetten der natunr, noch met de wetten der moraal in tegenspraak zijn."*

Men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat dezelfde schrijver, die in de inleiding en op Bl. 61 de geciteerde woorden schreef, in zijn *slotwoord* de historische ontwikkeling van dezen tijd terugleidt tot de proportiën van een politiek streven, dat gelukkig niet *met de natuur en de moraal in tegenspraak is!*

Zeker is het, dat Dr. Woltmann nog pas in het aanvangsstadium van zijn overgang tot een monistische levensbeschouwing staat, en zich eerst aan zijn hang naar de oude burger-ideologie heeft te ontworstelen,

alvorens de theorie, welke hij meent te kunnen beoordeelen en verbeteren, in haar eigenlijk wezen te doorgronden.

„Het is niet het bewustzijn der menschen dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn dat hun bewustzijn bepaalt."

Deze als het ware klassiek geworden stelling van den grondlegger der naturalistische geschiedenismethode, als zoodanig resumeerend in enkele woorden den philosofischen grondslag van zijn leer, en waarin ook eenmaal de nieuwe richting der strafrechterlijke wetenschap zal kunnen worden samengevat, geeft Bernstein natuurlijk weer in de pen bladzijden van zoo'n ondenkbare oppervlakkigheid [1]) dat men zich alleen maar moet verwonderen, hoe, in de kringen van denkende sociaal-demokraten, deze bladzijden niet voor allen zijn critiek op het Marxisme tot volslagen waardeloosheid hebben gestempeld.

Hij haalt aan, om ze te veroordeeleelen, de algemeen bekende uiteenzetting van Marx in het voorwoord van zijn „Zur Kritik der Politischen Okonomie," maar laat juist al datgene waarop het eigenlijk aankomt als „*ondergeschikt*" weg.

De bewuste pasage volge hier eerst in haar geheel:

„*In de* [1]) *maatschappelyke productie treden de menschen in bepaalde noodzakelijke, van hun wil onafhankelijke verhoudingen, productie-verhoudingen, die telkens beant-*

---

[1]) Voorwaarden tot het Socialisme Bl. 5 e v. (De door Bernstein als „ondergeschikt" weggelaten stellingen zijn de door mij gecursiveerde.)

worden aan een bepaalde ontwikkelingsfaze van hun materieele productieve krachten. De algeheeleeid dezer productie-verhoudingen vormt den economischen bouw der maatschappij, de reëele basis, waarop zich een juridieke en politieke bovenbouw verheft, en aan welke bepaalde maatschappelijke bewustzijnsvormen beantwoorden.

„De wijze van productie van het materiëele leven bepaalt in 't algemeen het sociale, politieke en geestelijke levensproces. Het is niet het bewustzijn der menschen dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn dat hun bewustzijn bepaalt. Op een zekeren trap harer ontwikkeling geraken de stoffelijke productiekrachten der maatschappij in tegenspraak met de bestaande productieverhoudingen, of, wat slechts een juridische uitdrukking daarvoor is, met de eigendomsverhoudingen binnen welke zij zich tot dusverre bewogen hadden. Uit ontwikkelingsvormen der productiekrachten slaan deze verhoudingen om tot boeien ervan. Dan treedt in een tijdperk van sociale revolutie. Met de verandering van den ecomischen grondslag wentelt zich de gansche ontzaglijke bovenbouw langzamer of sneller om....

„Bij de beschouwing van dergelijke wentelingen moet men steeds onderscheiden tusschen de materieele, natuurwetenschappelijk zuiver te constateeren, wenteling in de economische productie-voorwaarden en de juridieke, politieke, godsdienstge, artistieke of filosofische, in één woord ideologische vormen, waarin zich de menschen dat conflict bewust worden en het uitwerken. Evenmin als men dat wat een individu is, beoordeelt naar hetgeen hij zichzelven denkt, evenmin kan men zulk een omwentelings-

periode uit haar eigen bewustzijn beoordeelen, maar moet men veeleer dat bewustzijn uit de tegenstrijdigheden van het materieele leven, uit het voorhanden conflict tusschen maatschappelijke productieve krachten en productieverhoudingen verklaren.

„Een maatschappij-formatie gaat nimmer onder, alvorens alle productie-krachten ontwikkeld zijn, voor welke die formatie de vatbaarheid in zich sloot; en nieuwe hoogere productie-verhoudingen treden nooit in de plaats, alvorens de stoffelijke bestaansvoorwaarden ervan in den schoot der oude maatschappij zelve uitgebroed zijn . . . .

Daarom stelt zich de menschheid altijd slechts juist zulk een taak als zij werkelijk volvoeren kan: want bij nauwkeurige beschouwing zal het steeds blijken, dat de taak zelve slechts ontspringt dáár, waar de materieele voorwaarden voor haar volvoering reeds voorhanden of minstens in wording waren. In groote omtrekken en lijnen kunnen aziatische, antieke, feodale, en modern-burgerlijke productiewijzen als progressieve tijdperken der economische maatschappij-formatie aangeduid worden.

„De burgerlijke productieverhoudingen zijn de laatste antagonistische vorm van het maatschappelijk productieproces . . . *antagonistisch niet in den zin van individueel antagonisme, maar van een uit de maatschappelijke levensvoorwaarden der individuen opgroeiend antagonisme.*

„De in den schoot der burgerlijke maatschappij zich ontwikkelende productiekrachten scheppen tevens de stoffelijke voorwaarden tot oplossing van dit antagonisme. Met dezen maatschappij-vorm eindigt derhalve

de vóórgeschiedenis der menschelijke maatschappij."

Men ziet, bij het vergelijken van de *gewoon* en *cursief* gedrukte volzinnen, op welke wijze Bernstein citeert! Na dat aldus verminkt citaat gaat hij aldus voort:

„Allereerst zij opgemerkt, dat de slotzin en het woord „laatste" in den voorafgaanden zin niet bewijsbaar, doch meer of minder gegronde vermoedens zijn.

„Beschouwt men de overige zinsneden, dan valt, afgezien van het „langzamer of sneller" (waarin zeker zeer veel ligt) vooral de stellige inkleeding op. Zoo worden in de tweede der aangehaalde zinsneden „bewustzijn" en „zijn" zoo scherp tegenover elkaar gesteld, dat de conclusie voor de hand ligt, dat de menschen enkel beschouwd worden als levende werktuigen van historische machten, wier arbeid zij werkelijk *zonder te weten en te willen* uitvoeren.

„En dit wordt slechts ten deele verzacht door een hier als „ondergeschikt weggelaten" zinsnede, waarin de noodzakelijkheid betoogd wordt, om, bij sociale omwentelingen, te onderscheiden tusschen de stoffelijke omwenteling in de productievoorwaarden, en „de ideologische vormen waarin zich de menschen dit conflict bewust worden en het uitvechten." Over het geheel vertoont zich het bewustzijn en het willen der menschen als een factor, die zeer ondergeschikt is aan de stoffelijke beweging."

Op al die door Bernstein als ondergeschikt verklaarde zinsneden komt het nu echter, zonder dat hij dit in de verste verte vermoedt, juist aan. Het ingewikkeld geestelijk proces onder de menschen, krachtens hun verschil

van klasse-bewustzijn en individueel bewustzijn, m. a, w. gansch *hun weten* en *willen* en handelen en strijden cijfert hij gemakshalve weg. Bij de beoordeeling van een geschiedstheorie, die vóór alles beoogt, de eeuwig voedende bron van het rijke zich altijd vernieuwende gedachtenleven der menschheid op te sporen, schuift Bernstein *die menschheid zelve* eenvoudig van de baan, zeggende, dat *indien* men een of ander voedend en stuwend element aanneemt, het zijn en wezen der menschen een minderwaardige beteekenis verkrijgt!

Men stelle zich voor een redeneering van deze kracht:

„Wie beweert dat eten absoluut beslist over het al of niet *leven* van den mensch, is een stofvergoder, die den mensch tot een levend werktuig van zijn voedsel verlaagt, en aan dat voedsel den voorrang toekent!"

Welke veelzijdige schakeeringen dat gedachtenleven kan aannemen, en hoe in de wereld van den geest alles op elkaar reageert, daarvan geeft Bernstein zelf ons een sterk sprekend bewijs. Hij meende het Marxisme te dooden en bezielt het juist met nieuw leven. Het is zijn eigenaardig, langzaam tot de oude burgerlijke ideologie terugkeerend bewustzijn — een bewustzijn waarin men zich geheel zou moeten kunnen verplaatsen, om het allervreemdst wangedrocht, dat hem als Marxistische theorie door de hersens spookt, te kunnen onderscheiden — het is zijn eigen bewustzijn, dat in de socialistische beweging een stuwende factor vormt, in zooverre, dat het anderen als spoorslag dient, om, voor de nog niet geheel bewusten in de beweging, de

economische geschiedenismethode, in populairder vorm dan Marx zelf dit vermocht, uit te werken. Een zóó reactionair element ontstaande *niet* in de antagonistische klassen, vanwaar uit den aard der zaak niet anders verwacht wordt, maar in de gelederen der beweging zelve, kan niet anders dan prikkelen tot vernieuwde actie en rechtstreeks bevorderen de verdieping en verbreeding eener methode, welker toepassing op de zoo ingewikkelde historische verschijnselen nog pas een aanvang heeft genomen.

* * *

„Het is niet het bewustzijn der menschen dat hun zijn, maar hun maatschappelijk zijn dat hun bewustzijn bepaalt."

Niet de eerste maal doet zich het verschijnsel voor, dat dergelijke korte, kernachtige, een gansche levensbeschouwing vertolkende stellingen slechts ten volle begrepen worden door hen, voor wie zij als stellingen overbodig zijn, wijl heel de eigen aanleg reeds tot die levensbeschouwing voorbestemde.

Het rusteloos zoeken en vorschen van de deterministen van alle eeuwen tot aan een Spinoza, een Hume e. a. om zich rekenschap te geven in hoeverre de menschelijke wil *in absoluten zin vrij* was, d. w. z. in hoeverre de mensch een wil had, onafhankelijk van eigen individueelen aanleg en van de maatschappelijke omstandigheden, onafhankelijk dus van alles wat dien wil van uur tot uur vormt en kneedt, kon het probleem niet anders dan speculatief of bespiegelend

benaderen, aangezien men niet kende de oorsprong en geleidelijke opkomst en wording van dien wil, of van dat bewustzijn, uit de primitiefst denkbare vormen. Nog minder kende men de ontwikkelingswetten, volgens welke de wil of het bewustzijn, van de eencellige amoebe af, tot het zoo hooge bewustzijn van den mensch was opgeklommen.

En afgezien nu van dat *mensch-soort* bewustzijn en het binnen de soort *individueel* of overgeërfd bewustzijn, waarvan bij de geboorte elk kind de kiem bezit, wordt gedurende den groei en de opvoeding, het bewustzijn of de wil verder bepaald door den geestelijken dampkring waarin het kind van de geboorte af ademt, waarin het gaat leeren voelen, leeren zien, denken, begrijpen, oordeelen, arbeiden en streven.

Dit aldus *verworven* of maatschappelijk bewustzijn, bepaald door het maatschappelijk *zijn* van elke groep, en zich anders of verschillend openbarend naar gelang der vele nuanceeringen van het *aangeboren* bewustzijn, waarmede het zich als het ware moet vermengen of assimileeren, dit verworven of maatschappelijk bewustzijn, waarop Marx in zijn stelling doelde, is dus afhankelijk van de sfeer of de klasse, waarin de mensch van kind af geplaatst is. Derhalve is het klasse- en groepen-bewustzijn de ideëele weerspiegeling van de arbeidsverdeeling, zich in de menschengeschiedenis manifesteerend met de kracht van een natuurwet, als vormend de voorwaarde tot den grandiosen cultuurstrijd.

En wanneer bij de thans naderende formatie der

maatschappij, het *klassen*-antagonisme of het *economisch* antagonisme een einde neemt, zal de arbeidsverdeeling steeds *blijven* vormen een verschillend maatschappelijk bewustzijn, als voorwaarde tot een strijd, die in zijn vormen zich eenmaal zal verheffen ver boven den brood- en geldstrijd, door de heerschende bourgeoisie, uit den aard der zaak, als de eenig mogelijke en eenig noodige aangemerkt!

Zoo is het 't burgelijk „*idealisme*" dat, in de verbijstering van zijn decadentie, steeds opkomt voor de bestendiging van den lagen, met „stoffelijke" middelen gevoerden broodstrijd.

Zoo is het 't veel gesmade „*materialisme*" dat den noodwendigen ontwikkelingsstrijd in de toekomst ziet opgebeurd tot het reine gebied van den geest.

De tot dusverre bestaande onkunde aangaande den oorsprong van het mensch-zijn en de gemeenschappelijke biologische basis van *natuur* en *cultuur*, kon voorheen de begoocheling schenken, dat er geen ander dan een aangeboren zuiver-individueel bewustzijn bestaat, als zoodanig gedurende het leven gevoed „uit den hooge" en dus zwevend ver boven sfeer, milieu, groep of klasse, ver boven de werkelijkheid onzer menschelijke ervaring.

Die begoocheling der eeuwen aangaande een absolute vrijheid van wil en een absolute zelfstandigheid van bewustzijn, was het, die tot zoo ontzaglijk veel leed en pijniging en wreedheden in de geschiedenis aanleiding gaf, en de strafrechterlijke wetenschap, zóó als zij nog altijd in onze ideologisch gestemde samen-

levingen in eere is, meer en meer tot een afzichtelijke parodie gaat stempelen. [1]) Die eeuwenoude begoocheling, vertegenwoordigend in onze dagen de laatste levensflikkering van de afstervende maatschappij-formatie, kon ook tot dusverre wettigen het geloof, dat een samenleving, bestaande uit zoo verschillende arbeids- en denksferen, uit zoo verschillende belangenverhoudingen, als één harmonisch voelende en willende eenheid omhoog kon stijgen.

Het was Darwin, verklarend de wording en ontwikkeling van de geestelijke vermogens op grond van het economisch zijn, die deze begoocheling een einde deed nemen, althans bij hen, die, krachtens hun eigen „zijn", de geestelijk zintuigen hadden, noodig om het nieuw geopenbaarde te erkennen.

---

[1]) Dienaangaande schrijft o. a. Haeckel in zijn „Welträthsel: „Terwijl wij heden met rechtmatigen trots terugzien op de geweldige vorderingen der negentiende eeuw ten aanzien van onze natuur-kennis, rijst een treurig beeld voor ons op, wanneer wij andere niet minder gewichtige zaken, ons cultuurleven betreffend, overzien. Daar moeten wij tot ons leedwezen de woorden van Alfred Wallace onderschrijven: Vergeleken bij onze verbazende vorderingen op het gebied der physische wetenschappen en hun practische toepassing, blijft ons regeeringssysteem, het rechtswezen, de opvoeding en onze gansche maatschappelijke en zedelijke organisatie in *een toestand van barbaarschheid verzonken*.... „Wel heerscht de meening, dat de juristen over het algemeen het meest ontwikkeld zijn. Maar deze hoog geroemde „juridische vorming" is hoofdzakelijk van formeelen aard. Het eigenlijke zwaartepunt van hun werkkring: het menschelijk organisme, en zijn gewichtigste functie *het zieleleven*, leeren onze juristen slechts oppervlaktig kennen; dat bewijzen o. a. hun verwonderlijke opvattingen aangaande „wilsvrijheid", verantwoordelijkheid" enz. die nog dagelijks moeten gelden.... Den meesten rechtsgeleerden valt het zelfs niet in, anthropologie psychologie en ontwikkelingsgeschiedenis te gaan bestudeeren als eerste voorwaarden tot een juiste beoordeeling van het menschwezen. Bl. 8. e. v.

Deze openbaring, belichamend een dier mijlpalen in de geschiedenis der menschheid, welke de afsluiting van een wereldperiode en de voorbereiding tot een nieuw tijdperk aankondigt, ware op een ander of vroeger tijdstip onmogelijk geweest. Voor de bourgeoisie in haar opkomst en groei, met haar klassenstaat en haar geldstrijd, waren klasse-ontkenning, ideologie, een loochenen van den dialectischen ontwikkelingsgang absolute levensvoorwaarden.

Met een variant op een bekend gevleugeld woord zou de bourgeoisie kunnen zeggen:

„In mijn ideologie ligt mijn kracht."

En evenzoo ligt de kracht van het proletariaat in zijn natuurbegrip, in zijn kennis aangaande de evolutiewetten van het geestesleven. Darwin en Marx: de natuur- en de cultuurvorscher, rangschikkend het menschelijk bewustzijn, zonder eenig voorbehoud, onder de verschijnselen behoorend tot het oorzakelijk verband der dingen, zijn de fakkeldragers, de herauten van de opstijgende arbeidersklasse.

Het proletariaat, voorbereidend de komende wereldperiode, waarin de *economische* worstelingen zullen ophouden te bestaan, zou niet kunnen brengen dat tijdperk, zonder een veel klaarder visie dan der bourgeoisie mogelijk was, van de wetten, die de cultuur beheerschen. Zijn taak is het, *bewust* te gaan streven in de richting door de productie-werkingen aangegeven, wijl het zal weten, dat in die richting ook een nieuw geestesleven zich ontplooit. En die bewustheid thans nog slechts weinigen in de arbeidersklasse bezielend,

maar groeiend met hare toenemende moreele en politieke kracht, zal geestelijke elementen van strijd oproepen, welker rijkdom en verscheidenheid thans nog niet bij benadering zijn te beseffen, doch waarvan de socialistische beweging — waar de *economische* strijdmotieven reeds wegvallen — nu en dan reeds een voorproefje geeft. Het is alsof juist het verdwijnen van alle geld-motieven den intellectueelen strijd des te meer aanwakkert en dien *nu* reeds tot hooger edeler sferen opbeurt.

De toenemende bewustheid aangaande het wezen der ontwikkeling, vormend de kracht der pioniers van het komende, maar die nog in geen eeuwen het deel zal zijn van *alle* groepen eener samenleving, aangezien nu nog bijna in de twintigste eeuw, tradities uit de middeleeuwen zich doen gelden — juist die bewustheid zal het wezen van den toekomstigen strijd vormen. De brood- en geldstrijd door de bourgeoisie belichaamd, eenmaal opgelost, moet een andere strijd, een andere zegepraal van den sterkste, *de* voortstuwende kracht gaan uitmaken, waarbij het arbeidsproces de leden eener samenleving niet meer in *economisch* gescheiden groepen, maar in geestelijk en intellectueel gescheiden groepen, zal splitsen. Wie meent, zooals de leden der teruggaande klassen, dat economische gelijkheid beteekent een geestelijke gelijkheid, of een geestelijke harmonie, heeft aangaande natuur, maatschappij en mensch het *a b c* nog te leeren.

In de komende productie-periode zal de cultuurstrijd, of het recht van den sterkste, of de teeltkeuze vormen

aannemen nog veel ingewikkelder, veel subtieler, veel moeielijker na te speuren dan thans, nu zij voor talloozen reeds onzichtbaar zijn. In groote algemeene trekken kan men zich voorstellen, hoe de zich geheel aanpassenden aan het nieuwe weten, zullen trachten het onderwijs, de opvoeding, het sexueele leven, het recht, de moraal, alsook het „strafrecht" — wanneer dat in zijn nieuwe vormen nog „strafrecht" zal kunnen heeten — een richting te geven, verband houdend met hun natuur- en cultuurbegrip. De zich nog niet-aanpassenden, bijv. de rechtstreeksche afstammelingen van de vergoders van het oude regime — gelijk aan hen, die nu gedurende het burgergezag de oude feodale tradities bleven huldigen — de vele heimweêvol terugblikkenden naar oude verleefde denkvormen, alsook de nog mystisch en dualistisch aangelegden, die aan een bewustzijn buiten het oorzakelijk verband der dingen een hoogere wijding toekennen dan aan een bewustzijn binnen dat verband, zij allen, in tal van groepen verdeeld, zullen uit den aard der zaak het streven der anderen nog geruimen tijd uit alle macht pogen tegen te werken. Zij zullen, na al de eeuwen van onkunde en gezagsmisbruik en dwang en tirannie, waarin hun denkleven nog geworteld is, verderfelijk en onzedelijk achten alles wat rechtstreeks met een juister begrip van de natuurwetten in overeenstemming is. Zij zullen nog voor onafzienbaren tijd vormen het tegenwicht, de reactie, zonder welke de bewuste strijders ook niet het wezen van het ideaal steeds hooger zouden zien oprijzen.

En bij dien strijd tusschen naturalisten en anti-naturalisten, tusschen mystici en niet-mystici en tal van geestelijk antagonistische groepen, hebbend het bewustzijn óf van hun nog lang nawerkende tradities òf van hun arbeid, hun werkkring, gekozen volgens aanleg en aspiraties, bij dien strijd zullen intellectueele stroomingen ontstaan in veel rijker schakeeringen nog dan thans, wanneer op den bodem van economische vrijheid en gelijkheid niet slechts één derde der samenleving, maar allen en allen tot de arena van den geest zullen worden toegelaten, zullen mogen in volle bewustheid medestijden den grootschen ontwikkelingsstrijd, die de menschheid alweder tot een hooger plan van beschaving zal opheffen.

En eenmaal zal de mensch alweer dieper doordringen tot de wetten van het Al, alweer nieuwe schatkamers der wetenschap ontsluiten, alweer nieuwe, thans nog ondenkbare, idealen zien rijzen, alweer nieuwe, altijd hoogere arbeids- en strijdvormen voorbereiden — dit alles aanvankelijk gezien en bevochten door enkelen, later door groepen, waar tegenover de dàn oude wereld zal staan, als thans de nù oude wereld staat tegenover het socialisme: als weerstrevende als niet-begrijpende.

Deze aanschouwing van het leven, in zoo machtige lijnen opdoemend voor de strijders uit de school van Darwin en Marx — dit perspectief van een menschheid, steeds hooger en hooger opwaarts ziende, steeds sterker en bewuster voelend, krachtens zijn zich volmakende arbeidsvormen, haar één zijn met alles wat is, met steeds dieper overtuiging werkend aan zich-

zelve, voerend den heiligen volmakingsstrijd met altijd edeler wapenen, deze aanschouwing werd door Wilhelm Liebknecht voor enkele jaren aldus vertolkt:

„Geen enkel ideaal wordt ooit geheel vervuld. Hebben wij bereikt wat ons heden als het hoogste voorkomt, zoo ligt reeds weder iets hoogers en verders voor ons. Is het waar, dat de mensch met zijn doeleinden groeit, niet minder waar is, dat de doeleinden met den mensch groeien. De „toekomststaat" heeft geen begin en geen einde; steeds, tot onze planeet verstard zal zijn, zal voor de altijd voortdringende menschheid een „toekomststaat" liggen."

VI.

„De burgerlijke productieverhoudingen zijn de laatste antagonistische vorm van het maatschappelijk productieproces, antagonistisch niet in den zin van individueel antagonisme, maar van een uit de maatschappelijke levensvoorwaarden der individuen opgroeiend antagonisme . . . Met deze maatschappij-formatie eindigt derhalve de vóórgeschiedenis der menschelijke samenlevingen." Aldus Marx.

Hij die in zijn formule aangaande „zijn" en „bewustzijn" in enkele woorden een levensleer uitbeeldde, gaf in een niet minder korte stelling weder zijn begrip van de ontwikkelingslijn, die eene zich aan het economisch antagonisme ontworsteld hebbende menschheid voor zich heeft.

Alleen reeds door de gansche cultuurperiode welke het menschdom tot dusverre doormaakte als vóórgeschiedenis aan te duiden, karakteriseerde bij het „zijn" en „bewustzijn" waartoe volgens de evolutionaire levensbeschouwing de menschsoort zich nog in de toekomst heeft op te werken, gaf hij aan, hoe het tijdperk dat wij, in tegenstelling met de oertijden van

wildheid en barbaarschheid „beschaving" noemen, nog slechts den drempel vormt van fazen van cultuur, die de leden der thans heerschende klassen zich zelfs niet bij benadering kunnen voorstellen, aangezien de broodstrijd en de geldmacht hun „zijn" vormden en derhalve vele eeuwen door hun bewustziju bepaalden.

Een strijd die geen economische strijd is, een recht dat geen eigendomsrecht is, belangen die geen bezitsbelangen tot ondergrond zouden hebben, maar een strijd die een zuiver geestelijke of intellectueele zou wezen, afschaduwing der arbeidsverdeeling, weerspiegeling van het door werkkring en geestessfeer bepaald bewustzijn der groepen, het schijnt voor de burgerideologen de meest fantastische droom die ooit in menschenbrein opkwam.

En niets teekent sterker het zedelijk en geestelijk verval van een klasse, dan juist deze onbewustheid aangaande den immanenten natuurdrang. Loochenen dien drang beteekent loochenen het Leven zelf. Die drang, die levensimpuls blijft *in wezen* altijd dezelfde, alleen de vormen waarop hij zich bij de menschwording en verwording openbaart, veranderen.

Een omwenteling in de productievoorwaarden en productieverhoudingen beteekent een omwenteling in de wijze, waarop de natuurwetten zich in het cultuurleven openbaren. Vormde in de laatste periode het reageeren op het één en alles: den bezitsprikkel de levensimpuls der kapitalistische wereld, zelfs in die mate dat der menschen hoogste goed: moraal, recht, wetenschap, kunst maar al te vaak voor de almacht

van het geld moesten buigen en zich prostitueeren, het zich ontworstelen aan die macht beteekent het gaan strijden voor onstoffelijke schatten in volle geestelijke vrijheid. Economische vrijheid, of het afsterven van het *economisch* recht van den sterkste, houdt in de vrijheid van intellect, derhalve de algeheele ontplooiïng van de individualiteit.

Het verleden is daar om te bewijzen, dat de strijd voor beginsel of overtuiging in intensiteit verre overtreft den zielloozen bezitsstrijd. In dien bezitsstrijd is iets zoo verlagends, dat hij de huidige gezagswereld ontneemt tot zelfs het vermogen zich edeler strijdvormen voor te stellen. Het langdurig ademen in een sfeer van ontaarding, doodt alle ontvankelijkheid voor het schoone. Zoo zal het immer omringd zijn van het grove en wanstaltige, of het voortdurend beluisteren van vulgaire harmonieën het kunstgevoel verzwakken. Ook de geest vergroft, naar gelang van minder gehalte zijn de indrukken die hij heeft te verwerken.

Dat instinctmatig vereenzelvigen van de idee van strijd met iets onschoons of minderwaardigs, dat zich niet kunnen denken een strijd in waarheid, in heiligen onleschbaren wetensdorst en zoekensdrang, karakteriseert niet alleen de ondergaande wereld, het schijnt ook nog steeds het kenmerk der gevoelssocialisten van heden, van al die utopistisch begrijpenden zich scharende in de gelederen der arbeidersbeweging, doch wier denkleven blijft buiten de wetenschappelijke omwenteling in de laatste helft dezer eeuw. Alleen een geest-

driftig voelen voor edeler maatschappelijke verhoudingen bracht hen in die gelederen, niet het waarachtig begrip der door Darwin en Marx geopenbaarde evolutie-wetten.

Onder die utopisten zijn er nog talloozen, wier onuitroeibare burger-ideologie hen doet loochenen het wezen zelf der natuur, hen doet toeschrijven aan de stuwingskracht eener zorgvuldig door menschen uitgedachte ethiek — in het bijzonder de ethiek van Kant — de beweging onzer dagen. Het aanhalen van eenige zeer nobel gedachte uitspraken van dien wijsgeer moet duidelijk maken, dat het alom gebeurende hem in het gelijk stelt, dat *hij* dus de eigenlijke grondlegger is van het socialisme, en dat wij om voorwaarts te gaan, eerst anderhalve eeuw moeten terugkeeren.

Het kan niet anders wezen dan een algeheele onbewustheid, een niet begrijpen het eigenlijk wezen der Marxistische theorie, dat de Neo-Kantianen drijft haar aldus te willen aanstrijken met een laagje ethiek van Kant of van welken denker ook uit het verleden. Een onderzoek-methode die *naspeurt* wat de eigenlijke *oorsprong* is van eën verschijnsel, zich tracht rekenschap te geven van zijn voortdurende ontwikkeling, zijn verwording tot altijd hoogere vormen in het cultuurleven, en van de wijze waarop het zedelijkheidsgevoel wordt gevoed — deze methode wordt in schier ondenkbare verwarring teruggeleid tot *een ethisch pogen zelf*, tot den individueelen gevoelsdrang van een nobel aangelegd mensch uit de achttiende eeuw, die in eenigszins andere woorden de schoone gedachten van

Christus en Confucius en tal van Grieksche wijsgeeren nasprak.

Dat de Neo-Kantianen, geheel doortrokken van de denkvormen hunner intellectueele sfeer, willen doen herleven de leer van een der beroemdste denkers van de klasse, welke de revolutie der achttiende eeuw tot gezaghebbende maakte; dat zij zich derhalve in slagorde scharen tegenover de natuur- en cultuurtheoriën van Darwin en Marx, dit zou volkomen verklaarbaar zijn. De oude ondergaande denkwereld, voor wie de toekomst niet leeft, niet leven kan, zoekt uit den aard der zaak haar kracht in het idealisme van het verleden. Maar dat door hen pogingen worden gedaan, om de schoonste vrucht van den rijken wetenschappelijken oogst in de laatste helft der negentiende eeuw, te willen terugdragen naar de achttiende, krachtens de bewering dat zij in den Kantschen hof werd geplukt, dit is een verschijnsel, dat slechts ééne beteekenis kan hebben: het zich bewust worden van de huidige beoefenaren der bespiegelende wijsbegeerte, dat eigen zelfstandige denkbronnen geheel opgedroogd zijn.

Wanneer in de twintigste eeuw nog ooit een Kant zal opstaan, in zelfbewuste kracht afwijzend den oogst uit anderer hof, en openend in de lijn zijner voorgangers geheel nieuwe visiën, dàn wellicht zullen de Neo-Kantianen, gretig zich werpend op het frissche nieuwe voedsel hun geboden, pas gaan beseffen hun parasitisch doen van heden, en inzien, dat zij, in plaats van de Kantsche philosophie als eerwaardig denkmonument te eerbiedigen, haar integendeel ontwijden. Elk tijd-

perk brengt, in verband met het geheel der verschijnselen, zijn groote geesten voort, maar de stralenkrans van hun genie kan niet anders dan tanen door onhandige pogingen, om hen uit dat verband te rukken en in het oneigenlijk kader van een later tijdperk, waarin zij anachronismen zijn, over te plaatsen.

Indien in komende eeuwen ooit een intellectueele strooming, als Neo-Marxisme of Neo-Darwinisme, zich baan breekt, zal dit niet verhoogen den roem dier twee Meesters, maar alleen bewijzen, dat na hen geen vorderingen van eenige beteekenis meer op hun terrein werden gemaakt. Elke Neo-beweging op eenig gebied, beteekent uit den aard der zaak armoede, gemis aan eigen bloedsvernieuwing.

* * *

Gaan wij thans na de aanspraken, welke de Neo-wijsgeeren doen gelden, dan wordt ons, behalve de kritische methode van Kant, — waarover later — zijn ethiek voorgehouden.

„Bekende Kantianen zijn begonnen de kennis-kritiek tot sociaal-politiek gebied uit te breiden *en de Kantsche ethiek aan te nemen als grondslag van het socialisme*" [1]).

Zelf vurig Kantiaan, noemt Vorländer achtereenvolgens *Cohen*, *Stammler*, *Natorp*, *Staudinger* e. a. als diegenen, van wie hoofdzakelijk „de nieuwe grondstellingen" van het socialisme uitgaan. Het vindt volgens hem zijn onmiddelbaarste aanknoopingspunten

---

[1]) Karl Vorländer. „Kant und der Socialismus." Inleiding.

in de grondgedachten der Kantsche ethiek. En dan wordt door hem de aandacht gevestigd op de volgende formulen van den „Kategorischen Imperatief:" „Handel zoo dat gij de menschheid, zoowel in uw persoon als in de persoon van ieder ander, steeds en altijd tegelijk als doel, nooit uitsluitend als middel gebruikt."

„Ieder met rede begaafd wezen, ook de armste daglooner, bestaat als doel op zichzelf, is geen machine, geen middel tot gebruik van dezen of genen, geen zaak maar een persoon, een individualiteit waarin ons de menschheid heilig moet wezen."

Op deze en dergelijke ethische stellingen, in menigte aangehaald uit zijn zedewet en staats- en rechtsphilosofische werken, en die metterdaad zeer nobel zijn gedacht, maar door een Plato, een Socrates, een Morus en vele middeleeuwsche denkers minstens even schoon zijn gezegd geworden – daarop zou nu de Marxistische geschieds-theorie zich moeten baseeren. Dit stempelt Kant, volgens Cohen, tot „den werkelijken en waren grondlegger van het socialisme."

Dat het socialisme in zijn huidigen vorm — derhalve niet als een ethisch ideaal, dat even oud is als de Mammom-dienst zelf — maar als historisch-noodwendig verschijnsel, geboren werd uit den schoot der kapitalistische wereld, en door haar wordt gevoed, gekweekt, gekoesterd met moederlijke zorgvuldigheid; en dat deze geboorte of cultuurontwikkeling niet door Marx werd gewild of gepland of gehoopt, maar eenvoudig *gezien*, *begrepen* en *verklaard*, geen Neo-Kantiaan die hiervan eenig vermoeden schijnt te hebben.

Men behoeft zich niet te vragen, of de sociaal-politicus Bernstein zich ooit ten volle rekenschap heeft gegeven van de natuurphilosofische grondslagen van de theorie door hem verkondigd. Zijn schier minachtend afwijzen van het „*materialisme*" van Marx, zijn diepe onkunde ten opzichte van het natuurwetenschappelijk eenheidsbegrip of monisme, zich verradend in zijn opmerking tegen Plechanow, m. a. w. zijn gemis aan natuurkennis en wijsgeerige ontwikkeling maakte hem ontvankelijk voor invloeden, die anderen, vóór hun naderen tot Marx en Darwin, reeds lang te voren hadden verwerkt. De Marxistische theorie leeren kennen, zonder een degelijke voorbereiding op de haar aangrenzende gebieden, *kan* leiden tot misverstaan, en doen opvlammen een geestdrift, die, een vaste basis missend, zij het ook na jaren afneemt, en dan tot weerzin overslaat. Vandaar dat het Marxisme, als naturalistische levensbeschouwing, geen feller bestrijder heeft dan dienzelfde Bernstein, die eenmaal haar vurig aanhing, doch nu aan haar tracht te wreken èn zijn eigen misvattingen èn de door hem zoo wreed miskende burger-ideologie die den verloren zoon thans in vaster omarming klemt.

De Neo-Kantiaan Stammler, door Vorländer aangegehaald, gaat eenigszins dieper op de kwestie in dan Cohen. Deze geeft er zich rekenschap van hoe de historische noodzakelijkheid de eigenlijke ruggegraat van de economische geschiedstheorie vormt, doch .... hij wil er een element aan tòevoegen: de „ethische aanschouwingswijze."

„De ethische beoordeeling van een sociaal gebeuren,"

zegt hij, „is geheel iets anders dan de genetische *verklaring* van zijn wording."

Inderdaad, dit is geheel iets anders. Vandaar dat Marx zich nooit aan eenige „*beoordeeling*" schuldig maakte, d. w. z. in den *absoluten* of wijsgeerigen zin die hier bedoeld wordt.

Men stelle zich voor het gaan beoordeelen van een natuurverschijnsel, van een vulcanische uitbarsting of een aardbeving of cycloon, of het beoordeelen van de opvolging der jaargetijden en den loop der planeten. Of — waar het geldt een nieuwe wetenschappelijke ontdekking — het beoordeelen van de wijze waarop de soorten ontstaan en zich ontwikkelen krachtens den bestaansstrijd in de natuur.

De menschelijke geest staat niet als beoordeelaar *tegenover* de natuur, maar is zelf een natuurgetuigenis. Het plichtgevoel, ook in zijn edelste uitingen, heeft zich ontwikkeld, op den bodem van het achtereenvolgend „*zijn*", uit het meest elementaire sociale instinct, dat reeds bij de laagste in gemeenschap levende dieren aanwezig is, en een der voornaamste elementen hunner ontwikkeling vertegenwoordigt. Hieruit volgt, dat elk nieuw hooger cultuurtijdperk doet opbloeien een hooger zedelijkheidsgevoel, waarbij vergeleken dat van een vorig tijdperk geheel schijnt in te krimpen.

Zoo zal eenmaal noodwendig voor onze cultuurwereld de tijd aanbreken, waarin de „Kategorische Imperatief" van Kant, behoorend tot de ideologische verschijnselen of de geestelijke afschaduwing van de vóórgeschiedenis der menschheid, voor de dàn levende

generaties zal worden de zeer primitieve zedelijke aanschouwing van een menschheid, die destijds *nog niet beter weten kòn.*

Bovendien schijnen de Neo-Kantianen nimmer den blik te richten, over onze eigene Christelijke cultuurlanden heen, naar al de verre volkeren, die hun eigen godsdienst, hun eigen ideologie en zedeleer hebben, vaak lijnrecht tegenovergesteld aan die der kleine Christenwereld. Men denke in de eerste plaats aan de Boeddhisten met hun edele, diep wijsgeerige levensaanschouwing, vervolgens aan de Mahomedanen en de aanhangers van de leer van Confucius, om dan nog verder te zien naar al de verschillende menschenrassen op onzen aardbodem, met hun verschillende godsdiensten en zeden.

Wat is van die allen de „Kategorische Imperatief", wat het „einddoel" of een „zedelijke wereldorde" of „de Idee van een rijk der doelen"? Welke zijn voor die allen de idealen van volmaaktheid en geluk?

Juist het „*zijn*" van elk volk, elk menschenras, de wijze waarop de natuur zich aan en in hen openbaart, de wijze waarop zij leven, bestaan, arbeiden, voortbrengen, streven, bepaalt hun denken en voelen en begrijpen, m. a. w. hun bewustzijn. Naar dit bewustzijn vormt zich hun geloof en hun ideaal, n.l. het schoonste of volmaaktste dat de menschengeest, onder bepaalde levensvoorwaarden, zich te beelden vermag.

Nagaande de onafzienbare verscheidenheid in godsdiensten en leerstellingen en ideologiën, waarvan zelfs de leek op ethnologisch [1]) gebied zich eenigermate een

[1]) Ethnologie: volkenkunde.

denkbeeld kan vormen, openen zich wereldperspectieven, zoo grootsch, zoo oneindig, dat de ethiek van een Kant of wien ook, dàn eerst tot hare ware proportiën wordt teruggebracht, en zij nog slechts waarde behoudt als maatstaf van voelen en begrijpen eener eeuw, waarin het moderne evolutie-begrip ten opzichte van natuurleven en cultuurleven nog niet het denken had gerevolutioneerd, een eeuw, waarin natuurwetenschap in den ruimsten zin, alsook vergelijkende ethnologie anthropologie [1]) enz. zich nog moesten ontplooien.

De tijd van gelooven aan vernuftige hersenmaaksels van menschen is voorbij. Alleen het zoeken en vorschen naar wat is, en het genetisch verklaren van wat is, kan nog waarde hebben, bij welk zoeken ervaring en bespiegeling elkaar moeten aanvullen. Zooals Haeckel het uitdrukt: „de empirische en speculatieve methoden moeten niet meer afgezonderd blijven maar voortaan samenwerken, steeds elkaar helpend en volmakend." Deze uitspraak grondt hij mede op physiologische motieven [2]).

De grootheid van Hegel lag in zijn verklaringsphilosophie en inzonderheid in zijn dialectische methode, speculatief benaderend het dialectisch wezen van natuur en geschiedenis, dat in zijn tijd nog moest worden nagespeurd; en deze methode is het die hem zoo beslist mogelijk tot een der voorgangers van Marx stempelt. Hoogst eigenaardig zijn, in verband hiermede, eenige opmerkingen van Vorländer, die blijkbaar nog

[1]) Anthropologie: natuurleer van den mensch.
[2]) „Die Welträthsel." Blz. 21.

noodig acht er op te wijzen, dat Marx na zijn negentiende jaar zich van het idealisme van Kant afwendde, doch door Hegel sterk beïnvloed *was* en *bleef*. „Woltmann, zegt hij, „die Marx gaarne tot *Kant* zou willen trekken, moet toch gereedelijk toegeven, dat Marx zelf *zich deze principieele samenhang niet volkomen bewust is geworden*" !!

* * *

Staudinger [1]), schrijver van „Ethik und Politiek", staat in zooverre iets dichter bij Marx, dat hij erkent, hoe alle ethiek machteloos is, zoolang de historische voorwaarden tot een ethische vernieuwing der maatschappij ontbreken. „De schoonste grondstellingen van Marcus Aurelius kunnen Rome niet van den ondergang redden, wijl zij niet als de levende drijfkrachten eener massabeweging verschijnen." Deze krachten ziet hij in de moderne arbeidersbeweging. Dan echter verwijt hij Marx niet in te gaan op de verhouding van de economie tot de ethiek, overziende dat Marx niet anders gedaan heeft dan juist dat. „Zoolang," vervolgt hij, „het Marxisme het sociale worden volgens het causale gezichtspunt wetenschappelijk nagaat, is het rationeel en kan het voorkomende dwalingen steeds weder, volgens de wetenschappelijke eenheidsmethode, herstellen. Maar zoodra het zich *bewuste* en *planmatige* omvorming van het gegevene ten doel stelt, kan het de maatstaf hiervan niet in dat causale worden ontdekken.... *Zoodra het Marxisme zich dat bewust wordt, komt het ingevolge zijn eigen beginselen tot Kant.*

[1]) Kant und der Socialismus. Bl. 30.

Volkomen juist. Zoodra het Marxisme planmatig gaat omvormen, en zich dit bewust wordt, komt het tot Kant. Maar.... aangezien het Marxisme juist belichaamt den grooten strijd *tegen* planmatige omvorming, d. w. z. tegen uitgedachte gesocialiseerde of communistische wereldjes en utopistische concepties, en daarentegen gehoorzaam volgt de zich alom beeldende lijnen in het leven van den arbeid, zal het nimmer tot Kant komen!

Een „planmatige omvorming" van het bestaande kan *een ieder* zich ten doel stellen, – dat hebben de fransche utopisten Fourier, Proudhon e. a. bewezen – daarvoor is geen Marx noodig. Maar bereiken eenig doel is onmogelijk, wanneer de immanente krachten van het arbeidproces zich in een tegenovergestelde richting ontwikkelen. Het socialisme verbreidt zich niet met zooveel snelheid, omdat een Marx planmatig wilde omvormen, en de aanhangers zijner school zijn stellingen prediken, maar omdat die stellingen vertegenwoordigen het bewustzijn zelf van hetproletariaat, omdat het kapitalisme, met zijn heftigen weerstand, de hefboom is van de huidige sociale ontwikkeling, steeds aanwakkerend den vrijheidsdorst der opstijgenden, steeds voedend hun verzet tegen het bestaande. Het is dus gansch het maatschappelijk gebeuren, dat vormt en kneedt hun willen en hen voorstuwt. En dat dit gebeuren geenszins bewaarheidt de zedelijke visie van Kant, maar een onafwendbaar historisch verschijnsel, dat bewijst de klassenstrijd, dien Kant *niet* gedacht heeft, dit bewijst de dialectische ontwikkelingsgang met zijn zege-

praal van den sterkste, dien Kant—gegeven zijn zedewet a priori—naar alle waarschijnlijkheid „*onzedelijk*" zou hebben geacht.

Vandaar dat de latere ontdekkingen der natuurwetenschap de teleologie of doelloos van Kant hebben ondermijnd. Elke doelleer is een hersenbeeld, aannemend den vorm waartoe elk menschelijk bewustzijn, product van tallooze levensfactoren, het kneedde, en is als zoodanig slechts de reflex van het hoogste denkleven van een ras of volk in een gegeven tijdsperiode.

Al heeft wellicht nooit eenig mensch gewild of gewenscht of als zijn ideaal beschouwd de idee van strijd — gewild of gewenscht den natuurstrijd, of den klassenstrijd in de samenlevingen, toch *is* hij er, en allen *moeten* hem strijden, wijl èn de natuurschepselen èn de cultuurmenschheid onderworpen zijn aan de alles beheerschende natuurwetten.

Maar dit blijkt voor den Kantiaan in deze eeuw onzichtbaar te zijn en door hem onbegrepen.

Met zijn denkleven vastgeworteld in het dualisme van vervlogen eeuwen, schijnt hij te missen de geestelijke zintuigen om het evolutie-begrip, en de daarmede nauw verbonden monistische levensbeschouwing, in zich op te nemen.

* * *

Van de ethiek overgaande tot de kritische philosophie van Kant, of zijn kennis-kritiek, die *in zijn tijd* ten aanzien van de dogmatiek der empirie [1]) eenerzijds

---

[1]) Empirie: ervaring uitsluitend op zinnelijke waarneming berustend.

en de vele uitgedachte metaphysische stelsels anderzijds, een zoo heilzaam tegenwicht vormde, het altijd betrekkelijke van het menschelijk kenvermogen voor de eerste maal in zoo scherpe trekken uitbeeldde, zal niemand wraken de piëteit, waarmede de hem volgende generaties van bespiegelende philosofen dien arbeid gedenken, ook al voerde hij enkelen zijner volgelingen o. a. Berkely tot bedenkelijke uitersten.

Het onderzoek van Kant naar de vormen van het verstand, naar de eigenlijke bestanddeelen van ons menschelijk kenvermogen of zijn „Kritiek der zuivere Rede" deed hem aannemen twee scherp gescheiden factoren, die bij al onze voorstellingen steeds samenwerken: het vermogen van aanschouwing en het vermogen van denken, zoodat het kennen zelf èn in aanschouwing èn in denken bestaat. Bij de aanschouwing is nog te onderscheiden „de stof" zooals wij die door de zintuigen gewaar worden van „den vorm" die deel uitmaakt van ons eigen wezen, ons eigen vormingsvermogen, zoodat er verschil is, of kan zijn, tusschen de dingen zooals zij werkelijk zijn (Ding an Sich) en de voorstelling, of indruk die wij menschen er van krijgen — een voorstelling of indruk, waartoe steeds medewerken de algemeene voorwaarden der zintuigelijke aanschouwing: *ruimte* en *tijd*, die in ons zelven liggen en onafhankelijk zijn van de ervaring, wijl zij aan de ervaring vooraf gaan. M. a. w. de wereld en hare verschijnselen kunnen wij ons alleen voorstellen met behulp van de begrippen ruimte en tijd, dle geen ervaringsbegrippen zijn.

Nu kunnen dus de voorwerpen der ervaring nooit

anders dan met behulp van de beide vormen der zinnelijkheid en die des verstands door ons worden geordend en gekend. Wij kennen slechts de verschijnselen, niet de dingen op zichzelven.

De zuivere rede echter, of de theoretische rede, kan buiten alle ervaring om naar de absolute eenheid streven door de ideeën. Aangezien die ideeën evenwel geen met haar overeenkomend ding in den kring der ervaring hebben, kan zij daarvan geen gebruik maken, om te willen kennen datgene, wat buiten of boven de ons bekende werkelijkheid is. Zij kunnen ons nooit iets waars over God, vrijheid en onsterfelijkheid leeren, daar het enkel rede-ideeën zijn. Er bestaat dus volgens Kant geen bovennatuurkennis maar enkel een kritiek daarvan, en hij trachtte met behulp van zijn „antinomieën" aan te toonen, hoe de rede steeds in tegenspraak met zichzelve geraakt, wanneer zij de ideeën als bewijsgronden bezigt om over het onkenbare zich in bespiegelingen te verdiepen of het bovenzinnelijke te verklaren.

Deze geniale kritiek, berustend op het ordenen van de vormen des verstands, is van machtigen invloed geweest op de volgende geslachten van denkers. Zij heeft de bespiegelende wijsbegeerte zelfbeperking geleerd, het anthropomorphische godsbegrip krachtig aangetast, en anderzijds de empirie logisch gedwongen steeds rekening te houden met het subjectieve van onze kennis, steeds bij het karakteriseeren van de werkelijkheid er op te wijzen, dat wij geen andere werkelijkheid kennen dan die, welke zich krachtens

den aard van het menschelijk bewustzijn aan ons voordoet.

Hadde Kant in die richting zijn arbeid voortgezet, hadde hij, verder bouwend op de grondstelling: dat elk begrip elke voorstelling mede bepaald wordt door den aanschouwenden geest zelf, zijn kritiek met ijzeren consequentie verder uitgewerkt, hij zou destijds reeds volgens de bespiegelende methode hebben benaderd een nog veel subtieler onderscheiding. Hij zou begrepen hebben het — binnen den kring van het *algemeen menschelijke* — verstandelijk afhankelijk zijn ook van *den aard* en *de hoedanigheid* der dingen, die op elken aanschouwenden geest van de geboorte af inwerken.... in dien zin dat niet alleen de oorspronkelijke voorwaarden door hem opgenoemd, ruimte en tijd verbonden zijn aan het menschelijk waarnemen, maar tevens de verschillende en speciale onderdeelen van andere voorwaarden, krachtens het zoo ingewikkeld en maatschappelijk bestaan met zijn arbeidsverdeeling en zijn verscheidenheid van groepen en klassen. Die verscheidenheid van groepen schept niet ééne maar vele werelden, niet éénе maar vele realiteiten in éénе, regelend de werkingen en voorstellingen der geestelijke zintuigen.

Evenals Hegel speculatief benaderde het begrip van ontwikkeling door synthese-vorming van tegenstellingen in natuur en geschiedenis, een begrip dat later pas door de ervaringswetenschap werd bevestigd, evenzoo hadde Kant — gegeven zijn kritische methode — *kunnen* worden de speculatieve verkondiger van een

waarheid, die later Darwin en Marx proefondervindelijk zouden bevestigen, n.l. het verschil van bewustzijn, het verschil van geestelijke zintuigen bij de verschillende samenlevingsgroepen, als volstrekte voorwaarde ter hooger ontwikkeling. Tevens ware hij dan geworden een der wijsgeerige grondleggers van een nieuwe strafrechterlijke wetenschap.

Maar in plaats van zijn kritiek meer en meer de rijkgeschakeerde verschijnselen des levens aan te leggen, waren het zijn dualisme en zijn op lateren leeftijd sterker wordende hang naar metaphysiek, die hem juist in een andere richting stuwden en hem in zijn „Kritiek der practische Rede" doen loochenen zijn aanvankelijke grondstellingen. Hij die eerst aantoont dat men aangaande bovenzinnelijke dingen nooit iets kan kennen, dat ideeën, als hulpmiddelen van „de zuivere Rede", nooit te vertrouwen zijn, roept een nieuwen factor op: „de practische Rede", aan welke practische Rede hij al datgene toestaat wat hij aan de theoretische of zuivere Rede streng verboden heeft! Zelfs wordt aan die zoo bevoorrechte Rede „zedelijke vrijheid" toegekend.

En door dat practisch vermogen — welks absolute geldigheid zonder bewijsgrond wordt aangenomen — streeft volgens hem de mensch, boven de wetten der ervaring uit, tot een bovenzinnelijke volkomenheid, welk streven zelf hem overtuigt van het bestaan eener volkomen wereldorde, aangezien deze idee in de hersens ontstaat zonder voorafgaande ervaring en dus tot het bovenzinnelijke of transcendentale behoort.

Het is volkomen verklaarbaar, dat Kant in het zedelijk gevoel een bovennatuurlijke openbaring zag, wijl hij, niet kennende de evolutie-leer, niet weten kòn, dat het zedelijkheidsinstinct *een natuurgetuigenis zelf is*, reeds voorkomend bij alle diersoorten, die in gemeenschappen leven, en hooger vormen aannemend naarmate het organisme tot hooger trappen klimt, derhalve met alle andere levensverschijnselen een eenheid vormt. Hiervan geldt de reeds vroeger aangehaalde opmerking van Darwin:

„Het onderzoek naar de wijze, waarop de verstandelijke (en zedelijke) vermogens zich *het eerst* bij de lagere organismen ontwikkelden, *is even hopeloos* als dat naar *den eersten oorsprong van het leven*. Dit zijn vraagstukken voor de verre toekomst, als zij, zelfs ooit door den mensch zullen kunnen worden opgelost."

In verband daarmede vinde hier een plaats wat o. a. Haeckel schrijft over de teleologische natuuraanschouwing van Kant en zijn dualisme:

„Voor de verklaring van het grootste deel der levensverschijnselen (en inzonderheid voor het zielevermogen van den mensch) achtte hij onontbeerlijk het aannemen van eindoorzaken. De merkwaardige alinea 79 van de kritiek van het oordeelsvermogen draagt den karakteristieken titel: „Van de noodwendige ondergeschiktheid van het principe van mechanische werking aan het teleologische, bij de verklaring van een ding als natuurdoel."

De doelmatige lichaams-inrichtingen bij organische

wezens schenen Kant, zonder het aannemen van bovennatuurlijke einddoelen, (d. w. z. van een planmatig werkende scheppingskracht) zoo onverklaarbaar dat hij schreef: „Het is volkomen zeker, dat wij de georganiseerde wezens en hun innerlijke vermogens, volgens mechanische beginselen der natuur niet eens voldoende leeren kennen, nog veel minder ze ons verklaren kunnen; dit is zelfs zoo zeker, dat men gerust zeggen kan: „Het is voor menschen ongerijmd ook maar zelfs een dergelijk voornemen op te vatten, of te hopen dat er ooit een Newton zal opstaan, die al ware het slechts het ontstaan van een grashalm zou kunnen begrijpelijk maken volgens natuurwetten, die geen doel zou hebben geordend. Men moet een zoodanig inzicht bij den mensch onmogelijk achten." — Zeventig jaren later is deze onmogelijke Newton der organische natuur werkelijk ons verschenen in Darwin en heeft de groote taak vervuld, die volgens Kant onoplosbaar was.

* * *

Staat de „Kritik der reinen Vernunft" als geestesgewrocht in onaantastbare grootheid daar, de „Kritik der praktischen Vernunft" met zijn zedelijke „postulaten" is niets dan een metaphysisch droombeeld zonder eenige waarde. Hier miste de groote denker in zijn tijd de voorlichting van al de vergelijkende wetenschappen, wier bloei wij thans beleven. Aangezien er een even groot aantal „volmaakte wereldorden" en zedelijke postulaten bestaan als er godsdiensten op de wereld zijn, is de Christelijke conceptie er slechts

eene uit velen. De Kategorische Imperatief van Kant is een echt menschelijk hersenmaaksel, staande op een lijn met de tallooze andere hersenmaaksels van alle volkeren en rassen op den aardbodem.

Dat de Koningsberger wijsgeer op lateren leeftijd, in zijn behoefte aan een harmonische rust, en de eenheid van een rijk der doelen, zijn fijn bewerktuigden geest verkwikte met zijn eigen zedelijke wereldvisie, evenals zoovelen voor hem deden, het zal evenwel zijn grootheid niet schaden. Zijn „Theorie des Hemels" maakt zijn naam alleen reeds onsterfelijk. Levende in dezen tijd, zouden natuurlijkerwijze geheel andere idealen voor hem zijn opgerezen, zou wellicht het natuurwetenschappelijk monisme — de grootsche arbeid van zijn jonkheid geeft dit te denken — in hem zijn geniaalsten belijder hebben gevonden.

Dat thans echter, in de twintigste eeuw, ten spijt van al het sedert geopenbaarde op elk gebied, zijn droombeelden dienst moeten doen om te bestrijden een natuurleer, die vóór alles verklaart, hoe alle ethiek uit het zijn en worden en verworden der verschillende rassen en volkeren opbloeit, en derhalve één is met dat zijn en worden zelf, het zou den denker, indien hij het weten kon, het allerminst met erkentelijkheid jegens zijn huidige vereerders vervullen.

De bewering der Kantianen, dat de ethiek van Kant *„erkentnisskritisch"* zou zijn gegrond, zooals Vorländer schrijft, is een van die onjuistheden, waarschijnlijk op eigen ingeworteld dualisme berustend, die der zake onkundigen, zooals Bernstein, wel op een

dwaalspoor moeten brengen. Integendeel, de ethiek van Kant en zijn doelleer zijn met zijn kennis-kritiek in lijnrechte tegenspraak, en vormen het zwakste element van zijn wijsgeerigen arbeid. Gelooven, dat wat zich aan ons kenvermogen als het Heelal openbaart, een Doel heeft, in den zin als de mensch zich eenig doel pleegt voor te stellen, is op zichzelf niet onwijsgeerig; elk geloof aan, elk hunkeren naar iets schooners dan wat de werkelijkheid ons biedt, rechtvaardigt inderdaad, in Kantschen zin, het godsdienstig element in het menschenleven, rechtvaardigt tevens de overtuiging, dat de mensch bestemd is steeds naar hooger te zien en te streven. Doch daarop *een leer* te gronden, zich en anderen trachten voor te spiegelen *welk* Doel zich achter het Wezen en Zijn verbergt, opdat de mensch, het leven zelf in zijn dagelijksche nieuwe openbaringen voorbijziende, dáárheen streve, hiervoor is thans de tijd voorbij, nu er een nieuwe *bewustheid* voor den cultuurmensch aanbreekt. Het weten dat het bewustzijn of het denkleven tot dezelfde orde van verschijnselen behoort als het allerprimitiefst reageeren op een prikkel van het laagst georganiseerde eencellige wezen, dit weten, deel uitmakend van de evolutietheorie, heeft voor altijd het profetendom opgeheven. Zoo hebben alle groote natuurvorschers in deze eeuw, ieder op hun eigen gebied, de kritische methode van Kant, zij het ook op andere gronden dan hij, bevestigd. Doch tevens werd door hen die denkschakel, met al den eerbied die groote intellectsgewrochten toekomt, in het geestelijk pantheon der menschheid opgeborgen, wijl thans hun onderzoek naar het wezen

van onze kennis zich veel verder uitstrekt dan anderhalve eeuw geleden *mogelijk* was.

Het zijn de naar Kant en andere denkers terugziende gevoelsapostelen in de gelederen der proletarische beweging, die de oude overleveringen der mystici aangaande een paradijsachtigen hemel overbrengen op het leven dezer aarde. De oud-middeleeuwsche voorstellingen van de Kerk aangaande het uitspansel als zijnde een blauw metalen gewelf met gouden spijkers, en de nog primitiever verbeeldingen der lagere rassen, zijn niet naïever dan die van den gevoelsapostel der twintigste eeuw aangaande een z.g. wereldorde, volgens zijn klein-menschelijk begrip *zedelijk* of *volmaakt* geacht. Dat de natuur- en maatschappij-verschijnselen hun onschuldige fantazieën tot de juiste afmetingen terugleiden, laat hun dualisme ongerept. Hun eigen wereldplan wijkt geen stap voor de zich alom openbarende dialektiek der natuur. De oude mythologiën schijnen, zij het ook in gewijzigden zin, nog eenmaal te moeten opleven, voordat het nieuwe begrijpen der cultuurmenschheid even gemeenzaam zal zijn geworden als de kennis der wentelingen om de zon van onze en andere planeten.

Het uitgeleefde van de Kantsche philosophie komt wel het sterkst uit juist in den strijd zijner aanhangers tegen de dialectiek. In hun uitgedachte zedelijke wereldorde is voor het begrip strijd of tegenstelling geen plaats. Bijgevolg zou der natuur in hoogste instantie gedaagd voor den rechterstoel van het Neo-Kantianisme een verpletterend oordeel staan te wachten.

VII.

Zich bewust worden, hoe tot dusverre een metalen ruilmiddel — absoluut noodzakelijk in de huidige maatschappij en met de thans bestaande productievormen — in zijn circulatie en als waren-equivalent, de cultuurmenschheid omlaag hield met de kracht van een natuurverschijnsel, omdat zij niet kende het wezen zijner bewegingswetten, beteekent dat voor den mensch van heden aanbreekt het historisch oogenblik om dien druk af te wentelen.

Evenals de rassen der barre woeste poolstreken worden omlaag gehouden door de dreigende natuurkrachten, die zijn arbeidsleven knotten, hem beletten voort te brengen, uit te vinden, om te vormen, te scheppen, die derhalve den hartader van heel hun geestesleven verschrompelen en dientengevolge hun bewustzijn binnen den cirkel van het zuiver dierlijke gevangen houden, evenzoo is het de huidige vorm van voortbrengen, nog altijd knechtend de menschheid, welke haar belette den noodwendigen ontwikkelingsstrijd een hoog-menschelijk karakter te geven. Te gaan doorgronden de stuwingswetten van al het voorheen

onbegrepene wil dus zeggen het voortaan ten eigen bate te gaan exploiteeren. Werd tot nu toe nog altijd een deel der menschheid zelve in slavernij geexploiteerd, eenmaal zullen alleen de natuurkrachten tot dat doel worden gebezigd. De cultuurmenschheid is als een Delila, die de geheimen der haar overmeesterende wetten steeds meer op het spoor komt, derhalve zich altijd opwerkt. De wilde of lagere rassen kennen die geheimen niet, vandaar hun absolute of dierlijke afhankelijkheid.

En niet slechts aangaande de biologische en historische verschijnselen heeft de wetenschap tallooze sluiers opgelicht, ook over het verre verre verleden van onze planeet zelve heeft zij in deze eeuw een nieuw licht geworpen.

Zoeken wij naar de diepere fundamenten van de wetenschappelijke omwenteling in deze eeuw, naar de basis waarop een Darwin zijn theorie kon grondvesten, dan komen wij tot de nieuwere geologie. [1]) Meende men vóór Lyell, dat plotselinge on-oorzakelijke revoluties of cataclysmen in den loop van millioenen jaren de gedaante-verwisseling der aard-oppervlakte veroorzaakten, thans weet men, dat door geleidelijke evolutionaire dus oorzakelijke werkingen: door langzame aanslibbing of afslijting en aard-afschuivingen, rotsen zich gingen vormen waar voorheen zeeën zich uitstrekten en omgekeerd, waardoor de groote geologische tijdperken ontstonden. Derhalve geen onoorzakelijke daad van een macht buiten het natuurverband, viermalen plotseling

---

[1]) Geologie: leer van de vorming der aard-oppervlakte.

omverwerpend haar eigen werk, dat werk als het ware telkens overdoende en geheel nieuwe wezens scheppend, zooals Agassiz in het midden van deze eeuw nog uiteenzette, maar een geleidelijke omvorming, even als thans nog voortdurend geschiedt. Dientengevolge vormt de lange keten der wezens op aarde van het laagste organisme tot aan den mensch een onafgebroken reeks, hetgeen aan de palaeontologie [1] na Cuvier een geheel nieuw karakter gaf. En die geleidelijke omvorming behoudt, ondanks de vulcanische uitbarstingen, aardbevingen, rots- en aardstortingen, kortom al de nu en dan voorkomende plaatselijke beroeringen, haar streng oorzakelijk of evolutionair karakter, aangezien plaatselijke omwentelingen of revoluties tot het wezen zelf der geleidelijke ontwikkeling behooren.

Evenmin verliest de historie haar evolutionair karakter, al komen er in sommige landen gewelds-uitbarstingen voor. Dit geschiedt alleen daar, waar de reactie te sterk optreedt en den zich losworstelenden krachten al te hooge dammen opwerpt. Eenmaal rijpgeworden, banen dezen zich een doortocht, desnoods over de puinhoopen van het weerstrevende.

Evenals de sterrekundige, kennend de wetten van het zonnestelsel, vermag te berekenen den loop der planeten; evenals de geoloog, na Lyell, in groote algemeene trekken zich der aarde verdere omvorming kan voorstellen, evenzoo kan de socioloog uit de school

---

[1] Palaeontologie: leer der versteeningen.

van Darwin en Marx zich beelden de algemeene lijnen, welke de menschelijke cultuur in het thans naderend tijdperk zal volgen.

* * *

Het loochenen door de het burgergezag dienende en huldigende officiëele wetenschap van de wetten beheerschend de ontwikkelingsgang der menschelijke cultuur, belichaamt in wezen een zelfde verschijnsel als het aanvankelijk loochenen van de wetten van het zonnestelsel door de destijds heerschende Kerk. De wetenschap is te allen tijde als zoodanig geloochend door die groepen welke zij onttroonde, en dit verschijnsel zal, zij het ook in andere vormen, zich herhalen krachtens den dialectischen ontwikkelinsgang in natuur en geschiedenis, die slechts uit de worsteling van tegenstrijdige krachten het hoogere doet geboren worden, die postuleert strijd ter volmaking, tegenstand van het ondergaande ter krachtsvorming van het opkomende. Het logge tegenwicht van het lagere is de hefboom van den drang naar het ideaal, prikkelt onophoudelijk tot die goddelijke ontevredenheid met het bestaande, welke de grootsten van het menschengeslacht doorgloeit, symboliseerend het eeuwige vuur van de wereldziel.

De dialectiek der natuur verloochent zich nimmer. In de ontbinding van het oude ligt de wording van het nieuwe. Alles wekt ten leven zijn eigen negatie, datgene wat bestemd is over den oorsprong van zijn wezen te zegevieren.

Zooals Hegel het formuleert: Het einddoel van al

het eindige is zichzelf op te heffen en in zijn tegendoel over te gaan.

De natuur, in haar weergaloozen scheppingsdrang, vermenigvuldigt hare schepselen dermate dat, zoo er geen vernietiging plaats had, een enkele lagere soort die zich ongehinderd kon vermenigvuldigen, volgens Darwin, in vijfentwintig jaren de geheele oppervlakte der aarde zou innemen. Vandaar de felle bestaansstrijd, die de zwakkeren doet ondergaan en slechts enkelen der allersterksten of meest geschikten zegevieren. De natuur schept dus om te vernietigen, vernietigt om te volmaken. En het zijn de nieuw opgekomen krachtige variëteiten die, overwinnend de oudere soorten, den oorsprong zelf van hun bestaan opheffen.

Bij de geologische verschijnselen dezelfde eenheid van wet. Ook bij de vorming en omvorming van de aarde een dialectische ontwikkeling, een aanhoudende worsteling van tegenstrijdige krachten, een beurtelings opklimmen tot het hoogtepunt, waarna een werken aan eigen opheffing, krachtens de wet welke het beginsel van leven in zich sluit.

De kusten en duinen zwichten langzaam maar zeker voor de overmacht der tegen hun voet kokende golven. Maar de aldus ondermijnde en gepulveriseerde bergreuzen verzamelen in de oceanendiepten weer de kracht om op hun beurt het recht van den sterkste uit te oefenen en naar de wolken to stijgen, verdringend het water, dat dientengevolge weer het graniet der rotsen kan teisteren. Derhalve ook hier een onophoudelijk werken aan eigen opheffing.

En die dialectische ontwikkeling, zich voor ons kenvermogen openbarend in de geologische en biologische verschijnselen, doet zich in nog scherper afgeteekende vormen voor in de wereld van den arbeid en de wereld der gedachte.

„De kapitalistische productie," zegt Marx, „wekt ten leven haar eigen negatie met die noodwendigheid die de natuuromwentelingen kenmerkt."

Met dezelfde noodwendigheid hebben de in vroegere eeuwen bestaande productievormen hun eigen negatie verwekt. Afgezien nu echter van de materieele of feitelijke wentelingen in de productievoorwaarden, zijn het op 't gebied van het ideëele de misbruiken, de machtsovertredingen, die te allen tijde bij de onderdrukten opstand en verzet deden ontstaan. Zoo verwekt thans het kapitalisme en zijn duldelooze tirannie het verzet tegen het loonstelsel, voedt het dag aan dag dien vrijheidsdorst, dien het proletariaat behoeft, om den huidigen wereldstrijd te voeren. Evenzoo zijn het de uitspattingen van gezag en overheersching, en de jammer en ellende der onderdrukten, die door alle eeuwen heen de groote humanitaire stroomingen verwekten. De Christelijke leer met haar anathema's over de woekeraars en Mammon-dienaren en haar evangelie der armen, is niet anders denkbaar dan als reactie op de tirannie van den individueelen eigendom en het genadeloos vertrappen der economisch onmachtigen.

De ethiek, in den vorm waarin ons cultuurleven die deed opbloeien, verschijnt ons in groote trekken als de terugslag op de uitoefening van het recht van den

sterkste. Darwin legt er nadruk op, hoe het moreel instinct of het zedelijk vermogen, in den meest primitieven vorm bij de lagere diersoorten voorkomend, een der elementen vormt van de natuurlijke teeltkeuze, de ontwikkeling der soort ten goede komend. Die aangegeven lijn naar hooger volgend, behooren alle groote wijsgeeren, humanisten, godsdienststichters, reageerend in schoonheid op de wreedheid der eeuwen, als geestelijk sterksten nieuwe gedachtenstroomingen ontwerpend, en de ethische ontwikkeling van de cultuurmenschheid leidend, tot die grootsche natuuropenbaringen, welke in het zoo ingewikkeld geestelijk proces even onmogelijk zijn weg te denken als de wetenschappelijke ontdekkers in de ontwikkeling van het productieproces.

Al deze steeds op elkaar inwerkende geestelijke elementen, voedend en vormend het menschelijk willen en streven, vertegenwoordigen het sublieme wezen van de wereld-eenheid.

De eerste kiem van het zedelijkheidsinstinct openbaart zich reeds bij alle diersoorten, tot wier instandhouding en ontwikkeiing het moet medewerken. Het verschil tusschen de moraal van hoogere sociaal levende dieren en de moraal van de cultuurmenschheid is een verschil van graad, niet van hoedanigheid. Daarvoor geldt dus hetzelfde wat Darwin van alle geestelijke vermogens zegt. Een bijenkoningin bijv., die zelve hare dochters doodt, wanneer dit voor het welzijn van de gemeenschap noodzakelijk is; een mier, die bij een dreigend gevaar met ware doodsverachting tot het laatst hare gemeenschapsplichten vervult, reddend wat

nog te redden is; de sterke trekvogels, die bij de groote jaarlijksche emigratie de jongen en zwakken de beste plaatsen in het midden laten om zelven de zwaarste taak te vervullen, zij allen openbaren de elementaire verschijnselen van helzelfde vermogen, dat zoovelen, waar het de mensch geldt, nog steeds boven of buiten het natuurverband willen plaatsen, in hun dualistisch begrijpen meer ontzag voelend voor een levensmooiheid die niet van de natuur zelve zou wezen.

In de thans nagenoeg doorleefde cultuurfaze neemt het zedelijkheidsgevoel vormen aan, in hun verscheidenheid en nuanceering zich passend aan het leven zelf. Vele dier vormen zullen nog lang blijven nawerken, andere uit den aard der zaak sneller verdwijnen. Zoo kan bijv. philantropie niet anders dan afsterven tegelijk met datgene wat haar ten leven wekte: het *economisch* recht van den sterkste. Philantropie in den vorm van stoffelijke aalmoezen, of in den vorm van geestelijke aalmoezen, als toynbee-werk enz., verliest alle reden en zelfs alle mogelijkheid van bestaan bij het verdwijnen van de economische overmacht, die thans alleen de bezitters in staat stelt het onderwijs en de opvoeding hunner kinderen in overeenstemming te brengen met gaven, aspiraties en aanleg, doch het geestesleven van ongeveer drie vierden van elke samenleving doet verschrompelen. Al deze en dergelijke zedelijke terugwerkingen op een brute geldheerschappij, al dit ethisch reageeren op de ellende van het thans bestaande sterft af tegelijk met zijn oorsprong.

Evenzoo wordt ondenkbaar het gansche zedelijkheidsstreven gebaseerd op de prostitutie, wanneer het *economisch* recht van den sterkste zal hebben opgehouden te bestaan. Prostitutie in elken vorm, d. w. z. het verkoopen, het veil hebben *voor geld* van lichaam of geest, een verschijnsel zoo sterk karakteriseerend den volbloei van het kapitalistisch tijdperk, dat men eenmaal de negentiende eeuw de eeuw van de prostitutie zal kunnen noemen, zij kan niet voortleven wanneer de hartader van haar bestaan: economische overmacht, haar geen prooi meer verschaft.

De zedelijkheidsbonden en zedelijkheidscongressen, met zoo angstvallige zorg spreidend een dicht weefsel van ideologie over de oorzaken van een kwaad, dat elk jaar honderden slachtoffers meer eischt dan het jaar te voren, vertegenwoordigen mede een dier eigenaardige uitingen van de hedendaagsche moraal, op welke het verre nageslacht zal terugzien, zooals wij thans terugzien op dergelijke pogingen van de eerste Christenen in het oude Rome. De moraal-predikers zijn zoo ijverig bezig met de bestrijding der symptomen, dat de zetel der krankheid zelve voor hen onzichtbaar blijft. Derhalve komen, voor elken van bovenaf geredde, tallooze nieuwe slachtoffers in de plaats. Het is als een voortdurend opborrelen van den wereldmodder in alle cultuurlanden door honger en slavernij en demoralisatie gevormd.

* * *

Droomen van ziel, geboren uit de onbevredigdheid

met het bestaande, bewogen te allen tijde de denkers en hervormers, wier aanleg en individualiteit hen zoo verre verhief boven de massa, en die bestemd waren het ontzaglijke wereldleed om te zetten in liefde en deernis. Maar al mochten — om met Huxley te spreken — „die hooge Alpen der menschheid" reageeren in mooiheid op het hen folterende wee der eeuwen, zij stuwden niet de wereldkrachten, zij gaven niet aan een nieuwe richting aan het gebeurende in het leven van den arbeid. Zij strengelden slechts passiebloemen om het kruishout der menschheid. Wat zij gaven, was en bleef schoonheid, gelijk aan de schoonheid van een kunstwerk. Wat zij gaven, bleef en blijft zweven in de sferen der illusie, zoolang niet uit de menschelijke verhoudingen zelven oprankt een levende wereldschoonheid, zich voedend dag aan dag met aller zijn en wezen, bezielend niet één enkele, maar de duizenden en tienduizenden. De ethiek is niet de wortel der cultuur, maar het bij elke nieuwe historische lente uitbottende groen aan den wereldboom,

Dit te ontkennen, nog altijd terug te blikken naar de een of andere groote figuur uit het verleden, alsof van daar het ons thans koesterende nieuwe wereldlicht uitstraalt, in plaats van het te bewonderen, en te aanbidden als de heilige strijdvlam opstijgend uit de omwenteling zelve waar wij midden in staan, het kenschetst duidelijker dan alles het nawerken van eeuwenoude tradities, zelfs bij hen, die meenen zich reeds aan hun klasse-moraal te hebben ontworsteld.

De ideologie der burgerklasse betracht als natuur-

verschijnsel, vormend het noodzakelijk tegenwicht van het ondergaande, ter krachtsvorming van den hoogeren mensch, verklaart, hoe een klasse, eenmaal vervuld hebbende hare historische taak, zich niet meer kan verjongen, doch wijken moet voor den vollen rijpen drang van het nieuw opkomende. Alleen de enkele geestelijke variëteiten uit die klasse gesproten, welke zich te midden van de oude overleveringen en denkvormen niet meer op hun plaats gevoelen, zij kunnen met volle bewustheid gaan aanschouwen het gebeurende, gaan indrinken met diepe teugen den lenteadem van het nieuw ontluikende. Zij die hongerende zijn naar wat het heden niet geeft, kunnen zich verkwikken aan het jonge goud van het morgenrood, hun ooren kunnen beluisteren de duizenden voetstappen, die doen waggelen de oude vermolmde getimmerten, zij mogen gaan samenwerken, samen strijden met de heldhaftige mannen en vrouwen, die, na eerst hun heerschers te hebben opgebeurd tot de bergtoppen des levens, nu zelven daarheen stijgende zijn, om de eerstvolgende geschiedenis van het menschdom te gaan maken.

De historische noodwendigheid, al heeft zij *een klasse* en hare traditiën ten doode gestempeld, drukt derhalve niet met de loodzware macht van het fatalisme op de individuen dier klasse. Talloozen kunnen zich verjongen. De historie verbrijzelt slecht den vorm waarin vorige generatiën werden geboetseerd, haar scheppingskunst beproevend op nieuwe geslachten, concipieerend het altijd schoonere en fijner bewerktuigde. En die

conceptie kunnen, opgenomen in de rijen der huidige uitverkorenen, helpen verwezenlijken zij, wier aspiraties door de oude burgerlijke idealen niet meer worden bevredigd, die de zintuigen kregen om te zien het afzichtelijk spooksel van honger en ellende en prostitutie en roofzucht en oorlog, dat de oude, met blindheid geslagen kapitalistische wereld als een walgelijk trophee van haar heerschappij achter zich aan sleept.

In dien opstand van het gansche zijn en wezen, wordt het bewustzijn in den letterlijken zin des woords gerevolutioneerd, verbreekt men alle boeien, zelfs de zoo oppermachtige klasse-boeien en wordt men ontvankelijk voor de beteekenis van een wetenschap, die bij de vertegenwoordigers der bourgeoisie slechts een spotlach verwekt.

En dit verschijnsel, wel verre van de strijders voor hoogere wereldvormen te ontmoedigen, vormt hun kracht, want zij zien daarin een telkens vernieuwd bewijs van de juistheid hunner evolutionaire grondstellingen.

En tevens ligt in dit verschil van klasse-bewustzijn, zoo scherp en duidelijk afteekenend het willen en streven der antagonistische groepen, iets wat voor den begrijpende eenigermate wegdoezelt de rauwheid der huidige wereldwonden, dat terugdringt opwellingen van vertwijfeling over een cultuurmenschheid, nog altijd roovend en moordend in naam van Christendom en beschaving, waarbij het klasse-gezag in elk land, blind voor de eigen gepleegde gruwelen, zich verbaast over de verregaande verdorvenheid der andere landen. Alleen dàn wordt er door de elkaar beurtelings ver-

achtende gezagslichamen een broederbond gesloten, wanneer er met gezamenlijke krachten een buitengewoon groote buit te veroveren en te verdeelen valt.

Even als door een latere samenleving voor den misdadiger of anti-sociale individu of den abnormaal aangelegde, geen verfijnde *straf* meer zal worden uitgedacht, maar een behandeling of verpleging, die hem zelf en de gemeenschap ten goede komt, evenzoo zal eenmaal een, krachtens haar natuurbegrip, geestelijk fijner bewerktuigde menschheid, terugblikkend naar het heden, vrijspreken van gewilde *bewuste* wreedheid de klasse-misdadigers van thans: de kapitalist die al zijn voorrechten geniet ten koste van zijn loonslaven, die in zijn industrieele moordholen lichamelijk en zedelijk vermoordt den man, de vrouw en zelfs het kind; de gewetenlooze beursspeculant, die elk middel om zich te verrijken aangrijpt, mits het hem niet met de justitie in aanraking brengt; de politieke of koloniale zwendelaar, die zijn millioenen dankt aan de exploitatie van weerlooze lagere rassen of een gansch volk laat uitmoorden om zijn eigen brandkast te vullen, de officieele kansel-moralist, die in de verschillende kapitalistische staten, onbewogen, week na week voortgaat de Christelijke beschaving en eigen landsgezag te verheerlijken, die derhalve misbruikt èn zijn invloed op de onontwikkelde massa èn de moraal zelve, om de onderdrukten en vertrapten nog meer te blinddoeken.

De overtuiging dat al deze en dergelijke daden, beoordeeld volgens den maatstaf van een hoogere bewustheid, eenmaal vrijspraak zullen erlangen, vormt

een der elementen van hoop en vertrouwen op de toekomst, en vormt tevens het wezen van den huidigen strijd, die niet is een strijd tegen vaak niet beter wetende individuen, maar tegen een economisch stelsel, dat die individuen noodwendig omlaag houdt, hen dwingt zichzelven, hun geest, hun woord en de moraal te prostitueeren of hun ontneemt zelfs het vermogen om te begrijpen wat zij doen, en waar de evolutie thans heenwijst.

„Wij bestrijden," schreef de grijze veteraan der Duitsche beweging nog kort voor zijn heengaan, „wij bestrijden de bourgeoisie en het kapitalisme, maar wij houden in eere wat de bourgeoisie en het kapitalisme voor den vooruitgang hebben gedaan. Wij achten de kunst, de wetenschap, de zeden en gebruiken van een dalend tijdperk, ook al komen zij niet meer overeen met onze inzichten.... uit piëteit voor de historische ontwikkeling."

Piëteit voor de historische ontwikkeling inderdaad, piëteit voor de gedenkpalen, die de groote wereldgebeurtenissen afteekenen en die ook eenmaal zullen afsluiten het tijdperk, dat Marx noemde de „vóórgeschiedenis der menschelijke samenlevingen."

Gedrenkt tot in alle poriën met die piëteit voor het verleden, waarin de bourgeoisie hare groote onafwendbare taak had te volbrengen, zal het proletariaat, eenmaal krachtig genoeg geworden om zijn roeping te vervullen, geen wraak nemen, zooals de bourgeoisie een eeuw geleden deed, maar begrijpend het gebeurende, den ontwikkelingsstrijd vrij maken van bestaansnooden

en dien opheffen tot de sferen van het intellect; aldus voor de eerste maal in volle bewustheid verwezenlijkend de wording van een hoogere menschsoort met eerbiediging van het ondergaande.

Want elk klaarder weten en begrijpen beteekent een toenemenden eerbied tegenover het leven tegenover alles wat is, ook tegenover de tragedie van het mensch-zijn.

Die tragedie te zien in verleden, heden en toekomst bij het licht, dat Darwin en Marx, dank zij de voorgeslachten, dank zij hun tallooze voorgangers en wegbereiders, er over wierpen; zich voor te spiegelen, bij den onmetelijken tijdsafstand door den grooten natuurvorscher verkend, welke hoogten nog door het menschdom kunnen worden bestegen, het geeft den strijders van heden die ontembare geestkracht, die door den geboden tegenstand slechts verdubbeld wordt.

Daar tegenover is het de moreel al dieper en dieper zinkende kapitalistische wereld, in de kindschheid van ouderdom en verval geen waarheid en geen waarachtige schoonheid meer kunnende onderscheiden, voerend hare laatste behoudsworstelingen met de wreede wapenen der ontoerekenbaarheid, die vormt den donkeren achtergrond, eenmaal bestemd in het eindeloos perspectief der tijden des te heerlijker te tinten de glorie van den nieuwen historischen dageraad.

16 December 1900.

